

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**

**ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ:
GENEL GÖRÜNÜM VE ORTA ASYA**

(Yüksek Lisans Tezi)

Nailya MİNEYEVA

Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Mustafa KÜÇÜK

İZMİR-2010

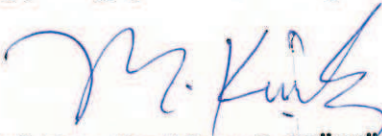
Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğ¼m “**Şanghay İşbirliği Örg¼t¼: Genel Gör¼n¼m ve Orta Asya**” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

İsim-Soyadı: Nailya MİNEYEVA
İmza:

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 02/09/2009 tarih ve 34/38 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi **Nailya MİNEYEVA'nın** (Türkçe/İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 21.01.2010'da günü saat 14:00'de ~~60 dk~~ süren tez savunmasına alınmıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin ~~başarılı/başarısız/düzeltilmesi~~ **gerekli olduğuna oybirliğiyle/oyçokluğuyla** karar vermiştir.


Yrd. Doç. Dr. Mustafa KÜÇÜK
BAŞKAN



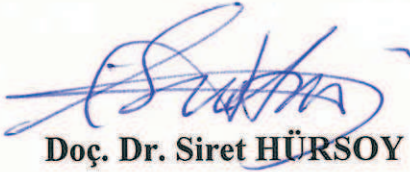
Başarılı



Başarısız



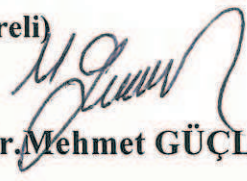
Düzeltilme (Üç ay süreli)


Doç. Dr. Siret HÜRSOY
ÜYE

Başarılı ☐

Başarısız ☒

Düzeltilme ☐
(Üç ay süreli)


Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜÇLÜ
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme ☐
(Üç ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı : "ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ: GENEL GÖRÜNÜM VE ORTA ASYA"

Tezin İngilizce Başlığı : THE SHANGHAI COOPERATION ORGANISATION IT'S OUTLOOK AND CENTRAL ASIA

*1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.

2. Tutanak (Jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisayarda doldurulmalıdır.

3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.

4. Yüksek Lisans Tez Savunmasında üyelerden en az birinin anabilim dalı dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ	v
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM: ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNE VE ÖRGÜTLERE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR..... 5

1.1. Neorealizm	6
1.2. Neoliberal Kurumsalcılık	9
1.3. ŞİÖ'nün Farklı Kuramsal Açıklamaları	14
1.3.1. ŞİÖ ve Neorealizm.....	14
1.3.2. ŞİÖ ve Neoliberal Kurumsalcılık Yaklaşımı	17

II. BÖLÜM: ORTA ASYA'NIN SOĞUK SAVAŞ SONRASI YÜKSELEN

JEOPOLİTİK ÖNEMİ VE BÖLGESEL SORUNLARI 21

2.1. Orta Asya: Tarihsel Geçmiş Orta Asya'nın Önemi	22
2.2. Çatışmaların Gelişiminin Tarihsel Boyutları	25
2.3. Bölgesel Sorunlar ve Güvenlik Mücadeleleri	27
2.3.1. Etnik ve Sınır Sorunları.....	28
2.3.2. Su ve Enerji Çatışmaları.....	31
2.3.3. Hidrolojik Özellikler ve Orta Asya Su Yönetimi.....	32
2.3.4. "Nehir Kenarında Yaşanların Su-Enerji İkilemi	33
2.3.5. Fergana Vadisi ve Radikal Akımlar	36
2.3.6. Silahlanma.....	39

SONUÇ.....40

III. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ..... 42

3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Tarihi ve Doğası.....	43
---	----

3.1.2. Bölgesel Rejimden Bölgesel Örgüte: Şanghay Beşlisi’nden Şanghay İşbirliği Örgütüne	43
3.1.3. Şanghay İşbirliği Örgütünün İlke ve Amaçları	45
3.1.4. “Şanghay Ruhu” Kavramı: Yeni Güvenlik Eğilimleri.....	46
3.1.5. Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Kurumsal Yapısı	50
3.1.6. Karar Alma Prosedürleri	53
3.1.7. Yeni Üye Kabul Mekanizması	54
3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü’ndeki İşbirliği	55
3.2.1. Güvenlik Alanında İşbirliği	55
3.2.1.1. Sınır Güvelliği	55
3.2.1.2. Askeri Faaliyetler:“Sorumluluk Bölgesi” Güvenliğin Artırması	59
3.2.1.3. ŞİÖ’nün Afganistan Boyutu“Sorumluluk Alanı’nın” Genişlemesi	62
3.2.2. Ekonomi Alanında İşbirliği.....	64
3.2.2.1.Ekonomik İşbirliğinin Temel Öğeleri	64
3.2.2.2. Ulaşım ve İletişim Rotalarını Geliştirilmesi	67
3.2.2.3. Petrol ve Enerji Sektörü	67
3.2.3. İnsani İşbirliği	68
SONUÇ	69

IV. BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ’ NÜN ORTA ASYA’DA

BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ İÇİN ÖNEMİ	72
4.1. ŞİÖ’nün İşlevsel Açıklaması.....	73
4.1.1. Güvenlikte İşbirliği	73
4.2. ŞİÖ Bünyesinde Ekonomik İşbirliği	76
4.2.1. Enerji Alanında İşbirliği.....	76
4.2.1.1.Su Sorunu ve Orta Asya’daki Hidro-Enerji Sektörünün Gelişimi ..	80
4.3. Siyaset: ŞİÖ Bünyesinde Devlet-İçi Uyumu	81
SONUÇ	85
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	87
EKLER.....	93
KAYNAKLAR	103

ÖNSÖZ

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bölgesel örgütlerden biridir. ŞİÖ önemli bir zamanda ve mekânda kurulmuştur. Bir Orta Asya ülkesi olan Kazakistan vatandaşı olduğum için ŞİÖ'nün Orta Asya'da bölgesel işbirliği için önemi ve oynadığı rolü ilgimi çekmektedir. Ayrıca seçtiğim tez konusu Türkiye'de akademik alanda az araştırılmış bir konudur. Bu yüzden umarım bu çalışma bu konuda bir eksikliği giderecektir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında sabrı ve anlayışıyla bana her konuda desteğini esirgemeyen danışman hocama Yard. Doç. Dr. Mustafa Küçük'e çok teşekkür ediyorum. Ayrıca Ege Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki hocalarıma teşekkür ediyorum.

Nailya Mineyeva

Bornova 2010

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BTMY	Bölgesel Terörle Müdahale Yapısı
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşik Milletler
CNPC	Çin Ulusal Petrol Şirketi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ESPO	Doğu Sibirya- Pasifik Okyanusu
ETİM	Doğu Türkistan İslami Hareketi
ETİP	Ekonomi ve Ticari İşbirliği Programı
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
HS	Hidroelektrik Santral
HuT	Hizb-ut-Tahrir
ICG	International Crisis Group
İYP	İslami Yeniden Doğuş Partisi
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
ÖİH	Özbekistan İslami Hareketi
PPfP	Barış için Ortaklık
s.	Sayfa
SÖUB	Sincan Uygur Özerk Bölgesi
ss.	Sayfa Aralığı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
ŞİÖ TK	ŞİÖ Ticaret Konseyi
t.y.	Tarih Yok
TİH	Türkistan İslami Hareketine
Uİ	Uluslararası İlişkiler

TABLO ve ŞEKİL LİSTESİ

Tablo 1. ŞİÖ'nün Terörle Mücadelede Ortak Askeri Tatbikatları.....	99
Tablo 2. ŞİÖ'nün Enerji Alan'ında İşbirliği (Boru Hattlar.....	102
Şekil 1. “Şanghay Ruhu” Kavramı	47
Şekil 2. Orta Asya Haritası	93
Şekil 3. Ferghana Vadisi Haritası	94
Şekil 3.(A) Fergana Vadisi: Toprak ve Sınır Çatışmaları.....	95
Şekil 4. Aral Gölü'nün Su Kaynaklarının Tüketimi	96
Şekil 5. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Sınırları	97
Şekil 6. ŞİÖ'nün Kurumsal Yapısı.....	98
Şekil 7. Orta Asya'nın Boru Hattları	101

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası siyasette hızlı bir değişim gerçekleşmiştir. Bu değişim sürecinin önemli gelişmeleri bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerin ortaya çıkması ve artan bölgesel kurumsallaşmadır. Batı Avrupa'daki bölgesel entegrasyon diğer bölgelerdeki kurumsallaşma hareketleri için iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya'nın jeopolitik önemi açığa çıkmıştır. Bir yandan, zengin petrol ve enerji kaynaklarının varlığı, diğer yandan yaygın ulaşım ve iletişim rotaları Avrasya kıtasının jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemini ortaya koymaktadır. Ancak, Orta Asya devletleri aynı coğrafyayı paylaşmalarından dolayı birçok sorunla karşılaştılar. Söz konusu bölgesel sorunlar Orta Asya ülkeleri arasındaki sınır uyuşmazlıkları, etnik gerilimler, radikal akımlar, su ve enerji çatışmalarıdır. Ayrıca, Orta Asya'nın istikrarsız bölgelere yakınlığı ve bölge içinde süregiden çatışmalar hem Orta Asya devletleri için hem de bölgeye komşu devletler için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Orta Asya'yı bölgesel kurumsallaşma dinamiklerinin zayıf olduğu bir bölge olarak tanımlayabiliriz.

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bölgesel örgütlerden biridir. 1990'ların başındaki jeopolitik ortam; iki bölgesel güç, Rusya ve Çin, arasında acil bir "tampon bölge"nin kurulmasını gerektirmiş ve bundan dolayı yeni devlet-birimlerinin kurulmasına ve ulusal sınırların yeniden çizilmesine sebep olmuştur. Rusya, Çin ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş üç Orta Asya devleti ortaya çıkan belli bazı bölgesel sorunlara karşı işbirliği yapmıştır. Bu işbirliği süreci ilk zirvenin yapıldığı yerin ismine uygun olarak "Şanghay Beşlisi" olarak adlandırılmıştır. Resmi olarak, ŞİÖ 16 Haziran 2001 tarihinde Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan tarafından kurulmuştur.

Tezin Amacı ve Araştırma Soruları

Tezimizin amacı Neoliberal Kurumsalcılık yaklaşımını kullanarak Orta Asya’da ŞİÖ’nün önemini açıklamaya çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda iki temel araştırma sorusuna tezimiz yanıt arayacaktır.

- (1) ŞİÖ üyeleri arasındaki güç asimetrisi dikkate alındığında ŞİÖ güçlü Rusya ve Çin’in çıkarları ile daha zayıf Orta Asya ülkelerinin çıkarlarını nasıl bağdaştırmaktadır?
- (2) ŞİÖ bölgesel bir örgüt olarak Orta Asya’da çatışma potansiyelini ve istikrarsızlığı nasıl azaltmaktadır?

Neoliberal Kurumsalcılık yaklaşımı özellikle Batı Avrupa ülkeleri arasında gerçekleşen işbirliğini ve bütünleşme sürecini oldukça açıklayıcı bir niteliğe sahiptir. Ancak, yukarıda söz edilen bölgesel sorunlar gözönüne alındığında Orta Asya bölgesi tezimiz için “zor bir örnek” oluşturur.

Tezin Ana Argümanları

- Uluslararası rejimler ve kurumlar devletlerarası işbirliğini gerçekleştirmede ve bu işbirliğinin süreklilik kazanmasında önemli rol oynarlar. ŞİÖ güçlü ülkeler, Rusya ve Çin, tarafından kurulmuş olabilir; ancak kurulduktan sonra bu örgüt bölgesel sorunların çözümünde etkili olmasından dolayı üye devletler bu örgüt içinde bu işbirliğini devam ettirmektedir.
- Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya’nın jeopolitik önemi artmıştır. Ancak bölge birçok sorunla yüzleşmektedir (sınır ve etnik çatışmaları, radikal akımlar, su ve enerji çatışmaları, gibi). Bunun yanında, Orta Asya istikrarsız bölgelere komşudur.
- ŞİÖ’nün “Şanghay Ruhu” ilkeleri üye devletler arasında hem ekonomik hem kültürel hem de ideolojik farkları gözeterek siyasal eşitlik temelinde zayıf Orta Asya ülkeleri ile ve daha gelişmiş üye devletleri arasında bir diyalog

zemini oluşturmakta ve “ortak bir kimlik” sunmaktadır. Bu açıdan, şİÖ Orta Asya lkeleri arasında bölgesel sorunların çözümüne uygun bir platform sağlamaktadır.

- şİÖ çerçevesinde, bölgesel güvenlik sorunları ile mücadele etmek amacıyla gerçekleştirilen ülkelerarası koordinasyon ve bilgi paylaşımı Orta Asya’da belirsizliği ve istikrarsızlığı azaltmaktadır. Böylece Orta Asya devletleri arasındaki çatışmaların çözümüne katkı sağlamaktadır. şİÖ “coğrafyası” önemli doğal kaynaklara ve geniş pazar potansiyeline sahiptir. Örgütün yelik düzeni enerji sağlayıcı ülkeler ile enerji ihtiyacı olan ülkeler dengesi üzerine oturmaktadır. Bu açıdan, şİÖ Orta Asya’da ekonomik alanda işbirliğini geliştirmekte, bölge devletleri arasında ekonomi ve enerji alanında karşılıklı bağımlılık yaratarak çatışma potansiyelinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır.

Kaynak Altyapısı

Bu araştırma için incelenen ve kullanılan kaynaklar 3 grupta toplanabilir:

1. şİÖ’nn temel ve normatif dokümanları; şİÖ Ana Anlaşması, şİÖ Tüzüğü, Terörizm, Bölücülük ve Aşırılıkla Mücadele Anlaşması, ye ülkelerin ortak açıklamaları, bölgesel anti-terör oluşumlarının kayıtları ve benzeri dokümanlar ilk grubu oluşturmaktadır.
2. İkinci grup ise; raporlardan, ye devlet başkanlarının, diplomatların ve bakanların demelerinden oluşmaktadır.
3. Bunların dışında periyodik yayınlar ve araştırma kaynakları gibi akademik literatür kullanılmıştır.

Tezin Yapısı

Bu tez çalışması altı bölümden oluşmaktadır: giriş bölümü, dört ana bölüm ve sonuç bölümü. Giriş kısmı tezimizin ana amacını, araştırma konularını, araştırmanın ana argümanlarını ve esas konuyu kısaca ortaya koymaktadır.

Birinci bölüm, çalışmamızın kuramsal çerçevesini oluşturmaya çalışmaktadır. Bu açıdan Uluslararası İlişkiler kuramında birbiriyle rekabet eden iki ana paradigmaya odaklanır. Neorealizm ve Neoliberalizm uluslararası sistemde devletlerin birbirleri ile etkileşiminin yapısını açıklayan iki önde gelen yaklaşımlardır. Her iki yaklaşımın uluslararası işbirliğini nasıl açıkladığı bu bölümün konusudur. ŞİÖ'ye uygulanarak bu iki yaklaşımın güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulur.

Orta Asya devletleri arasında üst düzey işbirliğinin gerçekleşmesinin ve Neoliberal Kurumsalcılık teorisinin uygulanmasının güç olduğunu göstermek için ikinci bölümde Orta Asya'da bölgesel çatışma potansiyelinin yüksek olduğunu detaylı açıklamaya çalışmaktadır. Birinci olarak, bölgenin yükselen jeopolitik önemi vurgulanmaktadır. Bunun yanında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan bölgesel sorunlar ve çatışmalar ortaya konulmaktadır.

Soğuk Savaş süresince Orta Asya, merkezi Sovyet rejimi ile yönetilen homojen bir bölge olarak gözükmekteydi. Bölge ülkeleri, güvenlik için bütünüyle Sovyet Rusya'ya güvenmekteydi. Çünkü Sovyetler Birliği savunma garantisi veriyor ve istikrarı temin etmek için gerekli olan askeri ve ekonomik kaynakları sağlıyordu. Ancak 1990'ların başı itibariyle Türk kökenli Orta Asya ülkeler tarihinde ilk kez uluslararası siyasette bağımsız aktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası bölgesel dinamikler bütünüyle değiştirmiştir. Yeni bağımsız Orta Asya Cumhuriyetleri, sınır güvenliğinden, etnik çatışmalara ve su paylaşım konularına kadar uzanan bölgesel güvenlik sorunları ile karşılaşmışlardır. Söz konusu istikrarsızlık Orta Asya ülkeleri arasında dostluk ilişkileri kurmasını güçleştirmektedir. Aynı zamanda, Orta Asya istikrarsız bölgelere yakındır. Orta Asya ülkeleri Sovyet Rejiminden kalma çözümlememiş bölge sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Dünya siyasetinde, genel olarak ekonomik çıkar ve güvenlik açısından, Orta Asya'nın stratejik önemini kanıtlayan birçok faktör mevcuttur. Zengin petrol ve enerji kaynakları ile yaygın ulaşım ve iletişim rotalarının varlığı Avrasya kıtasının jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, “uluslararası rejim” teorisini uygulayarak ŞİÖ’nün kuruluşunun ve gelişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmamızın teorik bölümünde formüle edilmiş argümanımız bu somut örnek çalışmayla gösterilir ve desteklenir. İlk olarak, ŞİÖ’nün bölgesel güvenlik rejimi “Şanghay Beşlisi”nden ŞİÖ bölgesel örgütüne gelişimi izlenir. Ayrıca ŞİÖ’nün normları, ilkeleri, kuralları, kurumsal yapısı, karar-alma prosedürleri, yeni üye kabul mekanizması ortaya konur. İkinci olarak, ŞİÖ’nün güvenlik konusundan başlayıp ekonomik ve insani konularda bölgesel işbirliğinin gelişmesi ve genişlemesi izlenir.

Bu bölümde üç temel konu detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. ŞİÖ’nün özellikle güvenlik alanındaki girişimleri ele alınmaktadır: ilk olarak, sınır sorunlarına ilişkin ŞİÖ’nün çözüm mekanizması izlenir; ikinci olarak, bölgesel istikrarsızlık ve tehditlerle mücadele etmek için bilgi alışverişi sağlayan bir yapı (Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı) kurulmuştur; üçüncü olarak, ŞİÖ’nün sorumluluk alanı içinde terörle mücadele, bölge güvenliği ve istikrarını sağlamak amacıyla iki taraflı veya çok taraflı düzeyde askeri tatbikatlar gerçekleştirilmesi ŞİÖ ülkeleri tarafından kararlaştırılmıştır. Dördüncü olarak, ŞİÖ güvenlik alanında Afganistan’ı ‘Diyalog Grubuna’ kabul edip ‘sorumluluk alanı’nı genişletmiştir. Ekonomik alanda işbirliği ise ŞİÖ’nün ana amaçlarındandır. Ayrıca ŞİÖ’nün insani işbirliğinde nasıl bir gelişme kaydettiği incelenecektir.

Tezimizin dördüncü bölümü ŞİÖ’nün Orta Asya’da bölgesel işbirliği için önemini açıklamaya çalışmaktadır. Orta Asya’daki bölgesel etkileşimin resmi kurumsal yönü olarak ŞİÖ’nün güvenlik ve ekonomi alanlarında sağladığı işbirliğinin eleştirel bir analizi yapılacaktır. Öncelikle ŞİÖ bünyesindeki güvenlik işbirliği, ardından ekonomik işbirliği ve bu işbirliğinin bölge düzeni üzerindeki etkisi incelenecektir. Orta Asya devletleri’nin bölgesel tehditlere karşı mücadelesinde ŞİÖ bünyesindeki işbirliğinin ve mekanizmaların katkısı ele alınmaktadır. Ekonomik alanda işbirliği farklı konular dikkate alınarak detaylı bir şekilde incelenecektir.

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNE VE ÖRGÜTLERE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Tezimizin birinci bölümü, Orta Asya devletlerinin perspektifinden ŞİÖ'nün analizi için kavramsal ve kuramsal bir altyapı oluşturabilmek için, Uİ temel kuramsal yaklaşımların odaklanır. Bu açıdan, Uİ kuramında birbiriyle rekabet eden iki ana paradigma ele alınmaktadır. Özellikle, neorealist ve neoliberal yaklaşımlar uluslararası sistemde devletlerin birbirleri ile etkileşiminin yapısını ve sonuçlarını açıklamakta önde gelen kuramsal yaklaşımlardır. Bu bölümde bu ana akım iki teorinin, devletler arasındaki işbirliğini, işbirliğinin niteliğini ve sonuçlarını nasıl açıkladığı incelenmektedir.

Adı geçen iki kuramsal yaklaşım ŞİÖ'ye uygulanarak her iki yaklaşımın güçlü ve zayıf yönleri analiz edilecektir. Birinci olarak, ŞİÖ'yü neorealist kuramsal yaklaşımları kullanarak (özellikle 'güç dengesi' ve 'tehdit dengesi') açıklamaya çalışarak bu yaklaşımın kuramsal sınırlarını ve zayıf yönlerini göstereceğiz. İkinci olarak, ŞİÖ'yü neoliberal kurumsalcılık teorisini uygulayarak inceleyeceğiz. Bu amaçla, ŞİÖ'yü açıklayabilmek için bir neoliberal kurumsalcılık çerçevesi oluşturacağız. Bu açıklama çerçevesi doğrultusunda tezimiz için şu hipotezi öne sürebiliriz:

ŞİÖ, jeopolitik açıdan yükselen öneme sahip Orta Asya bölgesinde değişen güç dengeleri içinde kurulmuş bir örgüt olabilir. Ancak kurulduktan sonra bu örgüt/kurum üyeleri tarafından faydalı bulunduğu için rasyonel devletler bu örgüt kapsamında işbirliğini devam ettirmektedir.

1.1. Neorealizm

Neorealizm* uluslararası ilişkilerde, özellikle güvenlik çalışmalarında egemen bir yaklaşımdır. Kenneth Waltz'un "Theory of International Politics" başlıklı çalışmasında, klasik realizmin sistemik bir teorik yaklaşım haline getirildiği uluslararası

* Bazı akademik çalışmalarda 'neorealizm' terimi 'yapısal gerçekçilik' olarak da tanımlanmaktadır.

sistemin bir yapısal kavramını geliştirmiştir. Waltz uluslararası sistemin yapısını üç özelliğine göre açıklamıştır: (1) sistemin düzenleyici ilkesi (anarşi veya hiyerarşidir), (2) sistem içindeki birimlerin işlevleri ve (3) güç dağılımı (askeri güç, ekonomik güç, devletin karasal genişliği ve serveti).¹ “Güç” birimlerin özelliği iken “güç dağılımı” sistemin özelliğidir. Daha açık bir ifadeyle uluslararası yapıların tanımlanması iki özelliğe bağlıdır: anarşi ve güç dağılımıdır.²

Uluslararası ilişkiler anarşik (ya da hiyerarşik olmayan) bir ortamda oluşmaktadırlar. Bu düzen içinde her hangi bir üst otorite yoktur; uluslararası ilişkiler sadece siyasi açıdan eşit olan aktörler tarafından düzenlenmektedir. Anarşik ortamda mevcut olan tüm devletler bağımsız ve siyasi açıdan eşittir. Ayrıca her devletin kendi amaçları vardır ve bu amaçlara ulaşabilmek için elinde var olan kaynaklar doğrultusunda hareket etmektedir.³ Waltz’a göre, devletlerin arasındaki temel farklılık onların fonksiyon kabiliyetlerinde değil, bu fonksiyonu yürütebilecek kapasitenin olup olmamasından ortaya çıkmaktadır.⁴ Devletler amaç açısından farklılık gösteremezler, fakat bu amaçlara ulaşmak için var olan kapasiteleri açısından farklılık göstermektedirler. Bu açıdan, uluslararası siyasette açısından devletlerin davranışları benzerlik gösterir.⁵

Ayrıca Waltz’un savunduğu görüşe göre, uluslararası siyasette güç dengesi teorisi asıldır. Bu teori ise ‘dengeleme’ ve ‘bandwagoning’ kavramlarını içermektedir. Kısaca, dış bir tehditle karşılaştıklarında ülkeler ya denge kurmaya çalışmaktadır ya da tehdidin geldiği güce yaklaşma gereği duymaktadır. ‘Dengeleme’ tehdit karşısında başka güçlerle ittifak kurma olarak tanımlanırken ‘bandwagoning’, tehlike kaynağına yaklaşmayı ifade etmektedir. Bir başka deyişle “bandwagoning” ise güçsüz devletlerin daha güçlü bir devlet veya güçler koalisyonuna katılması anlamına gelmektedir. “Bandwagoning” görüşüne göre, zayıf devletlerin, güçlü bir devlete karşı çıkmasının

¹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics* (Addison-Wesley Publishing Company, 1979), ss. 93-94, 105.

² Waltz, s. 94.

³ Waltz, s.105.

⁴ Waltz, s. 98.

⁵ Waltz, s.98.

maliyetinin, o devleti desteklemesinin getireceği faydadan fazla olduğuna karar verdiklerinde gerçekleşmektedir.⁶

Diğer bir neorealist Stephen M. Walt “The Origins of Alliances” başlıklı çalışmasında güç dengesi yaklaşımını geliştirerek ‘tehdit dengesi’ teorisini ortaya koymuştur.⁷ Walt ülkelerin güçten daha çok tehditi algımasından dolayı bu teoriye yer verdiğini ileri sürmüştür. Bu teori, ülkelerin çok tehdit oluşturan ülkelere karşı ittifak oluşturduğunu varsaymaktadır. Burada tehdit olasılığı yüksek ülkeler toprak büyüklüğü, nüfusu, askeri yapısı, ekonomik gücü ve coğrafi olarak o ülkeye yakınlığı gibi özelliklerle belirlenmektedir. Walt, güçlü olan ülkelere göre zayıf olanların gücü ve buna sahip olan büyük ülkelerin tutumlarını yönetmeye çalışmaktan öte çok güçlü olanlarla yakınlık kurmalarının daha olası olduğunu iddia etmiştir. Bu iki teorisinin yakında ‘Hegemonik İstikrar Teori’si (Hegemonic Stability Theory) yer almaktadır.⁸ Bu teoriye göre uluslararası rejim güçlü bir devlet tarafından kurulduktan sonra bu devlet tarafından sürekliliği sağlanmaktadır ve diğer devletler bu rejime uyumaktadır. Kurulmuş rejimin sürekliliği bu hegemonik devletin yükselen ve zayıflayan gücünden etkilenmektedir. Görüldüğü gibi, neorealistler uluslararası rejimlerin ve örgütlerin varlığını kabul etmekle, ancak bu kuruluşların özerk bir yapısı olduğuna inanmamaktadır. Uluslararası sistemde değişen güç dinamikleri bu kuruluşların gücünü ve yaşamını beliler.

Kısaca neorealist teori içindeki çalışmalar güç olgusuna vurgu yaparak güvenlik konularına daha çok önem vermektedir. Uluslararası işbirliğini ve örgütleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

⁶ Waltz. ss.78-81.

⁷ Stephen M. Walt, “Alliance Formation and the Balance of World Power,” *International Security*, Cilt 9, (4), 1985.

⁸ Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in The World Political Economy*, 1984 Princeton: Princeton University Press.ss.128.

1.2. Neoliberal Kurumsalcılık

Neorealist ve Neoliberal teorilerin tartışması 1980'li yıllarda Uluslararası ilişkiler kuramının damgasını vurmuştur. Bazı temel realist önermeleri kabul eden ve neorealizme karşı en güçlü meydan okumayı yapan Neoliberal kurumsalcılar geleneksel liberallerden birçok açıdan ayrılır.⁹ İlk olarak, neoliberal kurumsalcılar birçok realist varsayımı kabul eder: devletler uluslararası ilişkilerin temel aktörleridir: bunlar rasyonel aktörlerdir ve kendi çıkar algılarına göre hareket etmektedirler. İkinci olarak, realizmin anarşik uluslararası yapının devlet davranışını belirlediğini, etkilediğini kabul ederler. Ancak neorealizmden ayrılarak işbirliğine bakarlar. Neoliberal kurumsalcılar devletler arası koordinasyon ve işbirliği mekanizmalarının analizine odaklanırlar; dolayısıyla uluslararası rejimlerin oluşturulması neoliberal kurumsalcıların en çok çalıştığı alanlardan, süreçlerden birisi olur.

Neoliberal kurumsalcılar ile neorealizm arasındaki ilk fark farklı anarşi algılamaları üzerinedir. Anarşik düzende özerk devletlerin uluslararası rejimler yaratmasına sebep olan şeyin onların kendi çıkarları ile ilgili olduğunu varsayarak, Arthur Stein anarşiyi uluslararası rejimlerde “birlikte karar almaya” karşı “bağımsız karar alma” olarak tanımlar.¹⁰ Örneğin Robert Axelrod ve Robert O. Keohane anarşinin uluslararası bir hükümetin olmaması olarak önemini vurgular. Ancak, dünya siyasetinin bu devam eden özelliğinin devletler arası birçok kurumsal yapıyı içerdiğini de belirtmektedirler.¹¹

Ayrıca neoliberal kurumsalcılar realistlerin anarşinin devletlerin işbirliği yapmasını güçleştirdiği konusunda haklı olduğunu söylese de, devletlerin yine de uluslararası kurumların yardımıyla bir araya geldiğini savunur. Neoliberallerin

⁹ Robert O. Keohane, “Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War,” David A. Baldwin. (Ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate (içinde)* (New York: Columbia

University Press, (1993), s. 275.

¹⁰ Arthur A. Stein, “Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World,” *International Organization* 36 (2) (1982), s. 324.

¹¹ Robert Axelrod and Robert O. Keohane, “Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions,” *World Politics*. 38, (1985), ss. 226-254.

yüzleştiği diğer bir sorun “göreceli kazançları”dır. Neoliberal kurumsalcılar devletlerin çıkarlarının göreceli kazanımlardan dolayı işbirliğini daha da zorlaştıracağını fark ederken, bu durumun – farklı konularda ve yerlerde - farklılık gösterdiğini de savunurlar.

Örneğin, Duncan Snidal’e göre, kazançlar arasında farklar olsa bile devletler işbirliklerinden eşit kazançlar sağlar.¹² Bu farklar koordinasyon ve işbirliği aracılığıyla avantaj sahibi olmayan partnerin memnuniyeti için azaltılır.¹³ Göreceli kazanımların devlet sayısı az olduğunda ve aralarında asimetriler olduğunda en büyük etkiyi yarattığını fark etmiştir. Ancak, birçok küçük devlet fazlasının yaklaşık olarak aynı güçlere sahip olduğu çok kutuplu bir sistemde devletlerin göreceli kazanımlar konusunda kaygılanmayacağını söyleyerek devam etmektedir. Devletlerin sayısını arttırmak göreceli kazançlar konusundaki toplu kaygıları azaltır.

Neoliberal kurumsalcılar için uluslararası rejim oluşturmak devletler arası koordinasyon ve işbirliğini arttırmaktadır. Uluslararası rejim teriminin farklı tanımları vardır, ancak Stephen Krasner tarafından tanımlanan kavram akademik yazımlarda en çok tercih edilendir:

*‘rejimler uluslararası ilişkiler alanında aktörlerin beklentilerinin birleştiği açık ve yarı açık prensipler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürlerinin takımıdır. Prensipier gerçeklik inanışları, neden sonuç ve doğruluktur. Normlar haklar ve yaptırımlar çerçevesinde tanımlanan davranış standartlarıdır. Kurallar nasıl hareket edileceğinin belirli tarifleri ya da yasal sınırlamalarıdır. Karar verme prosedürleri kolektif tercihi yapma ve uygulama için gerekli egemen uygulamalardır’.*¹⁴

Krasner’e göre, prensipler gerçeklik, neden-sonuç ilişkisi ve doğruluk hakkındadır; *normlar* ve *prensipier* devletler arası işbirliği için kuralcı temelleri belirtir. Normlar devletlerin hakları ve yaptırımları açısından tanımlanan standart davranışlardır. *Kurallar* nasıl hareket edileceğinin belirli tarifleri ya da yasal düzenlemelerdir. Prensipier ve normlardan daha alt bir genellik düzeyinde faaliyet gösterip çoğunlukla

¹² Duncan Snidal, “Relative Gains and the Pattern of International Cooperation,” *American Political Science Review*, 85(3), (1991), ss. 701-26

¹³ Duncan Snidal, s. 704.

¹⁴ Stephen D. Krasner, “Regimes and the Limits of Realism,” Stephen D. Krasner, ed., *International Regimes* (Ithaca: Cornell University Press, 1983) s. vi.

prensip ve normlar arasında oluşabilecek çatışmalar önlemek için tasarlanmaktadır. *Karar verme prosedürleri* kolektif tercihi yerine getirme pratiklerine sahiptir.¹⁵

Diğer bir deyişle, bir rejimin birleşmesi ya da genişletilmesi ile düzenli olarak değişen oy verme sistemi, davranışın belirli tariflerini verir. Rejimlerin prensipleri üyelerinin uyması beklenen amaçları tanımlar.

Örneğin GATT uluslararası rejim için en iyi örnektir. GATT ilk olarak 1947 yılında imzalanan bir anlaşmaydı ve bunu imzalayan devletlerin o zamanlar bir uluslararası ticaret organizasyon oluşturulması konusundaki inançlarını yansıttı. GATT bunun taslağı, yedeğı olarak hareket etti. GATT küresel refahın serbest ticaret ile maksimum düzeye çıkarılacağını belirten liberal prensipler temelinde işledi. Tarifeler ve tarife dışı sınırların azaltılması ve kaldırmasına dair bir normu içerdi. GATT'in aleyhine olduğu gelişmeler şu şekilde açıklanabilir: üçüncü dünya ülkeleri gelişmiş ve gelişmemiş ülkeleri ayırt eden kurallar istedi. En azından, GATT'i yöneten kurallar ve prosedürler tarihleri boyunca sağlam düzenlemeler yaşadı. Rejimler kendilerini bir sonuca bağlamazlar, ancak güç ve ilgi alanlarının yön verdiği dışa vurumlar ve davranışlar etkilerler. 1994'te Uruguay Görüşmelerinde GATT'in ötesine gitme ve resmi bir Dünya Ticaret Örgütü kuranın vakti geldiği konusunda fikir birliğine varılmıştır.¹⁶

Neoliberal kurumsalcılar kurallar, normlar ve kurumların devlet davranışını yönlendirdiğine, motive ettiğine ve sınırladığına inanmaktadırlar. Neoliberal kurumsalcılık devletlerin anarşi doğasında oluşmadığını ancak kendi çıkarlarını ve hareketlerini etkileyen “rejimler” ile yapılandığını belirtmektedir. Neorealistler uluslararası kurumların varlığını inkâr etmekle beraber bu kurumları önemlerine göre sınıflandırmaktadır. Neorealist Joseph Grieco, neoliberallerin kurumların “devletler arası işbirliği üzerinde anarşinin sınırlayıcı etkilerini azaltabilecekleri rolünü abarttığını

¹⁵ Richard Little, “International Regimes”, John Baylis ve Steve Smith ed., *The Globalization of World Politics*, 2001, Oxford:Oxford University Press, s.373.

¹⁶ Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in The World Political Economy*, 1984, Princeton: Princeton University Press.s.115.

söylemektedir.¹⁷ Devlet politikası uluslar arası kurumlar aracılığıyla dönüştürülür ve bu tanım Neoliberal kurumsalcıların temel argümanı olmaktadır.

Neorealistlere göre “göreceli kazançlar” aktörlerin politikalarını ve davranışlarını kurumların nasıl etkilediğini anlamada anahtar bir kavramdır. Bu karşın, “mutlak kazançlar” ve “karşılıklı anlayış noktaları” oluşturmak Neoliberallerin tutumunda temel bir argümandır.

Ayrıca Neoliberal kurumsalcılar için, uluslararası rejimler yine de aktörler in işbirliği için ve koordinasyon sorunları ile başa çıkmak için aldıkları bağımsız kararlardan ortaya çıkmaktadır. R. Axelrod ve R. Keohane rejimin rolünü aşağıdaki gibi tarif etmektedir:

“Rejimler hiyerarşik düzeyde kuralları uygulatır ancak işlemlerin maliyet yapısını değiştirir ve katılımcılara bilgi sağlar böylece belirsizlik azalır. Uluslar arası rejimler mutabakatın yerini almaz, aksine bunu kuvvetlendirir ve kurumsallaştırır. Uluslar arası rejimler yeni normların gelişmesine de yardımcı olabilir.”¹⁸

Aynı zamanda, rejimler bölüşüm ilişkilerden ya da çıkarlara bağlı olarak şekillenen geçici düzenlemelerden ayrılmalıdır. Mutabakat prensibi mesela rejim dinamiklerini şekillendiren bir elementtir. Robert Keohane, neorealizme eleştirel bir tepki olarak neoliberal kurumsalcılık teorisini oluşturdu. Bu teori devletleri yararlılığı en üst düzeye çıkaran davranışlar sergileyen aktörler olarak ele alan bir mantıksal seçim teorisidir. Bu teorik perspektif neoliberal yaklaşımın uluslararası işbirliğini bir açıklamada önemli bir yönüdür. Rejimler belirli alanlarda istenilen sonuçları vermesi için devlet hareketlerini düzenleyen araçlar olarak düşünülmektedir.¹⁹ Bir devlet mantıksal olarak uzun vadeli çıkarlarını karşılamak için bir rejimde yer alıp almamayı seçmektedir. Neoliberaller, temel neorealist varsayımları kabul ederken, uluslararası işbirliğinin sınırlı ya da kısa süreli olmaktan uzak olduğunu belirtmektedir. Bilgi paylaşımına büyük önem verilmektedir.

¹⁷ Joseph M. Grieco, “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism,” David A. Baldwin, ed., *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia University Press, 1993), s. 116.

¹⁸ Robert Axelrod and Robert O. Keohane, s. 254.

¹⁹ Keohane (1993), s.134.

Robert Keohane “karşılıklılığı” (reciprocity) hepsi tarafından olmasa bile birçok uluslararası rejimin altyapısını oluşturan önemli bir prensip olarak kabul etmektedir.²⁰ İkinci olarak, normlar devlet davranışları hakkında gerek yasal gerek yasal olmayan, devletlerin haklarını ve sorumluklarını tanımlamaktadır. Üçüncü olarak, kurallar, devletlerin eylemlerinin ve standartların iyi tanımlanmış rehberleridir ve belirli bir konuda grupların üyelerinin hangi koşullar altında neler yapmaları gerektiğini hareketleri tayin etmektedir.²¹ Genellikle kurallar prensiplerden veya normlardan daha kolay oluşturulmaktadır. Sonunda, karar verme prosedürleri ortak çözüm gerektiren durumlar için fark edilebilir düzenlemelerdir. Bu bileşenler arasındaki bağlantıyı göz önünde bulundurarak, prensiplerin ve normların değişmesinin rejimde değişikliğe yol açtığı sonucu çıkarılabilmektedir. Çünkü prensipler ve normlar rejimin baz belirleyici temel özelliklerini taşıırken, kurallar ve karar verme prosedürleri rejim içerisinde daha az önemdeki düzeltmelerdir.²²

Neoliberal kurumsalcıların karşılaştığı bir başka problem “göreceli kazançlar” sorunudur. Neoliberal kurumsalcılar göreceli kazanımların devletler arası işbirliğini daha zor hale getireceğini fark ederken, bu durumun çok değişken olduğunu savunmaktadırlar.²³ Bu yalnızca bir dönemdeki kazanımlar diğer bir dönemde güç ilişkilerini değiştirdiğinde ve güçlü aktörün yeni avantajları kendi aleyhine kullanması ihtimali söz konusu olduğu zaman önem kazanmaktadır.

Neoliberal kurumsalcılar uluslar arası rejimlerin işlem maliyetlerini azalttığını ve üye devletlerin hareket etmeyen üyeleri rejime uygun cezalandırmasını kolaylaştırdığını tartışmaktadır. Keohane’nin belirttiği gibi, rejimler kurallara yugun hareket etmeme ihtimalini azaltarak işbirliğini daha anlamlı kılmaktadır. Ayrıca kurumların devletlerin kolektif eylem sorunlarının üstesinden gelmesine ve karşılıklı

²⁰ Krasner, s.189.

²¹ Keohane, s. 143.

²² Krasner, ss.195-196.

²³ Haggard, S. ve Simmons Beth. A. (1987). Theories of International Regimes. *International Organisation*, 41(3),ss.491-517.

çıkar sağlayan anlaşmalarına karşılıklılık prensibi ile ulaşılmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir.²⁴

Uluslararası rejimler devletlerin davranışlarını belirli alanlarda istenilen sonuçların sağlanması için kullanılan araçlar olarak düşünülmektedir. Bir devlet kendi uzun vadeli çıkarları için bir rejime katılıp katılmamaya karar vermektedir. Temel Neorealist varsayımları kabul ederken, Neoliberal kurumsalcılık işbirliğinin dar kapsamlı ya da kısa vadeli olmaktan uzak olduğunu açıklamaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi rejimler sağladıkları faydanın sonucu olarak var olmaya devam eder: “iletişim, bilgi, şeffaflık sağlayarak; karşılıklı tehdit algılarını ve en kötü durum algılarını azaltarak ve güvenlik ikilemine yol açan kehanetlerin altını keserek” olarak tanımlamaktadır.²⁵

Keohane rejimlerin araçsal rolünü vurgulamaktadır. Kurumların temel etkisinin yeterliliği sağlamak olduğunu ve böylece *Pareto sınırlarına* yakın anlaşmalara ulaşılması için devletlere şans verdiğini belirtmektedir. Bu rasyonel modelde kurumlar mevcut devlet çıkarlarını değiştirmez.²⁶ Bunun yerine bilgi çevresini ve devletler üzerindeki diğer sınırlamaları değiştirerek devlet stratejilerini kendi çıkarlarını düşünen devletlerin birbiriyle işbirliği yapmasını kolaylaştıracak şekilde dönüştürmektedir.²⁷

1.3. ŞİÖ’nün Farklı Kuramsal Açıklamaları

1.3.1. ŞİÖ ve Neorealizm

Neorealist yaklaşıma göre uluslararası kurumlar güçlü devletler arasındaki mücadelelerin ürünüdür. Güçlü devletler tarafından oluşturulurlar ve kontrol edilmektedirler. Uluslararası sistem anarşik olduğu için, sistem içerisinde rasyonel aktörler olarak devletler self-help mantığı çerçevesinde hareket ederek hayatta kalmaya

²⁴ Keohane (1984) ss.131-134.

²⁵ O. R. Young, “International Regimes: Problems of Concept Formation,” *World Politics* 32 (3) (1980), ss. 334-35.

²⁶ Keohane (1993), s.145.

²⁷ Haggard, S. ve Simmons Beth. A. (1987), s.494.

çalışmaktadır. Daha üst bir otoritenin olmaması devletlerin birbirinin niyetleri hakkında hiçbir zaman emin olmaması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca, uluslararası sistemin doğası güçler dengesi ve güç dağılımı ile belirlenmektedir. Waltz'un güçler dengesi teorisi devletlerin artan güce karşı denge sağladığı çünkü bunun güvenlikleri için önemli bir sorun olduğu fikrine dayanmaktadır. Devletler anarşik bir yapıda, kendine var oldukları için gücü artan devlete (ya da devletlere) karşı denge politikası izlemelidir.²⁸

Waltz'un teorisi Çin-Rus bakış açısına göre ŞİÖ'nün çerçeve tanımı için kullanılanıdır. Özellikle Haziran 2005'te, üyelerin Amerika'nın askeri personelini orta Asya'dan çekmesi ve ŞİÖ üyeleri tarafından askeri deneme alanını genişletme çağrısının yapıldığı Astana Zirvesini takiben batılı akademisyenlerin ilgisi artmıştır. Neorealist güç dengesi bakış açısıyla en güçlü devlet ABD'ye ve onun orta Asya'daki varlığına karşı ŞİÖ Çin-Rus dengeleme hareketi olarak algılanmaktadır. Neorealistler çoklu realizmi temel retorik davranış olarak alma eğilimindedir. Bu teori SCO içerisinde manevra yapmak için daha az Orta Asyalı üyeleri arasında küçük bir alan bırakmaktadır. Bu teorinin mantığına göre, zayıf orta Asya devletleri sözsüz güçlü devletlerin yanında yer alma politikası uygulamak zorundadır ya da karşı koymak için çok az umutları olduğundan buna zorlanmaktadır.

Diğer bazı akademisyenlerin iddiaları gerçekleri doğru yansıtmaz. ŞİÖ'nün batı karşıtı bir oluşum olarak algılanamayacağını çünkü bütün üyelerinin (özellikle zayıf Orta Asya devletlerinin) ABD ile ekonomik ilişkiler kurmaya çalıştıklarını biliyoruz. Bu devletler ABD'nin güçlü ve lider bir pozisyonda olduğu küresel ekonomik sisteme katılmak istemektedirler. 1994'ten bu yana bütün Orta Asya devletleri (Türkmenistan hariç) NATO'nun yürüttüğü "Barış için Ortaklık" (PPfP) programının katılımcısı olmuştur. Hatta 2004'te Orta Asya devletlerinden biri olan Kazakistan "PfPP" çerçevesinde barışı koruma askeri birliklerini "KAZBAT" bölgenin ötesine geçirmiş ve Irak'ta ABD'nin müdahalesini desteklemiştir. Orta Asya devletleri Avrupalı devletler tarafından yönlendirilen uluslararası kurumlar aracılığıyla Batılı devletlerle olan bağlarını güçlendirmektedirler. Örneğin Kazakistan AGİT'in 2010'da ilk Avrupalı

²⁸ Waltz, (1979), s.48.

olmayan devlet dönem başkanı statüsünü elde etmiştir. En azından, ŞİÖ'nün kuruluş bildirgesi örgütünün herhangi bir devlete ya da devletler grubuna karşı olmadığını tescil etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, Rusya'nın zayıflayan pozisyonu küçük Orta Asya devletleri için tehdit oluşturmıştır. Stephen M. Walt'un teorisi uygulanacak olursa Çin (karasal büyüklüğü, ekonomik ve askeri gücü ve coğrafi konumu nedeniyle) yeni bağımsız Orta Asya devletleri için en ciddi tehdidi temsil etmiştir.²⁹ Eğer böyleyse, bu teori Orta Asya devletleri ve Çin arasındaki (Rusya da dâhil) karşılıklı ya da çok taraflı işbirliğini, "Şanghay Beşlisi" mekanizması aracılığıyla sınır güvenliğini sağlanmasını ve daha sonra ŞİÖ'nün kuruluşunu mantıklı bir şekilde açıklayabilmekten çok uzak görünmektedir.

Neorealist 'Hegemonik İstikrar Teorisi' rejimin oluşmasının ve devam ettirilmesinin tek bir güçlü devletin rolüne, liderliğine ve katılımına bağlı olduğunu savunmaktadır. Rejim dinamikleri güçlü devletlerin işbirliği pratiklerini ve davranışlarını uluslararası sistem içerisinde geliştirmesi ve yönetmesi konusundaki yeterliliği ile yakından ilgilidir. Başat devlet gücünü rejimi şekillendirmek ve kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde devam etmesini temin etmek için kullanmaktadır. Neorealizme göre uluslararası bir rejim egemenin çökmesi halinde hayatta kalmaz. Neoliberaler Hegemonik İstikrar Teorisine referans verir, ancak uluslararası rejimin başat devletin diğer katılımcılara sağladığı faydalardan dolayı çökmeyeceğini, başat devlet olmasa bile ayakta kalacağını savunmaktadır.

Neorealizm uluslararası kurumların hem oluşumların hem de üye etkilerinin devletlerin gücü ile belirlendiğini belirtir; bu nedenle kurumlar güçlü devletlerin araçları olarak görülür. Neorealistlere göre uluslararası kurumlar göreceli olarak önemsiz konulara bakmaktadır. En yaygın neorealist görüş, özelliği kurumların büyük güçler tarafından oluşturulduğu, devletler arasındaki güç dengesinin değişken olması nedeniyle kurumların geçici olduğudur. Neorealizme göre, uluslararası siyasette güç

²⁹ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, NewYork: Cornell University Press, 1987, s.33-40.

kazanma çabası çoğu zaman işbirliğinin yerini almaktadır. Uluslararası kurumların etkisi ve oynadığı rol bu dünyada önemsizdir.

1.3.2. ŞİÖ ve Neoliberal Kurumsalcılık Yaklaşımı

Neoliberal Kurumsalcılık yaklaşımında Rejim teorisi merkezde yer almaktadır. Neoliberal Kurumsalcılık yaklaşımını uygulayarak olursak ŞİÖ kurulmadan önce – “Şanghay Beşlisi”nin bölgesel bir güvenlik rejimi oluşturduğunu iddia edebiliriz. Oran Young’un rejim oluşması çerçevesini kullanacak olursak “Şanghay Beşlisi” devletler arasında zımnî anlaşmalardan (*müzakere edilmiş olan*) oluşan bir rejimdir.³⁰

SSCB’nin dağılması iki bölgesel güç arasında (Rusya ve Çin) ve yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya devletleri arasında ulusal sınırların yeniden çizilmesine sebep olmuştur. Ayrıca bölgesel güvenlik tehditlerinin ulus ötesi seviyeye taşınmasına yol açmıştır. Bu nedenle 1996–2000 yılları arasında Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin arasında güvenlik sorunlarını çözmek amacıyla anlaşmalar imzalanmıştır.³¹ Bu dört yıl içinde sınır bölgelerindeki faaliyetlerin kapsam ve sıklığı sınırlandırılmış, sınır boyunca ve 100km²’lik alan içinde konvansiyonel silahların sayısı azaltılmış, ayrıca çözüme kavuşturulması düşünülen yeni bölgesel güvenlik tehditleri tespit edilmiştir.

Böylece merkezinde güvenlik alanı olan “Şanghay Beşlisi” rejimi oluşmuştur. 26 Nisan 1996’da Şanghay Zirvesi’nde güven oluşturma önlemlerine dayalı bir zemin kurulmuştur; 1997’de sınır bölgelerinde faaliyetlerin kapsam ve sıklığının sınırlandırılması kararlaştırılmıştır. 1998’de Bişkek Zirvesi’nde yeni bölgesel güvenlik tehditleri tespit edilmiştir. 1999’da Kırgızistan’da Bölgesel Terörizm Mücadele Merkez kurulmasına karar verilmiştir.

³⁰ Oran Young, (1980), s. 327.

³¹ Özbekistan ise bölge dışı devletlerle ortak sınırı paylaşmayan tek ülkesidir. Özbekistan resmi olarak ‘Şanghay Beşlisinin’ son Zirvesi’ne katılmıştır ve 2001’de ŞİÖ’nün üyesi olmuştur.

Ayrıca bu süre içinde “Şanghay Beşlisi” mekanizması ile ‘karşılıklı güven, ve yarar, eşitlik ve istişare’ ilkelerine dayalı bir zemin oluşturulmuştur. Bu bölgesel rejimle devletler kabul görmüş kuralları ihlal etmesi durumunda bazı yaptırımlara maruz kalacaklarını kabul etmesi sağlanmıştır. Ayrıca karşılıklı sorumluluğu arttırarak ve devletler arasında bilgi alışverişini yükselterek, bölge devletleri arasındaki belirsizliğin azaltılmasına yardımcı olmuştur.

Stephen Krasner’in açıklamasına göre uluslararası rejimler sadece ortak ve belirli kuralları değil, yeterli kurumsallaşmayı da gerektirmektedir.³² Güvenlik ve istikrarla ilgili bölgesel sorunların tartışılması, bu “Şanghay Beşlisi” mekanizmasının düzenli bir işbirliğine dönüşmesi için önemli bir itici güç görevi görmüştür. Böylece 16 Haziran 2001’de ŞİÖ kurulmuştur.

2001–2003 yılları arasında ŞİÖ’nün kurumsal yapısı inşa edilmiştir. ŞİÖ Kuruluş Bildirgesi, ŞİÖ Tüzüğü hazırlanmış ve Terörizm, Bölücülük ve Aşırılıkla Mücadele Anlaşması imzalanmıştır. ŞİÖ Tüzüğü, örgütün temel ilkeleri ve kurallarını belirtmiştir. Bu belgeler üye devletler arası uyulması amaçlanan normları, ilkeleri, ve kuralları karar alma mekanizmasını içermektedir. ŞİÖ Tüzüğü örgütün ‘bağılantısızlık’ ilkesini ifade etmektedir. Ancak bazı Batılı uzmanlara göre, ŞİÖ’nün Tüzüğü’nde ‘dünyanın çok kutuplu inşa edilmesini’ içeren görüşler ABD’nin hegemonyasına bir tehdit olarak görülmektedir.

‘Şanghay Ruhu’ ŞİÖ’nün temel noktası olarak belirtmektedir. Bu kavram derin anlamlara sahip altı ögeyi içermektedir: “karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik ve istişare, çok medeniyetliliğe saygı, ortak kalkınma için mücadele”. Bütün üye devletler arasında siyasal eşitlik sağlanmaktadır.

Neoliberal Kurumsalcılar rejimlerin işlevsel katkısına odaklanır. Robert Keohane’nin savunduğu görüşe göre belli bir alanda ortaya çıkmış işbirliği ve rejim

³² Krasner, s.190.

başka bir alanda da işbirliğinin gerçekleşmesine katkı sağlanmaktadır.³³ Mevcut rejimini başka bir alanda işbirliği için kullanılması rasyonel aktörler için işlem maliyetlerini düşürmektedir. Başka bir ifadeyle, devletler arasında işbirliği daha kolay hale gelmekte ve meşru ve haklı olmayan pazarlıklar da daha güç ve masraflı hale gelebilmektedir. Böylece ŞİÖ güvenlik sorunlarında devletler arasında koordinasyonu sağlamak ve çatışma potansiyelini azaltmaktadır. Güvenlik alanının ötesinde ekonomik alanda da işbirliğini geliştirmektedir. Gördüğümüz gibi Neoliberal Kurumsalcılık (özellikle rejim teorisi) ŞİÖ'nün Orta Asya'da ortaya çıkan işbirliğine etkisini açıklayan güçlü bir yaklaşımdır.

Bu çalışmamızda Neoliberal Kurumsalcılık tezimiz teorik çerçevesini oluşturacaktır. ŞİÖ'nün kurumsallaşması ve bu çerçevede gerçekleştirilen çok yönlü ve taraflı bölgesel işbirliği özellikle 'rejim' teorisi kullanılarak yorumlanacaktır.

Robert Keohane'nın '*After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*' adlı eseri 'uluslararası rejim' teorisinde en etkili eser olarak tanınmaktadır. Bu eserde, Keohane'nin savunduğu görüş tez çalışmamızda çok yararlı olmaktadır. Yukarıda söz ettiğimiz gibi uluslararası rejimler güçlü bir devlet tarafından kurulmuş olabilir; ancak kurulduktan sonra bu rejim diğer katılımcılara sağladığı faydalardan dolayı rejimin parçası olan aktörler tarafından devam ettirilmektedir.³⁴

Keohane'e göre ortak çıkarların olmadığı durumlarda, devletler, uluslararası rejim veya örgüt kurma konusunda isteksiz bir tutum sergileyeceklerdir. Ancak, mevcut uluslararası rejimler üç temel fonksiyonu üstlenir: (1) Sorun oluşturan alanlara ilişkin bir davranış kalıbı oluşturmaktadır; bu durumda devletler önceden kabul görmüş kurallara uymayı ve uymamaları halinde bazı yaptırımlara maruz kalacaklarını kabul etmektedirler; (2) karşılıklı sorumluluğu arttırarak ve devletler arasında karşılıklı bilgi alışverişini yükselterek, uluslararası sistemdeki belirsizliği azaltmaktadır; (3) meşru pazarlıklara ilişkin işlem maliyetlerini düşürmektedir. Bu sayede, devletler arasında

³³ Haggart ve Simmons, s.487.

³⁴ Robert O. Keohane, s.67.

işbirliği daha kolay hale gelmekte; meşru ve haklı olmayan pazarlıklar daha güç olmaktadır.³⁵

Tezimiz teorik çerçevesi uluslararası rejim teorisinin yanısıral ('multilateralism') çok taraflılık kavramını da içermektedir. J. Ruggie "Multilateralism: The Anatomy of Institutions" adlı çalışmasında uluslararası kurumların 'çok taraflılık' boyutunu ortaya koymuş ve geliştirmiştir.³⁶ Ruggie'nin savunduğu görüşe göre çok taraflı kurumlar üç ana ilkeye göre oluşturulmaktadır: karşılıklılık, bölünememezlik, ayrımcılık yapılmamasıdır. Bu kavram örgütlerin kapsamlı kurumsal bir biçimi olarak tanımaya başlanmıştır. Bu yaklaşım ŞİÖ'nün Orta Asya'da işbirliğini açıklayabilecek bir kavramsal çerçeve sunması bakımından yararlı olmaktadır.

Ruggie'nin 'çok taraflılık' kavramı ŞİÖ'nün çok yönlü bir örgüt ve kurumsallaşma olduğunu açığa çıkarmaya ve açıklamaya yardımcı olur. ŞİÖ Tüzüğü'nde örgütün işbirliği alanları belirtilmektedir: *'enerji, ulaşım, turizm ve çevrenin korunması konularında olduğu kadar politik konular, ekonomi ve ticaret, bilimsel ve teknik, kültürel ve eğitim; ortak savunma ve bölgesel barış, güvenlik; demokratik, adil, rasyonel yeni bir uluslararası politik ve ekonomik düzenin oluşturulması için mücadele etmek.'*³⁷ Lisa Martin'e göre bu kavram kurumların farklı alanlarda işbirliği boyutunu ve kurumsal yapılarıdaki egemen normların doğasını açıklamaktadır.³⁸

³⁵ L. Martin ve R.Keohane, (1992), ss.243-250.

³⁶ J.Ruggie 'The Anatomy of Multilateral Institutions' *International Organizations*, Cilt 19 (3), 1995, ss. 5-49.

³⁷ ŞİÖ Kuruluş Bildirgesi'nden alınmıştır. Erişim: <http://www.sectesco.org/html/00088.html> (erişim tarihi: 4 Ekim 2008).

³⁸ Lisa Martin, 'Interest, Power and Multilateralism' *International Organizations*, Cilt 46 (4), 1992, ss. 767.

II. İKİNCİ BÖLÜM

ORTA ASYA’NIN SOĞUK SAVAŞI SONRASI

YÜKSELEN JEOPOLİTİK ÖNEMİ VE BÖLGESEL SORUNLARI

*“Orta Asya’nın önemi, her şeyin merkezinde
olmasından kaynaklanmaktadır.”*

S. Frederick Starr

Çalışmamızın ikinci bölümünde Orta Asya’nın ‘hard case’ olduğunu göstermek için bölgesel sorunların niteliği ve çeşitliliği ele alınmaktadır. Ayrıca Orta Asya’nın stratejik ve jeopolitik önemi incelenmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından bu yana, tarihinde ilk defa Orta Asya devletleri, uluslararası politikanın bağımsız birimleri olarak hareket etmeye başlamışlardır.¹ Soğuk Savaş dönemi boyunca, Orta Asya, merkezi Sovyet rejimi ile yönetilen homojen bir bölge olarak gözükmekteydi. Daha öncesinde, bölge ülkeleri, güvenlik için bütünüyle Sovyet Rusya’ya güvenmekteydi. Çünkü Sovyetler Birliği savunma garantisi veriyor ve istikrarı temin etmek için gerekli olan askeri ve ekonomik kaynakları sağlıyordu. Soğuk Savaş sonrası bölgesel dinamikler tamamıyla değiştirmiştir: yeni bağımsız Orta Asya cumhuriyetleri, sınır güvenliğinden, etnik çatışmalar ve su paylaşım konularına kadar uzanan bölgesel güvenlik sorunları ile karşılaştılar. Orta Asya’nın istikrarsız bölgelere coğrafi yakınlığı ve bölge içinde çatışmalar hem Orta Asya devletler için hem bölge dışı devletler için tehditler oluşturmaktadır. Aynı zamanda, zengin petrol ve enerji kaynakları, yaygın ulaşım, iletişim rotaları ve hızla artan nüfusu dünya siyasetinde Orta Asya’nın jeopolitik önemini yükseltmektedir. Bu faktörler nedeniyle bölge dışı aktörler arasında artan bir ilgi oluşmakta, ve Orta Asya’da yeni bir jeopolitik ‘Büyük Oyun’un dinamikleri ortaya çıkmaktadır.

¹ Tezimizde Orta Asya beş ülkesi içeren bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Bunlar: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan.

2.2. Orta Asya: Tarihsel Geçmiş

Orta Asya'nın Önemi

Orta Asya, sağlam tarihi ve kültürel bağları ile beş ülkeden oluşur – Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan², Kırgızistan ve Tacikistan. Bu nedenle, Avrasya alanı içindeki jeopolitik değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, nispeten genç bir bölgedir. Komünist bloğun parçalanması, yeni bağımsız devlet oluşumlarının varlığına katkıda bulunan, iki kutuplu sistemin sona erişini sembolize etmiştir. Bu jeopolitik gelişme, aynı zamanda, Orta Asya'nın, dünya politikasında yeni jeopolitik bir konuma yükseliş sürecinde etken olmuştur.

Dünya siyasetinde, genel olarak ekonomik çıkar ve güvenlik açısından, Orta Asya'nın stratejik önemini kanıtlayan birçok faktör mevcuttur. Zengin petrol ve enerji kaynakları yaygın ulaşım ve iletişim rotaları Avrasya kıtasının jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemini ortaya koymaktadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra, bölge, dünyanın öne gelen ekonomileri için önemli bir kaynağa dönüşmüştür. Orta Asya birçok sayıdaki jeopolitik aktör için, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği'nin yanı sıra, Çin, Rusya, İran, Hindistan ve Pakistan gibi komşu ülkeler için oldukça cazip hale gelmiştir. Bu nedenle, dünyada aynı zamanda nükleer güçler ile çevrilmiş çatışmalı bir bölgedir (Rusya, Çin, Pakistan ve Hindistan). Bölgenin bariz enerji potansiyeli, bu jeopolitik aktörlerin bölgeye önemli bir stratejik ilgi göstermesine neden olmaktadır.³ Çelişmiş ülkelerin artan ilgisi, dış aktörler arasında (ağırlıklı olarak daha önceki bölge egemen – Rusya, doğunun ekonomik devi – Çin, Birleşik Devletler

² Tarafsızlık dış politikası izleyen Türkmenistan Cumhuriyeti ŞİÖ'nün üyesi değildir. Bu 'Daimi Tarafsızlık Statüsü' Birleşik Milletler Genel Kurulu'nun (BMGK) tarafından 12 Aralık 1995 tarihinde resmi olarak oylanmıştır.

³ Doğal kaynakların sınırlı potansiyeli ve bu devletlerin hızla büyüyen ekonomilerinin artan enerji talebi, göz önünde bulundurularak, Orta Asya bölgesi içinde yerleşik alternatif enerji kaynaklarının (bio-yakıt, hidro-enerji gibi) keşfedilmesi ve faydalanılmasına belirgin bir dikkat çekilmektedir. OPEC uzmanlarının tahminlerine göre, Temmuz 2008'de, dünya petrol talebi 81.6 mv/g (milyon varil/gün)'dür, yine de, Kasım 2008'de, küresel petrol talebinin fazlalığı 31.8 mv/g'ü oluşturmaktaydı; OPEC WOO, küresel talebinin bir referans durum olarak, 2030 itibarıyla net petrol kaynaklarının 4 milyar'dan 113 mv/g'ye düşeceğini tahmin etmektedir (OPEC Outlook 2009), www.opec.org_library_world_2009_pdf (5 Mayıs 2009).

ve Avrupa Birliği (AB) aralarında), bölgede stratejik çıkarlarının peşinde koşarken belli bir güç dengesinin oluşmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı, Orta Asya devletlerinin bu aktörler arasında denge oluşturmaya mecbur olduğu belirtilmelidir; ayrıca, dış güçlerin çatışan çıkarları üzerinde oynamak için Orta Asya ülkeler çaba sarf eder.

Hızla büyüyen elli altı milyonluk nüfusu ile Orta Asya, büyük bir insan kaynağı potansiyeli sunar. Sosyo-kültürel açıdan, Orta Asya, üç etnik-dil katmanlarından oluşmaktadır: Türk dilleri, Farsça ve Rusça. Ayrıca, siyasal yorumcu Muratberk Imanaliev'in belirttiğine göre,

“Orta Asya, Bolşeviklerin sözde-komünist ideolojisi, bazı geleneksel-putperest dünya görüşleri ve “karmaşıklıklar” ile birlikte bir milliyetçiliğin yaygın olduğu ve şaşırtıcı bir şekilde, bir dizi Müslüman gelenekleri ile etkileşim içinde olduğu bir bölgedir.”⁴

Bunlar, birçok açıdan, Orta Asya devletleri üzerinde önemli bir iz bırakmışlardır. Yine de, Orta Asya'nın en belirgin önemi, küresel istikrarsızlığın bir kaynağına dönüşme potansiyeli olduğu gözükmemektedir. Bölgenin Sovyet egemenliği altında olduğu yetmiş yıl boyunca, dış tehditlere karşı güvenlik garantörü görevini Moskova yürütmüştür. Bu, onun zamanında, varolan tehditlere yönelik onların kendi güvenlik politikalarını ve askeri doktrin detaylandırmalarının geliştirilmesi sorumluluğundan devletleri arındırmıştır, ayrıca Orta Asya devletleri ulus yapılanmasının doğal sürecinden de arındırılmıştır.

İktidar boşluğunun ortadan kalkmasından itibaren, beş yeni millet, bir çok ulusötesi tehdit ile karşılaşmışlardır. 13 yıl önce, ünlü siyaset bilimcisi Zbigniew Brzezinski, çok bilinen kitabı –“Büyük Satranç Tahtası: Amerika Önceliği ve onun Jeo Stratejik Gerçekleri”nde, Orta Asya bölgesini, krizin global bölgeleri tarafından sarılmış iç dolgu olarak nitelendirmektedir.⁵ En son olaylar, bu hipotezin doğruluğunun

⁴ Muratbek Imanaliev, “A Perspective for Central Asia to become a bridge between Asia and Europe”, *Institute for Public Policy*, Issue 1, Ocak 2008, p.35. Erişim: <http://www.ipp.kg> , (12 Şubat 2009).

⁵ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books, 1997, s.87.

bir kanıtı olarak hizmet etmiştir: özerkçiliğin yeniden canlanması, global ekonomik kriz ile ayrıca ağırlaşan ekonomik sorunlar, Afganistan’da devam eden askeri çatışmanın tırmanışı da dahil, istikrarsız Güney Asya nükleer ülkelerinin içsel durumlarının bozulması gibi. 2008 başında Kosova’nın bağımsızlığının açıklanması (ABD ve AB ülkeleri tarafından kabul edilmiştir, Kosova’nın, “*istisnai bir durum*”⁶ olduğu açıklanmaktadır; ayrılıkçı hareketlere bir emsal teşkil etmeyecektir. Bazı ülkelerin değişen siyasal iklim üzerinde etkili olmasının yanı sıra, donmuş ayrılıkçı çatışmaların yeniden canlanmasının bir başlangıç noktası haline gelmiştir.

Esasında, nükleer devletler olan İran ve Pakistan’da iç siyasal gerilimlerin artması, Güney Osetya’daki “Ağustos Savaşı” (Afganistan’ın kötüleşen durumu ile), kuzeybatı Çin’deki Sincan Uygur Özerk Bölgesi’deki (SUÖB) ayrılıkçı hareketin yeniden canlanması, şiddetin alev almasına etki yapmıştır; görüldüğü gibi tüm bu sıcak noktalar coğrafi olarak hapsolmuş beş Orta Asya devletini çevre emektedir. Ortak bölgesel menfaatler ve güvenlik tehditlerine rağmen, Orta Asya devletlerinin her biri, yukarıda söz edilen sorular bağlamında kendileri ortak bir stratejik vizyon geliştirememektedirler. Çözümlememiş bölgesel sorunların varlığı, devletler arasındaki ilişkileri germekte ve bölge içi entegrasyon süresini aksamakta, eş zamanlı olarak bölgeyi dünya siyasetinde zayıflatılmış yapıyor. Bu durum, ayrıca yukarıda sözü edilen “*şiddetin sızdığı alanlar*”a bölgenin coğrafi yakınlığı ile kötüleşmektedir⁷. Özellikle, en büyük uyuşturucu ve aşırılık halleri ihracatçısı – Afganistan’ın istikrarı kurulmaksızın Orta Asya güvenliğini sağlamak nerdeyse hiç mümkün değildir. On yedi yıl içinde, Orta Asya devletleri, kötüye gidişin doğrudan bölge üzerinde etkili olduğu, Afgan mücadelesi ile yaşamaktadırlar. Ayrıca, uyuşturucu imalatçısı Afganistan ve üç alıcı merkez (Avrupa, Rusya ve Çin)’in arasında yerleşik bulunan Orta Asya, 1990’ların başlarından bu yana, uyuşturucu trafiğinin en geniş transit koridoru haline gelmiştir.⁸

⁶ Sebastyan Peyrouse, “Facing Challenges of Separatism: The EU, Central Asia and the Uygur Issue”, *EUCAM Policy Brief*, No. 4, Ocak 2009, p.1. <http://www.policypointers.org/Page/View/8800> (10 Nisan 2009).

⁷ Zbignev Brzezinski, s.122.

⁸ Kaçakçılık rotalarının da farklı olduğunu belirtmek önemlidir: Afganistan’dan Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan sınırı yoluyla akarken esrar, Kazakistan’ın güneyinde yer alan Chu vadisinde nakledilmekte. Sergey Golunov, ‘Narkotafık na Kazahstano-Rossiyskoy Granice’, *Rabochiy*

Bölgenin delik deşik sınırları, siyasi zayıflık ve bölge istikrarsızlığı (Fergana Vadisi) nedeniyle, kıtanın büyük bir alanı üzerinde olumsuz süreçler ve Orta Asya ülkelerinin güvenliğini tehdit etmektedir.

2001’de Afganistan’daki “Ebedi Barış” kod adlı Amerikan operasyonu esnasında, Orta Asya, Batıya bölgede askeri varlığını bulundurma fırsatını yaratan terörle global savaş için bir platform haline gelmiştir. Bazı bölge uzmanlarına göre, ABD bölgedeki askeri ve siyasal pozisyonlarını güçlendirmeye dair açık niyetleri, bölge üzerinde stratejik çıkarları bulunan diğer bölgesel güçler arasında çatışmalara neden olmaktadır.⁹ Büyük güçler arasındaki jeopolitik, ideolojik ve ekonomik rekabetin varlığı, özellikle Hazar Havzasının zengin gaz ve petrol bölgesinde, bölgenin askerileştirmesi riskini ortaya çıkarır. Orta Asya’daki güvenlik dinamiklerinin, iki etkene bakılarak tahmin edilebileceği, belirtilebilir: hidra-karbonların dünya pazarındaki fiyatının ve ulusötesi tehditlerin dinamiklerinin değişmesi (fanatizm, aykırılıkçılık, silahlanma ve uyuşturucu maddeler kaçaklığı).¹⁰

2.2.1. Çatışmanın Gelişiminin Tarihsel Boyutları

Bölge’deki çatışma potansiyelinin özelliğini anlamak amacıyla, *tarihsel* boyutuna başvurmak mantıklıdır. Yetmiş yıldan daha uzun bir süre, Orta Asya cumhuriyetleri, dış dünyaya sınırları kapatmışlardı. Bu durum küçümsenemez, çünkü devletleri sadece egemenliğini altına alan değil, ayrıca bugün beş ülkenin üzerinde varlığını sürdürdüğü birbirine bağımlı alt yapıları da devreye sokan Sovyet Birliği idi.

Bölgedeki Sovyet ideolojik politikasının, Orta Asya cumhuriyetleri aralarında ileride olması muhtemel çatışmalar için bir zemin yaratmakta olduğunu vurgulamak

Doklad Centra Reionalih i Transgranichiih Issledovaniy , 12 Mart 2007, <http://www.transbound.narod.ru/RusKazDrugTrafficking.pdf> (1 Nisan 2009).

⁹ Alexander Efgrafov, “The United States needs ‘a zone of ruling conflict’ in Central Asia”, *Kazakhstan Today Analytics*. 12 Kasım 2007, www.kaz-today-info.kz (1 Ekim 2008).

¹⁰ Michael Mihalka, “Not Much of Game: Security Dynamics in Central Asia”, <http://www.silkroadstudies.org> (12 Ekim 2008).

gereklidir. Öncelikle, idari cumhuriyetler, bölgesel birlik potansiyelini sınırlayabilecek ulusal farklılığın daha da güçlendirilmesi dikkate alınarak tasarlanmıştır. Bu durum, hammadde tedarikçisi olarak bölgenin verimli kullanımı için gerekli şartların oluşmasını mümkün kılmıştır. Ekonomik açıdan, Cumhuriyetlerin ulusal çıkarlarına bakılmaksızın yapılandırılmış olan bölge, geniş bir bütünleşik altyapı ile tek bir sanayi çevresi olarak görülmüştür.

Rusya İmparatorluğu'nun ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin bölgedeki hâkimiyeti, yetmiş yıldır, Orta Asya'da ulus yapılanmasının ve devlet kurulmasının doğal sürecini devre dışı bırakmıştır. Bu nedenle, Orta Asya cumhuriyetlerinin her birinde millet-devlet olma durumu, çelişkili yapısı ile yapay bir temel üzerine kurulmuştur. Bölgenin, tarihsel, etnik, dil ve kültürel benzerlikleri ile homojen bir birim olarak görülmekte olmasına rağmen, yüksek bir *etnik-milliyetçilik* potansiyeli, hızlı bir şekilde her bir ülkede güçlenmiştir; karşılıklı sınır ve doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik iddiaları *ekonomik alt yapı* bağımlılığının varlığı ile bölgeyi karmaşık hale getirmiştir. Bölge devletleri arasında “devlet olma”nın eksikliği ile, her bir ülke içindeki etnik-nüfusun heterojen yağısı ve fiziksel altyapı bağımlılığı ile karmaşık hale gelen “ulus-devlet birliği” oluşumunun ikilemine yol açmıştır. “Geçiş şoku”sundan olumsuz ile etkilenen ve devlet olmayan ve çatışma mekanizmalarından yoksun olmaması ile zayıf bir durum içinde olan Orta Asya ülkeleri, “stratejik olarak planlanmış” çatışmalar içine hapsedilmiş hale geldi. Bu sorunlar, bölgede için istikrarsızlık ve şiddetin temelini oluşturmaktadır:

1. Etnik gerilimler;
2. Sınır uyuşmazlıkları;
3. Su ve enerji çatışmaları;

Bu durum, bölgenin, dış ilişkilerin genellikle Moskova tarafından belirlediği, tek bir devlet yapısının (Sovyet Birliği) bir parçası olması ile açıklanabilir. Ayrıca, zengin doğal kaynaklarına rağmen, Orta Asya'nın temel özelliği izolasyondur; birbirlerine karşılıklı bağımlılık ile kenetlenmiş beş bağımsız birimden oluşan bir içbölgedir.

2.3. Bölgesel Sorunlar ve Güvenlik Mücadeleleri

Bölgesel sorunların algılanması, daha ziyade, güçlü bir şekilde birbiriyle bağlı bir yapının varlığına işaret eder. Bu yapı içinde, Orta Asya devletlerinin her biri, kendi siyasi bağımsızlığını ve hâkimiyetini güçlendirme isteği ile motive olmaktadır. Ülkelerin güvenlik mücadeleleri, birbirlerinin ulusal güvenliğine tehdit olarak da değerlendirilmektedir; çünkü hepsi, ortak bir ideolojik sistemi terk etmişler, ancak ekonomik bağımlılık içinde varlıklarını devam ettirmektedirler. Bölge içindeki zayıflık ve istikrarsızlık düzeyi de yine, çatışmaların coğrafi yakınlığına göre, onların bölge içindeki coğrafi yoğunlaşmasına bağlıdır. 1990’ların başlarında, bölge nispeten istikrarlı kuzey ve nispeten istikrarsız güney şeklinde kutuplaşmıştır.¹¹

Bölge içinde, iki kutup egemen olmuştur: – kuzeye bölgesinde Kazakistan ve güneybatı bölgesinde ise Özbekistan. Zbigniew Brzezinski, bölgenin bölünmüş ulusal uyanışları için Kazakistan’ı kalkan olarak ve Özbekistan’ı ruhu olarak tanımlamaktadır.¹² Orta Asya devletleri, izin vermekte yozlaşmanın yüksek¹³ ve fakirliğin yaygın olduğu ülkeler olarak nitelendirilmiştir; bu faktörler ayrıca tehditlerin geçişine ve yayılmasına neden olmaktadır. Genelde, Afganistan’ın süregelen istikrarsızlığı, bölgeye uzun dönemli dış bir tehdit yaratır; çünkü Afganistan hükümeti, ülkenin tamamını yönetmede yeterli olmadığını göstermiştir. Sömürge dönemlerinden miras kalmış olan Orta Asya cumhuriyetlerinin ekonomik yapısı, bölgesel gerilimlerin bir çekirdeğini oluşturur. Bölge cumhuriyetlerinin tamamı, diğer ülkelere ham enerji kaynağı tedarik eden, gelir sahibi ülkelerdir.

ABD’deki “mortgage” borçlanmalarının ödenememesinden kaynaklanan 2008 Küresel Finansal Krizi, finansal kurumların ve tüm dünyadaki finansal sistemin likiditesini büyük ölçekte etkilemiştir. Bunlar, bölge içindeki yatırım akışlarını

¹¹ Sulaimoni Şohzoda, “Regionalnie Problemi Bezopasnosti Centralnoy Azii”, *UISS*, Şubat 2004, <http://uiss/articles/1.htm>, (6 Aralık 2008).

¹² Brzezinski, p.130.

¹³ *Transparency International Corruption Perception Index* verilerine göre, tüm beş ülke, dünyada en fazla yolsuzluk olan toplumlar arasındadırlar, dünyadaki en kötü etkilenen 30 devletin tamamı arasında Özbekistan, Türkmenistan 8. sırada, Tacikistan (9), Kırgızistan, Kazakistan (6) (hiç bir ülke, aşırı boyutlara varmış yolsuzluğu gösterene 2,3’den daha fazla puanda değildir).http://www.transparency.org/policy_research/gcb/2008 (11.03.2009).

azaltmıştır, büyüme hızını düşürmüştür ve nüfus arasında işsizliğin yayılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Rusya iktisadi durgunluğundan ve diğer Orta Asya'daki Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri'nden göç eden işçilerin geri dönmelerinin yanı sıra, yasa dışı göç sorunu daha da arttırmıştır. Bu nedenle, koordinasyon eksikliği, içteki istikrarsız ekonomik ortam, “yavaş ilerleyen göç” ve bölge içinde siyasi ve sosyal kararsızlık Orta Asya Devletleri arasındaki olumsuz ilişkileri daha da artırmıştır. Aşağıdaki çalışmalar, bölgesel problemlerle ilgili konulara genel bir genel bakışı içermektedir.

2.3.1. Etnik ve Sınır Sorunları

Genelde, devletler arasındaki sınırlar yüzyıllar içinde oluşmakta ve belirli etnik grupların yerleştirilmesi için sınır çizgileri tanımlanmaktadır. Orta Asya içindeki çatışmanın sınır ölçüsü, hâkimiyete ve ulusal güvenliğe önemli bir özellik kazandırmaktadır. Bağımsızlık ile cumhuriyetçi suni sınırlar, hemen uluslararası sınırlara dönüşmüş ve beş Orta Asya devletin milletleri haline gelmiştir. Bu nedenle; devlet çizgilerinin birleştiği sınırlar, devlet arasındaki güven eksikliğini yansıtan sorunlu bölge olarak algılanmaktadır.

Bölgenin siyasi haritasına bakıldığında, bu sınırların suni yapısı açıkça görülmektedir. Örnek olarak Özbekistan'ın kuzey-doğu bölümü gösterilebilir. Halen, aşağıdaki bölgelerde çok büyük bir çatışma potansiyeli görülmektedir:

1. Fergana Vadisi: Özbekistan'ın doğu, Tacikistan'ın kuzey ve Kırgızistan'ın güney sınırındaki alandır.¹⁴ Üç devleti birleştiren bu sınır üzerinde, toplumdan dışlanmış yerel etnik azınlıkların yerleşim yerleri bulunmaktadır.
2. Devletlerarası sınır alanı, ayrıca, herhangi bir yerel hudut kazasının, devletlerarası seviyede bir ihtilafa tırmanma potansiyeline sahip olduğu, potansiyel çatışma alanı olarak da tanımlanır;¹⁵

¹⁴ Bkz. Ek 2 ve Ek 2(A).

¹⁵ Genelde, yüksek oranda insan hakları ihlallerinin eşlik ettiği bölge devletlerinin herhangi birisine (yeniden) giriş esnasında bir kayıt süreci geçirilir. Orta Asya devletleri arasındaki Sınır gerginliğinin yumuşaması, ayrıca bölgesel ticareti de yavaşlatıyor.

3. Üçüncü alan, Orta Asya Cumhuriyetleri ile Afganistan arasındaki, özellikle Afganistan ve Tacikistan sınır bölgesi üzerinde, “Afganistan’daki istikrarsızlığın artması durumunda, bir çatışmanın bölgeye yayılabileceği” yerdeki sınırların paylaşımı olarak tanımlanır.¹⁶

Profesör Mustafa Aydın:

“Birlik cumhuriyetlerinin sınırları, [...] homojen cumhuriyetler yaratma arayışında olmamıştır veya tarihsel yarı-kimlikleri teyit etmemiştir. Daha ziyade, insanları bölmüşler ve şimdiye kadar var olmuş kimliği ve aidiyet duygusu ne olursa olsun parçalamalar, resmi olarak tanınan cumhuriyet sınırlarından gelen kimlikler ile onları yer değiştirmeye çalışmışlardır”¹⁷

diye iddia ederek, bölgedeki sınır çatışmasının kaynaklarını gerekçelendirmiştir.

Tacikistan, Özbekistan veya Kırgızistan vatandaşlarının, kendi sermayelerine ulaşmak amacıyla komşu cumhuriyetlerin sınırını geçmek zorunda kalması nedeniyle, Fergana Vadisi’nde yüksek bir çatışma potansiyeli yoğunlaşmıştır. Ayrıca etnik yapı problemlidir. Çünkü her devletin belirgin etnik grupları vardır.¹⁸ 1980’lerden bu yana, derin bir şekilde etnik kökenli nüfuslaşmış yerleşim bölgeleri, Orta Asya devletleri için merkezi bir sorun haline gelmiştir. Bölge uzmanı, Frederick Star, “... örneğin, Duşanbe’de, Semerkand’da veya Buhara’da, genleri herhangi bir Özbek DNA’sı taşıyan bir Tacikistanlı bulmak neredeyse hiç mümkün değildir”¹⁹ iddiasında bulunur. Bu gen faktörünü göz önünde bulundurarak, yazar, Türk (Kazak, Özbek, Türkmen ve Kırgız) ile Acem (Tacik) etnik grupları arasındaki çatışmanın, ait olunan saf ırka uygun olarak aileleri ve hatta bireyleri açık bir şekilde sınıflandırmanın sağlanmasından daha az mümkün olduğunu vurgulamıştır.

¹⁶ Vladimir Paramonov ve Aleksey Stokov, “Raspad SSSR i Ego Posledstviya dlya Uzbekistana”, *Conflict Study Research Centre*, Nisan 2006, s.10. <http://www.da.mod.uk/csarc>. (16 Nisan 2009).

¹⁷ Mustafa Aydın, “Orta Asyanın ve Kafkasların Yeni Jeopolitikleri ve İstikrarsızlığın ve Çıkmaz Durumun Sebepleri”, *T.C. Dış İşleri Bakanlığı, SAM Yayınları*, 1999 s.21. <http://www.sam.gov.tr/perceptions/sampapers/mustafaaydin.pdf> (12 Aralık 2008).

¹⁸ Kendisinin itibari kişilerinin çoğunluğunun Afganistan veya Özbekistan’da yaşadığı, Tacikistan en korkuncudur, diğer taraftan diğer devletlerde en büyük diaspora gruplarına sahiptir.

¹⁹ Frederick Starr, “İstoricheskie Perspektivy Sotrudnichestva v CA”, *Kazakistan in World Processes (IWEP)*, Cilt 3 (17), 2008. s.23.

Yine de, Fergana Vadisi'nin dışlanmış etnik yerleşik kişileri, sınır-boşluğu ve kıt kaynaklar şartları içinde hayatlarını sürdürmektedirler. Bunlar etnik yapıda politikleştirme ve sınırların güvenliğine yol açmaktadır. Sovyet planlamacıları, “ gücü elde tutmak için tek şansın, milliyetçilik kartını dini ve ulusal temalar ile karıştırarak oynamak”²⁰ olduğunu, ve aynı zamanda “*pan-Türklük ve pan-İslamiyet oluşumunun bütünlüğünün*” onları engelleyeceğini fark etmişlerdir.²¹ Bunlar, bölgenin güçlü tarih merkezini oluşturan Fergana Vadisi'nin karışık ve çelişkili sınır yapısının sebeplerini açıklamaktadır. Sınır tehdidi hususu, ayrılıkçı oluşumlar için bir temel haline gelebilecek olan her bir Orta Asya ülkesindeki milliyetçilik hareketlenmesini yaratmaktadır. Özbekistan Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Profesörü, Farhod Tolipov, sınır tehdit sürecini bir güvenlik ikilemi olarak tanımlanmıştır, şöyle ki:

*“...doğal olarak demokratik olan milli bir fikir arayışı, kaçınılmaz bir şekilde, doğal olarak demokratik olmayan bir milli güvenlik politikası ile eşlik eder. [...] ve bölgenin beş ülkesinin her birinin sözde başlangıçtan beri var olan sınırlarının araştırılması sadece akademik olarak konu dışı değil, fakat politik olarak da provakatif değildir”.*²²

Özbekistan başkanı, İslam Karimov, kitabında, sınır konusunun önemini ve bunun ağır çatışma yaratma potansiyelini vurgulamıştır:

*“Etnik bölünmenin prensipleri kullanarak mevcut sınırları değiştirmek için her türlü girişimin sonuçları, düşünülemez. Bölgemizdeki sınırlarda bir değişiklik, tüm dünya toplumu için korkunç bir etki ile sonuçlanabilir ve Bosna ve Hersek'teki benzer şekilde bir çatışma, bu soykırımın bir başlangıcı gözükülebilecektir”*²³

Orta Asya Cumhuriyetleri sınırların ne kadar önemli olduğunun farkına vararak, önceki Sovyet yönetiminin belirlemiş olduğu cumhuriyetler arası sınırlarını yeni devletleri arasındaki sınırlar olarak uygulamışlardır. Mevcut sınırların dokunulmazlık ilkesi ve her birinin diğerinin sınır bütünlüğüne saygısı, 8 Ekim 1991'deki Bağımsız

²⁰ Martha B.Ollcott , s.67

²¹ Mirzohid Rahimov ve Galina Urazaeva, s.19.

²² Farkhod Tolipov, “Thinking Beyond Borders: Security and nationalism in Central Asia”, *Jamestown Foundation*, Vol. 2 No.16, 2003, <http://www.jamestown.org> (1.03.2009).

²³ İslam Karimov, *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century: Challenges to Stability and Progress*, New York: St. Martin's Press, 1998, s.27.

Devletler Topluluğu (BDT) Anlaşması'nda kabul edilmiştir. Anlaşma karşılıklı saygıya ve sınır bütünlüğüne dayalı olmasına rağmen, sınırların belirlenme süreci, yeni gerilimler yaratmıştır. *Risk tahmin Grubunun* analistleri, sınır anlaşmalarına yansıyan temel yapısal faktörleri belirlemişlerdir²⁴:

- A. Devlet-sınırlarının belirlenmesinin ölçekli çizimi, acemilikle (bölge içindeki diğer çözülmemiş problemler ile karmaşık hale gelen devletler arasındaki güvenin yanı sıra) karmaşıklaşmıştır. (örneğin, Sovyet zamanlarında, cumhuriyete ait sınırlar idari ve sınırsal olarak değerlendirilirdi, bu nedenle ciddi olarak algılanmamıştır);
- B. Görüşmelerin kapsamındaki ve anlaşmaların imzalanma süresindeki belirsizlik;
- C. Birkaç defa yayınlanmış olan haritaların farklı sunumları.

2.3.2. Su ve Enerji Çatışmaları

Su, beş cumhuriyeti birbirlerine güçlü bir şekilde bağlayan ve bölgedeki en çok anlaşmazlık konusu olan kaynaktır. Bu anlaşmazlığın temeli – Amu Derya ve Sır Derya (Ceyhun ve Seyhun) – bölgedeki iki büyük nehir üzerine inşa edilmiş tesislerin işletilmesi ve nehir kıyısında yerleşik devletlerin çatışan menfaatleridir. Su konusunda bölge uzmanlarının çoğunluğu, hidrolojik özellikleri ile karmaşık hale gelmiş, çevresel olarak yıkıcı etkiye sahip, siyasi ihtilaflar üzerine odaklanıyorlar. Hidro-politik uzmanı – Peter Gleick, suyu, çevresel bir güvenlik olarak nitelendirmektedir. Su nedeniyle çıkan çatışmaların sebebinin, kıtlık olduğu düşünülmektedir. Bölge içindeki bir çok alanın su kıtlığı çekiyor olmasına rağmen;²⁵ bölge, dağ buzullarında yoğunlaşmış, bol

²⁴ Dosym Satpayev, Galiya Sadvakasova, “Riski na Kyrgyzko-Kazakhstanskoy Granice”, 12 Şubat 2008, <http://risk.kz/topics/ca-political-risks'den> (19 Mayıs 2009).

²⁵ *Dünya Kaynakları Enstitüsü'nün (World Resources Institute)* tahminlerine göre, yenilenebilir tatlı suyun kişi başına 1000 m³'lük bir limiti, su kıtlığının aşağı yukarı sıradan bir göstergesi olarak görülmektedir. Bu çizginin altındaki ülkeler genellikle, su kıtlığı yaşıyor olarak değerlendirilirler. Özbekistandan bu göstege kişi başına 700 m³, Türkmenistanda kişi başına 200 m³ ile, Kazakistan'da kişi başına 4000 m³, Tacikistan'da kişi başına 11000 m³, ve Kırgızistan'da kişi başına 10000 m³'tür.

tatlı su kaynaklarına sahiptir.²⁶ Bundan dolayı, Orta Asya'daki su krizi kıtlıktan değil, suyun tuzluluk oranı (salinity) ve dağıtımından kaynaklanmaktadır.

2.3.3. Hidrolojik Özellikler ve Orta Asya Su Yönetimi

Tatlı su kaynaklarının neredeyse %85'i, bölgenin en fakir ülkeleri olan Kırgızistan ve Tacikistan sınırları üzerine yoğunlaşmaktadır. Seyhun ve Ceyhun, bu iki ülkeden doğmaktadır. Buna rağmen suyun esas tüketicileri Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'dır. Bu ülkeler nehirlerin aşağı kısmında yerleşmişlerdir.

Orta Asya toprakları, tarım sulama ile mümkün olabildiği için, kurak ve yarı-kurak bölge olarak karakterize edilmiştir. Bu durum da; su dağıtım sisteminin yönetimini gerektirmiştir²⁷. Bölgenin su kaynakları, stratejik olarak önemlidir, çünkü Sovyet planlamacılarının ekonomik politikasının en büyük hedeflerinden birisi sulanan alanların genişletilmesi idi. Esas olarak, tarım, muazzam bir “beyaz altın”²⁸ diye adlandırılan, tek tür susuz pamuk yetiştiriciliğine dayalı idi. Sovyet zamanlarında, “tek devlet su yönetim sistemi”²⁹ ile lojistik kimliklere sahip olan, beş cumhuriyet yönetimini bağlayan bir sulama sistemi inşa edilmiştir. Tek devlet içinde yerleşik olan bu su altyapısı, diğer devletlerin menfaatleri için planlanmıştır.

Sovyet birliği, özellikle Kremlin döneminde bu en fakir iki cumhuriyeti ihmal etmiştir. Daha çok nehrin aşağısında kalan Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'a ağırlık vererek endüstriyel ve tarım alanlarında gelişmelerine sebep olmuştur. Bundan dolayı, bölgenin tamamına su kaynaklarını tedarik eden, büyük su barajlarının ve elektrik şebekelerinin sahipleri haline gelmişlerdir. 1960-1980'li dönemlerden itibaren, Aral Havzası'nda, “dünyadaki en büyük toprak dolgulu barajlar” olduğu düşünülen, en

²⁶ *Asia's Next Challenge: Securing the Region's Water Future Report*, Leadership Group on Water Security in Asia, Nisan 2009, s.14.

²⁷ Beatrice Mozello, “Water in Central Asia: A prospect of Conflict of Cooperation?” <http://www.princeton.edu> , (9 Şubat 2009).

²⁸ K.L. Valentini, E.E. Orolbayev ve A.K. Abylgazieva, *Central Asian Water Problems*, Bishkek: Kyrgyz Institute of Strategic Studies, 2004, s.23.

²⁹ K.L. Valentini, E.E. Orolbayev ve A.K. Abylgazieva, s.42.

büyük su depolama tesisleri³⁰ inşa edilmektedir.³¹ Bundan dolayı, bağımsız olarak, “su milliyetçiliği”³² hem devlet hem de yerel seviyelerde ortaya çıkmıştır.

2.3.4. “Nehir Kenarında Yaşayanların Su-Enerji İkilemi”

Orta Asya cumhuriyetleri, kendi sınırları içerisinde bulunan doğal kaynakları, milli değer olarak görmeye başlamışlardır. Her ne kadar bölgedeki ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmişlerse de, suyun eski uygulamalarla işletilmesine karar vermişlerdir. 1990’ların öncesinde, cumhuriyetler arası su paylaşım sistemi, karşılıklı takas prensibine göre işlemiştir.

Kırgızistan ve Tacikistan (nehrin yukarısında kalan cumhuriyetler), bahar ve yaz aylarında Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan (nehrin aşağı bölgesinde kalan cumhuriyetler)’in sulama ihtiyacını karşılamış, buna karşılık olarak sonbahar ve kış mevsiminde büyük ölçüde harcadıkları enerji ihtiyaçlarını (kömür, gaz, elektrik) temin etmişlerdir³³. Su-enerji değişimi etkin bir şekilde uygulanmıştır, çünkü tek Sovyet yetkisi ile kontrol edilmekteydi. Bu tek yetkinin terk edilmesi, merkezileşmiş su yönetim sisteminin ve aynı zamanda su-enerji takas dengesinin sonunu getirmiştir. 1992’den bu yana, petrol kaynakları üzerindeki dünya fiyatlarındaki artış, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan’dan Kırgızistan ve Tacikistan’a fosil yakıt iletimlerinde düşüşe neden olmuştur.³⁴

Enerji taleplerini tazmin etmek amacıyla, nehrin aşağısındaki cumhuriyetler, rezervlerinin işletim şekillerini değiştirmişlerdir. Tarımdan *hidro-elektrik* üretimine geçiş yapmışlardır. Bu değişim Seyhun Nehrindeki su akışı üzerinde etkili oldu. Bu durum nehrin aşağı kısmında kalan ülkelerin lehine bir durum olmuştur. Nehir

³⁰ K.L. Valentini, E.E. Orolbayev, A.K. Abylgazieva, s.48.

³¹ Zainiddin Karaeve, “Border Disputes and Regional Integration in Central Asia”, *Harvard Asia Quarterly*, Volume IX, No. 4 (Fall 2005), s. 2.

³² “Su Milliyetçiliği” (*Water Nationalism*) kavramı Prof. Jeremy Allouche tarafından koymuştur. Ayrıntı bilginiz için bkz.: Jeremy Allouche, *Water Nationalism: An Explanation of the Past and Present Conflicts in Central Asia, The Middle East and the Indian Subcontinent?*, 2005, ss.103-111, <http://www.toodoc.com/Allouche-ebook.html>.

³³ Jeremy Allouche, ss. 119-120.

³⁴ Farrukh Akhrorov, “Vodniy razdor”, *Tsentralno-Aziatskiy Internet Jurnal*, Mart 2006, www.ca-oasis.info, ‘den temin edilebilir. (15 Şubat 2009).

yukarıdaki ülkeler, kendi sınırlarından doğan su kaynaklarını, petrol, gaz ve mazot gibi kaynaklar ile birlikte satılabilen kaynaklar olarak algılamaya başlamışlardır. Kendi hidro-enerji tesislerini geliştirmek ve aşağı nehir komşularına daha az bağımlı hale gelmek istemişlerdir. Buna karşılık, suya bağımlı aşağı nehir ülkeleri, sulama şekline dayalı, su kullanımının eski uygulamasını devam ettirmede ısrarlılar. Bu durum bölgede bir “su-enerji ikilemini” yaratmıştır.³⁵

Su kaynaklarının durumu, aşağıdaki yapısal etkenler ile daha da kötüleşmiştir: *Birincisi*, nüfusun demografik büyümesi, çözümlenemeyen sınır ihtilafları, *ikincisi*, kendi ulusal anayasası içinde “*kaynaklar üzerindeki hâkimiyet kavramını kutsallaştıran*”³⁶ dâhili güç yapısının ve ulusal menfaatin farklılaşması; *üçüncüsü*, ekonomik uyumun değişmesi; *dördüncü*, hem Ceyhun hem de Seyhan nehirlerinin akışını azaltan iklim değişikliği etkileri³⁷. Bundan dolayı, bu basit etkenler, bölge içinde çarpık bir döngü yaratmaktadır.

Nehir üstündeki ve nehir altındaki cumhuriyetler arasındaki enerji-su dengesinin - fakir ve zayıf Kırgızistan ve Tacikistan için - bozulması nedeniyle, su kaynakları, ekonomik gelişim için en büyük kaynak haline gelmektedir. Özellikle, hidroelektrik gücü, hidrokarbonları olmadığı için, iki nehir üstü ülke için önemlidir.³⁸

Nehir aşağısındaki Kazakistan ve Özbekistan’ın ekonomisi, genel olarak tarıma dayalıdır (özellikle Özbekistan). Bu durum, onları nehir yukarısındaki devletlerin “ulusal su kaynakları”na bağımlı yapmıştır. Orta Asya devletleri arasındaki güven ve koordinasyon eksikliği ve birbirlerinin kaynaklarının bağımlılıkları içinde, kesin bir

³⁵ Erika Marat, “Central Asian States Failed to Cooperation on Water Management”, *Central Asia-Caucasus Analyst Bi-Weekly Briefing*, Vol. 10 No.18, 17 Eylül 2008, s.20.

³⁶ Kai Wegerich Kai Wegerich, “Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin”, *Irrigation and Water Engineering group, Wageningen University*, 2006, s. 8.

³⁷ Nehir üstündeki ve nehir altındaki nehir kıyısında yaşayanlar arasındaki gerilimler, özellikle düşük akışın olduğu yıllarda artmıştır: 1998, 2001, 2004, ve 2008, yine de, zengin yıllarda, devletler işbirliği yapmak için hertürlü isteği göstermişler, ve her bir kendilerine yeterlilikleri ile avatajlı durumda olmuşlardır. www.cawater-info.net/den (26 Şubat 2009).

³⁸ Max Spoor ve Anatoliy Krutov, “The “Power of Water in a Divided Central Asia ”, 2003.

önceliğe sahip oldukları bu kaynakları kullanarak, birbirlerine baskı uygulamaya çalışmaktadırlar.

Kai Wegerich, “Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin” çalışmasında, Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki su bağlantısını, “... *nehirin üstündekiler daha fazla güç elde etmek için suyu kullandığı, nehrin atkındakiler daha fazla su elde etmek için gücü kullandığı*” ilişkiler olarak tanımlamıştır.³⁹ Ulusal sınırlar üzerinde yerleşik olan hidrolojik bağımlılığın bu şartlar içerisinde, Orta Asya devletleri, suyla ilişkili hususları güvence altına alma eğilimi içindedirler.⁴⁰ Bölgedeki jeopolitik değişiklikler göz önünde bulundurularak, su kaynaklarıyla ilgili konuların, Rusya, Asya devi – Çin, Afganistan ve İran gibi nehir kıyısındaki devletler de dahil edilerek incelenmesi gerekmektedir. Şöyle ki, Çin, Kazakistan ile, aralarında İli ve İrtiş Irmaklarının da bulunduğu, bir takım 20 ırmağı paylaşır.⁴¹ İrtiş Irmağı, ayrıca Rusya’ya da akar. Çin, ayrıca Tarım için kullandıkları Irmağı Kırgızistan ile paylaşır. Türkmenistan⁴² ayrıca, Afganistan’dan çıkan Murgab ve Tedzhen Irmaklarının aşağı nehir ülkesidir.

Yakın bir gelecekte, Afganistan, yukarı nehir ülkesi olarak, Afganistan hükümetinin Kuzeyde tarımı geliştirmeye karar vermesinden dolayı, su süreci üzerinde bölgede gergin bir durum yaratabilecektir. Su paylaşımı, komşu ülkelerde reaksiyona neden olmaktadır. Bundan dolayı, bir Özbek yetkilisi, “*Afganistan’a da su vermemiz gerekeceği için Tanrı bizi affetsin. Ondan sonra bize ne olacak?*” demiştir.⁴³ Su talebini karşılamak amacıyla, nehir yukarısında olan Kazakistan’ın İriş Irmağından daha fazla su çekmesi, nehir aşağısındaki Rusya üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olmaktadır.

³⁹ Kai Wegerich, “Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin”, *Irrigation and Water Engineering Group, Wageningen University*, 2006, p. 8.

⁴⁰ Beatrice Mozello, s. 164.

⁴¹ CAWR, *Diagnostic Report of Central Asian Water Resources* 2005,s.18. www.cawater-info.net (05 Mart 2009).

⁴² The second most contested project after Tajiks “Rogun Dam” is a Turkmen’s project of construction of the artificial “Lake of Golden Age” in Karakkum desert.(a reservoir will consist of the drainage water previously used for irrigation). This project is a part of water national strategy of Turkmenistan, hence described in the work of the Turkmen ex-president Turkmenbasi – “Ruhnama”. Uzbek experts argue that drainage water with high salinity level could have destructive environmental impact.

⁴³ Valeriy Vtorin, *Transboundary Water Disputes in Central Asia: Using Indicators of Water Conflict in Identifying Water Conflict Potential*, Vrije Academic Press, Brussels 2003, p. 52.

Dolayısıyla, su kaynakları üzerindeki durum, otomatik olarak, bölgeler arası seviyeye çıkmıştır.

Aslında su sorunlarının temel nedeni, Orta Asya’da da uygulanabilecek bir uluslararası su rejiminin şimdiye kadar bulunmamasıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Kırgızistan ve Tacikistan su kaynakları açısından zengin, ancak tarım ve enerji kaynakları açısından da fakir ülkelerdir. Tarım açısından gelişmiş ve aynı zamanda zengin enerji kaynaklarına sahip olan Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan da su kaynakları açısından fakir ülkelerdir. Dolayısıyla Bölgedeki ülkelerin kendi çıkarlarına göre birbirinden farklı politikalar izlemeleri, ortak bir noktada buluşma eğilimini zorlaştırmaktadır.

2.3.5. Fergana Vadisi ve Radikal Akımlar

İslamiyet, Orta Asya’nın tarihinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Sovyet rejimi boyunca, dini faktör, yerel toplumlar içinde İslami geleneklerin devam ettirilememesi ile sonuçlanmış olan, bilimsel ateistlik ideolojisi ile bastırılmıştır. Orta Asya devletlerinin bağımlılığı, bölgede İslamiyet’in yeniden doğuşuna hizmet etmiştir. Bu günlerde, ayrıca, bölgedeki sosyal ve politik hayat içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bölgedeki İslamiyet’in rolünü incelerken, İslami etken kendisine bir tehdit olarak görülmemeli, ancak İslam radikalleşmesinin bölge üzerinde yaygınlaşmasının bir tehdit unsuru olduğu belirtilmelidir.

Bir siyasal araştırmacıya göre, radikal İslam fikirlerinin hassasiyet derecesi, göçebe ve yerleşik etnik birimler arasında değişmektedir. Yerleşik etnikler arasında, göçebe olana göre daha hakim olan İslami görüşlerin derecesi (radikal olan da dahil), dinin gelişiminden daha çok yaşam güvenliğine odaklanmıştır. Buna ilaveten, İslami eğitim merkezlerinin çoğunluğu, Özbekistan da bulunmaktadır⁴⁴. Akramiya, Adolat gibi radikal İslami grupları ve Özbekistan’ın İslami Hareketi, Fergana’nın Özbek tarafındaki, Kokand ve Khiva Hanlıklarının tarihi merkezleri üzerinde yerleşik

⁴⁴ Ajdar Kurtov, “Realna li Ugroza geopoliticheskogo Razloma v Centralnoy Azii?”, *Russian Institute of Strategic Studies*, Eylül 1998, Erişim: http://nasledie.ru/oboz/N09_98/9_07.htm , 17 Şubat 2009.

Namangan ve Andican şehirlerinde ortaya çıkmıştır. Namangan şehrinde yoğunlaşmış olan Hizb-ut-Tahrir, Orta Doğudan ihraç edilmiştir. Bu nedenle, bölge bu tehditleri hem ithal hem de ihraç edebilmektedir. Ferghana üçgeni, bölge içindeki politik şiddetin bir arenası ve üç ülke arasındaki sürekli gerilimin kaynağı olarak görülmektedir. Çünkü üç devletin her bir sınırı, çok sayıda yerleşim bölgesine ev sahipliği yapmaktadır. Ferghana Vadisi, tarım faaliyeti için sadece 25 bin km² (toplam 80 bin km²'den)'nin uygunluğu ve yirmi milyon nüfusu ile yüksek yoğunluğa sahiptir. Bir bölge uzmanı şunu savunur:

*“İslamiyet, iki şart mevcut olduğu zaman aykırılığın büyük bir kaynağı olarak muhtemelen ortaya çıkar: Bir devlet, belirgin bir siyasi ve ekonomik belirsizlik ile karakterize edildiği zaman ve İslami ideologların, başarısız olan demokrasi ve milliyetçiliğe karşı bir ideoloji olarak sundukları zaman.”*⁴⁵

İslam faktörü, kaynak ve toprak dağılımı üzerine mücadele etmek için doğrudan görevlendirilmiş, hızla artan nüfus ile düşük derecede sosyal ve ekonomik şartları ile tanımlanmış olan, Fergana Vadisinin Özbek bölümünde güçlü bir varlığa sahiptir. Aynı zamanda, sosyal hayal kırıklığı, yozlaşmanın yaygınlaşması ve devlete duyulan güven eksikliği, nüfusun çoğunluğunun (özellikle, genç nüfus), bu tür radikal yapılanmaların içine dahil olmaları için itici bir güç görevini görmüştür.⁴⁶

Fergana Vadisi'nde fakirlik, Radikal İslami grupların elinde oynanan bir kart haline gelmiştir. Birçok akademik çalışmada, beş ülkenin hükümetleri, radikal grupları veya terörist tehditleri, kendilerinin muhalefet üzerinde devam eden baskısını haklı çıkarmak ve ayrıca ekonomik, sosyal ve politik yapıların reformu nedeniyle insan hakları ihlallerini haklı çıkarmak için kullanıyor olarak, karakterize edilmişlerdir.⁴⁷ *International Crisis Group (ICG)* tarafından detaylandırılan terminolojiye göre,

⁴⁵ Kathleen Collins, “Ideas, Networks and Islamist Movements”, *World Politics*, No.14, Vol. 60, 2008, s. 62.

⁴⁶ Kathleen Collins “The Resurgence of Islam in Post-Soviet Central Asia and Azerbaijan,” *Women's Foreign Policy Group*, September 19, 2005, ss.21-23.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Martha Brill Olcott, “Roots of radical Islam in Central Asia”, *Carnegie Endowment for International Peace*, January 2007, No.77,p.32, Rafis Abazov, “Political Islam in Central Asia: Leaving Political Scene or Gathering Momentum”, *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 3, 1998, p. 18, David C.Isby, “The Terrorist Threat in Central Asia: Resurgence and Adaptation”, *Terrorism Monitor*, Volume 11, Issue 13, March 2004,p.4.

İslamiyet, üç gruba ayrılır: “siyasi, misyoner ve cihatçı”.⁴⁸ Bu “Politik” İslami Hareketlerin amacı, devlet gücüne erişmektir. Tacikistan’daki İslami Yeniden Doğuş Partisi (İYP), bu kategoriye atıfta bulunabilen tek bir örnek olarak hizmet edebilmektedir.⁴⁹

Hizb-ut-Tahrir (HuT), bölgede *Müslüman bir Hilafet* yaratma fikri ile yönlendirildiği için, İslami tipte hareketler olarak sınıflandırılır. Bölgede. “Cihatçı” İslami Hareket, mücadelenin silahlı tipi olarak sınıflandırılır. Üç şekildedir: birincisi, iç cihatçılar (kâfir olarak görülen ismen Müslüman rejimlerle savaşır), ikincisi, kaybedilen toprakları almaya çalışan cihatçılar (Gayri-Müslimler tarafından yönetilen veya işgal edilmiş toprakları geri almak için savaşır) ve küresel cihatçılar (Batı ile mücadele ederler).⁵⁰

Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH), Fergana Vadisi içinde radikal İslami hareketten ortaya çıkmıştır ve iki siyasi liderleri bulunmaktadır: Akram Yuldashev ve Juma Namangani⁵¹. ÖİH’nin temel amacı, başkan Karimov’un rejimi ve Hilafetin oluşturulması ile karşılaşmıştır. ABD’nin Afganistan’daki kampanyası süresinde, ÖİH’nin liderlerinden bir tanesi, Juma Namangami öldürülmüştür. Bazı uzmanlar, ÖİH’nin, Sincan’da Uygur ayrılıkçıları ile çalışan, Türkistan İslami Hareketine (TİH) dönüştüğünü farz ederler.⁵² HuT de, ÖİH’nin hedeflerini paylaşır, tüm Orta Asya devletleri ve Çin’in doğu SUÖB’ inde içeren Hilafeti kurma arayışındadır.⁵³

⁴⁸ Anna Matveeva, “Central Asia: A Strategic Framework for Peace Building”, *International Alert’s Eurasian Programme*, February 2006, p.27.

⁴⁹ UNIFEM, *The Ferghana Valley: Current Challenges*, , Bishkek, 2005, p.10.

⁵⁰ Anna Matveeva, s. 31.

⁵¹ International Crisis Group, *Radical Islam in Central Asia? Responding to Hizb-ut-Tahrir*, IGC Asia Report, No. 58, Osh/Brussels, 30 Temmuz 2003, s. 35.

⁵² Eugheniy Jovtis, “Democratisation and Human Rights in Central Asia: Problems, Development Prospects and the Role of the International Community”, *Centre for European Policy Studies (CEPS)*, No.134, July 2007 s. 8.

⁵³ Eugheniy Jovtis, s.6.

Tacikistan resmi kaynaklarına göre, halen, ÖİH, Afgan-Pakistan sınır içinde yerleşiktir. Organizasyon, üç ayrı gruba bölünmüştür, ÖİH'nin bir bölümü Al-Qaeda ile çalışır, ikinci bölüm, daha öncesinde, 2001'de Afganistan'daki ABD'nin operasyonu sırasında öldürüldüğüne inanılmış olan Tahir Yuldashev tarafından yönetilmiştir. Uzun bir dönem boyunca, ÖİH, kendi politikası üzerinde bir etkiye sahip olan Afgan-Pakistan sınırları içinde yerleşik bulunmaktaydı. Bu kuruluş, Özbekistan'da siyasi bir çatışmayı amaçlayan başlangıç ideolojisinden, global "Cihatçı"ye dönüşmüştür.⁵⁴ Afganistan ve Pakistan sınır bölgesi içindeki en son kötüleşen durumun arka planında, Özbek ve SUÖB militanlarının yardım desteği adı altında bölgede huzursuzluk yaratması ve bu durumun Orta Asya'nın istikrarını ciddi şekilde tehdit etmesi bulunmaktadır.⁵⁵

2.3.6. Silahlanma

Yasa dışı silahların, özellikle Özbek-Afgan ve Tacik-Afgan sınır bölgelerinden kaçakçılığı yapılmaktadır. Aynı zamanda, silah kaçakçılığı akışı sadece Afganistan'dan değil, esas silah üreticileri olan Rusya'nın kuzey bölge komşularındandır. Silah arzının diğer kaynakları, Pakistan'dan gelmektedir. Bölgenin, Ferghana Vadisi içinde üç devletin sınır alanları üzerinde yerleşik çatışma noktaları vardır. Aynı zamanda bölge coğrafi olarak SUÖB'e komşudur. Bu durum silahların çoğaltılma ağı olarak hem bölgesel hem de uluslararası istikrarsızlaştırma görevini yerine getirmektedir.

Bölge civarındaki konumun bozulmasının arka planında, Orta Asya devletleri mercileri, bölgeyi Nükleer Silahtan Arınmış Bölge olarak beyan eden bir Anlaşma imzalamışlardır⁵⁶. Ayrıca bu önemli adım, Sovyet zamanlarından miras kalan teknolojiler veya deneyim gibi nükleer malzemelerin yaygınlaşma ihtimallerinin hala var olması görüşü ile birlikte atılmıştır.

⁵⁴ Andrey Gurkov, "The IMU expanding its Geography", Deutshce Welle, www.deutshce-welle.de, 12 Haziran 2009.

⁵⁵ Sadia Sulaiman ve Syed Adnan Ali Shah Bukhari, "The Swat Conflict: An Arc of Instability Spreading from Afghanistan to Central Asia and Xinjiang", *Terrorism Monitor*, Vol.7, Issue: 13, Mayıs 2009. www.jamestown.org (19 Mayıs 2009).

⁵⁶ Resmi olarak, bu Anlaşma Semipalatinsk'te (Kazakistan) 8 Eylül 2006'da imzalanmıştır ancak 24 mart 2009'da yürürlüğe girmiştir.

SONUÇ

Bundan önce görüülen sonuçların özetlenmesi, aşağıdaki dinamikleri ortaya çıkartacaktır. Öncelikle Orta Asya'daki güvenlik dinamikleri “çöküntü dönemi” (vicious cycle) ve “fazilet dönemi” (virtuous cycle) arasında bir ayakta kalma şekli olarak algılanabilir ve aşağıdaki sonuçları öngörür.

- Bazı çözülmemiş sorunlar hakkındaki yerel yumuşamanın oluşması (özellikle Ferghana üçgeninde) ülkelerin çok yönlü yerine çift yönlü temeller üzerinde iletişim kurmasına neden olmuştur ve yerel bütünlüğü zayıflatmıştır;
- Düzensiz ekonomik gelişim, politik zayıflık ve otoritelerinin bir kısmını kaybetme kaygısını takip eden ulusal egoizm bu bölgeyi “dağınık”⁵⁷ hale getirir ve dolayısıyla hassaslaştırıp savunmasız kılar.

Bu olayların yanı sıra, bölgenin önemli enerji kaynakları vardır. Örneğin, su kaynakları, entegrasyonun temel kaynağı olarak gösterilebilir. Dışarıdan alıılmadık tehditler, bölgenin istikrarsız iç alanlarının yanı sıra, geniş coğrafi alan üzerinde taşımış olmakla tehdit eder. Öncelikle, Orta Asya bölgesinin istikrarı, her iki ülke de bölge ile uzun sınırlarını paylaştıkları için, Rusya ve Çin gibi devlerin ulusal güvenliğini karşılar.

Orta Asya ülkeleri arasındaki bu tür düzensiz ekonomik gelişmeler ilk olarak bölgedeki politik karmaşayı etkiler. Ekonomik gelişimin göstergeleri çok çeşitlidir: bazı ülkeler kaynak zengini bazıları kaynak fakiridir. Aynı zamanda bölgedeki ekonomi çeşitli değildir. Bu ülkeler arasında bölge içi karmaşa yaratır. Kaynak zengini ülkeler bağımsız ekonomik politikalar uygulayabilir ve hatta ekonomik baskınlığını kullanarak kaynak fakiri komşuları üzerinde baskı oluşturabilir. Bu gerçeklerle birlikte bölge önemli enerji kaynaklarına sahiptir, örneğin su kaynakları birleşmenin en temel kaynağı olabilir.

Gördüğümüz gibi, Orta Asya'daki birçok alanda çatışma potansiyeli bulunmaktadır. Aynı zamanda, devletler çözüm bulma ve yakınlaşma çabası içindedirler.

⁵⁷ “Dağınık bölgesi” Kazak siyasi araştırmacı Mikhail Bogatirev tarafından koymuştur, *Kazakh Institute of Strategic Studies* 2006, www.kisi.kz (19.09.2008).

Bu çabalar bölgesel ortak sorunlardan ve devletlerin çıkarlardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu iyileştirme faaliyetleri, Orta Asya devletleri tarafından kurulmuş bölgesel kurumlar tarafından yapılmaktadır.

Gördüğümüz gibi, Sovyet döneminden kalmış olan bir alt yapı olmasına rağmen, bölgesel sorunlara (gerek güvenlik, gerek ekonomik alanlarda) çözüm getirmek için tüm Orta Asya devletlerinin ve ortak maliyetlerinin katılımı istenmektedir. Özbekistan, Orta Asya'nın nüfus ve askeri gücü açısından en güçlü (bölge düzeyinde) ülkesidir. Ayrıca, Özbekistan tüm Orta Asya devletleriyle ortak sınırı paylaşmaktadır. Bu nedenle, Orta Asya'nın devletler arasındaki işbirliğinde bu ülkenin izlenen dış politikası önemli bir yer almaktadır.

Geleneksel olmayan dış tehditler ve bölgenin istikrarsızlığının iç unsurları geniş bir coğrafik alana yayılmıştır. Temel olarak, Orta Asya bölgesinin istikrarı Rusya, Çin gibi bu ülkeyle sınır oluşturan devlerin ulusal güvenliğini karşılar. 1996'da Rusya, Çin ve dört Orta Asya (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) ülkeleri arasında sınır sorunları çözmeyi amaçlayan “Şanghay Beşlisi” bir diyalog forumu ortaya çıkarmaktadır. 2001'de “Şanghay Beşlisi” ŞİÖ'yü kurmuştur. Üçüncü bölümde ŞİÖ detaylı bir şekilde incelenmektedir.

III. BÖLÜM

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, Uluslararası Rejim teorisine dayanarak ŞİÖ'nün kuruluşu ve gelişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Tezimizin teorik bölümünde formüle edilmiş argüman desteklenecektir. Bölümün birinci kısmında, ŞİÖ'nün bölgesel güvenlik rejiminden “Şanghay Beşlisi”ne ve ŞİÖ bölgesel örgütüne gelişimi izlenmektedir. Bu kısım ŞİÖ'nün normlarını, ilkelerini, kurallarını, kurumsal yapısını, karar-alma prosedürlerini ve yeni üye kabul mekanizması incelemektedir.

İkinci kısımda ise ŞİÖ'nün güvenlik işbirliği alanından ekonomik ve insani işbirliğine gelişmesi izlenmektedir. “Şanghay Beşlisi” sınır sorunlarını çözmek ve güven artırıcı önlemleri sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bölgesel ulusötesi güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek için ‘Şanghay Beşlisi’ kurulmuştur. “Şanghay Beşlisi”ndeki mekanizma ŞİÖ'nün kurulmasını sağlamıştır.

ŞİÖ güvenlik konusunda şöyle bir kurumsallaşma ve gelişim izlemiştir: ilk olarak, sınır sorunlarına ilişkin ŞİÖ'nün çözüm mekanizması geliştirilmiştir; ikinci olarak, bölgesel istikrarsızlık ve tehditlerle mücadele etmek için bilgi alışverişi sağlayan bir yapı (Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı) kurulmuştur; üçüncü olarak, ŞİÖ'nün sorumluluk alanı içinde terörle mücadele etmek, bölgesel güvenliği ve istikrarı sağlamak amacıyla iki taraflı veya çok taraflı askeri tatbikatlar gerçekleştirilmesi ŞİÖ ülkeleri tarafından kararlaştırılmıştır. Dördüncü olarak, ŞİÖ güvenlik alanında Afganistan'ı ‘Diyalog Grubuna’ kabul edip ‘sorumluk alanı’nı genişletmiştir.

Ekonomik alanda işbirliği ise ŞİÖ'nün mevcut ana amaçlarındandır. Ekonomik alanda işbirliği ulaşım ve iletişim rotaları, petrol ve enerji ve ticaret alanlarını kapsamaktadır. Ayrıca ŞİÖ'nün insani işbirliğinde nasıl bir gelişme kaydettiği incelenecektir.

3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Tarihi ve Doğası

3.1.1. Bölgesel Rejimden Bölgesel Örgüte: Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütüne

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması 1964'e ¹ uzanmaktadır. 7000 kilometrelik Sino-Sovyet sınırı (dünyadaki en uzun sınırlardan biridir) boyunca uzun süredir devam eden çatışmanın sonlandırılma sürecinin de çıkış noktası olmuştur. 1990'ların başlarındaki jeopolitik ortam; iki bölgesel güç arasında acil bir "tampon bölge" ihtiyacına, yeni devlet-birimlerinin kurulmasına ve ulusal sınırların yeniden çizilmesine sebep olmuştur. Dahası, çift kutuplu sistemin çöküşü, bölgesel güvenlik tehditlerinin hemen ulus ötesi seviyeye taşınmasını sağlamıştır. Rusya'yı da içeren "Dört artı Bir" mekanizması, bağımsızlığına yeni kavuşmuş üç Orta Asya devleti (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) ve Çin tarihi boyunca ortaya çıkan belirli bölgesel sorunlara acil bir tepki teşkil etmiştir. Bu beş adımlı süreç (beş zirveye göre adlandırılan ilk zirvenin yapıldığı yerin ismine uygun olarak "Şanghay Beşlisi" şeklinde adlandırılmıştır. Üç durum bu mekanizmanın oluşturulmasında itici güç olmuştur:

- Çin'in, sınır bölgelerinde ortaya çıkan sorunları çözüme kavuşturma niyeti (diğer bir deyişle ortak Sino-Rus, Kırgız-Çin, Kazak-Çin, Tacikistan-Çin sınırlarının karışıklığı);²
- Bölgeye, komşu Afganistan'dan sızan ciddi terörist tehdidi ve dini aşırılık ile etnik bölücülüğün yerel ve bölgesel artışı (Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) ve Türkistan İslami Hareketi (TİH));

¹ Sino-Sovyet sınırı Moğolistan'ın doğu sınırından Kuzey Kore Tumen Nehri'ne kadar 4300 km doğu bölümünü ve Moğolistan'ın batı sınırından Tacikistan-Afganistan ortak sınırına kadar 3200 km batı bölümünü içermektedir. Bu sınırın büyük bölümü 19.yy'ın sonlarında Rus İmparatorluğu ve Mançurya hanedanlığı tarafından çizilmişti. Çin tarafı 19.yy'da Rusya ve Çin arasındaki "eşit olmayan antlaşmalar" sebebiyle "kendi topraklarının" bir buçuk milyon kilometrekaresinden fazlasını kaybettiğini iddia etmiştir, (aslında "kayıp topraklar" yaklaşık olarak 10,4 milyon km² 'ydi ve bu rakam Çin'in kendi topraklarından 1 milyon km² daha fazlaydı.) Bu, daha sonra Jzhenbao (Damansk) Adası olayına sebep olmuştur. 1964'de sınır müzakereleri başlamıştır; fakat 1989'da bu belge imzalanarak iki devlet arasındaki ortak sınırın %98'inin çözümü sağlanmıştır.

- Bölgede istikrar ve güvenliği sağlamaya yönelik, Orta Asya Devletleri kadar her iki devlet için de hayati öneme sahip Sino-Rus çıkarları;

“Şanghay Beşlisi” bölgesel güvenlik mimarisinin taslağı olmuştur. Kuramsal olarak ifade edecek olursak, “Şanghay Beşlisi” bölgesel bir güvenlik rejimi kurmuştur. Aynı zamanda bu bölgesel güvenlik rejimi bölge dışı sorunlara ya da istikrarsızlıklara değil, ŞİÖ alanının içinde bulunan istikrarsızlıklara karşıdır. (

İlk adım olarak *güven oluşturma önlemlerine* dayalı bir zemin oluşturulmuş (Şanghay Zirvesi, 1996), ikinci olarak *sınır bölgelerinde faaliyetlerin kapsam ve sıklığı sınırlandırılmış*, üçüncü olarak *sınır boyunca ve 100km’lik alan içinde konvansiyonel silahların sayısı azaltılmış*³ (Moskova Zirvesi, 1997), dördüncü olarak da *yeni bölgesel güvenlik tehditleri tespit edilmiştir*. (Bişkek Zirvesi, 1998). 1999’da yüzlerce aşırı İslamcı Özbekistan’a saldırı başlatmak için gerekli operasyonların temellerini atmak üzere Afganistan’dan güney Kırgızistan’a girmiştir. Bunun ardından Bişkek’te bir Bölgesel Terörizm Karşıtı Merkez kurulmasına karar verilmiştir. Beşinci olarak güvenlik ve istikrarla ilgili bölgesel sorunların tartışılması, Şanghay Beşlisi mekanizmasının düzenli ve John Ruggie’nin ifadesiyle ‘çok taraflı’⁴ bir işbirliğine dönüşmesi için önemli bir itici güç görevi görmüştür. 2000 yılında Çin’le sınırı bulunmayan Özbekistan Cumhuriyeti beşinci ve son Şanghay Beşlisi Zirvesi’ne katılmıştır.

ŞİÖ’yü batı karşıtı odaklı bir örgüt olarak gösteren bazı uzmanların bu görüşünün sebebi Sino-Rus “stratejik uzlaşma”‘sına dayanmaktaydı⁵. Aslında Şanghay Beşlisi ve ŞİÖ yapılarının kurulması süreci, Sino Amerika ve Rus-Amerika ilişkilerinin soğumasıyla devam etmiştir. Şanghay Beşlisi bölgesel güçlerin (Rusya-Çin) tamamını kapsayan bir mütabakata ve güvene dayanan güvenlik işbirliğinin bölgedeki ilk örneği

³Alexander Lukin, “Russia and the SCO”, *Uluslararası Seminer Notları* “The SCO and its Role in the Establishment of Alternative Security Architecture in Asia”, *MGIMO Yayınları*, 11 Aralık 2007, s. 21.

⁴ John G. Ruggie, (1992), s. 564.

⁵ Konstantin Trofimov, “The SCO and Central Asian Regional Security”, *Uluslararası Seminer Notları*, RF Public Policy Center Foundation, (The Rosa Luxemburg Foundation Office in the Russian Federation), 2006, s.32.

haline gelmiştir. Aynı zamanda forum katılımcıları arasında daha yakın ilişkilerin kurulmasının temellerini atmıştır.

15 Ocak 2001’de Şanghay Beşlisi üyeleri Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan (resmi olarak 2001’de katılmıştır) Şanghay İşbirliği Örgütü’nü kurarak işbirliğini geliştirme niyetlerini pekiştirmişlerdir. ŞİÖ’nün kurulması, daha sonra ulus ötesi tehditlere karşı yeni bir uluslararası güvenlik gündemi oluşturan trajik 11 Eylül olaylarıyla aynı zamana denk gelmiştir.

3.1.2. Şanghay İşbirliği Örgütünün İlke ve Amaçları

Rejimler, ilkeler, normlar, kurallar, karar-alma usulleri belirli alanlarla ilgili olarak yapılacak düzenlemelerdir. Krasner’in ifadesine göre bu rejimler sadece ortak ve belirli kuralları değil, yeterli bir kurumsallaşma düzeyini gerektirmektedir.⁶ Bu bağlamda, neoliberal kurumsalcılık uzmanları rejim teorileri geliştirmiştir. Örneğin, M. Levy, bu rejimleri coğrafi temellere göre; iki taraflı, bölgesel ve küresel olarak sınıflandırmıştır.⁷

Örgütün temel ilke ve görevlerini belirleyen üç temel belge ilk iki ŞİÖ Zirvesi’nde (2001–2002) kabul edilmiştir. Bu belgeler: ŞİÖ Kuruluş Bildirgesi, ŞİÖ Tüzüğü ve Terörizm, Bölücülük ve Aşırılık Karşıtı Mücadele Anlaşması’dır. ŞİÖ Tüzüğü, örgütün temel ilke ve kurallarını belirleyen kanuni bir belgedir. Tüzüğün maddeleri bu belgeye yasallık kazandıran Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler Tüzüğü kuralları uyarınca kabul edilmiştir. ŞİÖ Tüzüğü’nün 2. maddesi Şanghay Örgütü’nü diğer bölgesel kurumlardan (Batı yanlısı örgütler) ayıran farklılıkları anlamada destekleyici hale gelen temel ilkeleri içermektedir. Bu ilkeler şunlardır:

“egemenlik ve bağımsızlık,, devletlerin toprak bütünlüğü ve sınırlarının ihlal edilmemesi saldırmama ve içişlere müdahale etmeme ilkelerine karşılıklı uymak.”⁸

⁶ Stephen Krasner, s.190.

⁷ M.A. Levy, O.R.Young ve M. Zurn, “The Study of International Regimes”, *European Journal of International Relations*, Sayı 1, No.3 (1995), s.271.

⁸ ŞİÖ Tüzüğü (Madde 2), erişim: <http://www.secsco.org> (erişim tarihi: 15 Ekim 2009).

Tüzük aynı zamanda işbirliği alanları ve amaçlarını da aşağıdaki şekilde ortaya koymuştur:

“üye devletler arasında karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirmek; enerji, ulaşım, turizm ve çevrenin korunması konularında olduğu kadar politik konularda, ekonomi ve ticaret, bilim ve teknik, kültür ve eğitim alanlarında da etkin işbirliği kurmak; ortak savunma ve bölgesel barışı, güvenlik ve istikrarı sağlamak; demokratik, adil, rasyonel yeni bir uluslararası politik ve ekonomik düzenin oluşturulması için mücadele etmek.”⁹

3.1.3. “Şanghay Ruhu” Kavramı: Yeni Güvenlik Eğilimleri

16 Haziran 2001’deki ŞİÖ Kuruluş Zirvesi’nde Çin Cumhurbaşkanı Zhang Zheming ŞİÖ’nün rehberi niteliğindeki bir kavram olan “Şanghay Ruhu”nu ortaya koymuştur.¹⁰ Bir vecize niteliğindeki bu kavram her biri çok derin anlama sahip altı ögeyi içermektedir: “karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik ve istişare, çok medeniyetliliğe saygı, ortak kalkınma için mücadele”. Kültürel ve sosyal özellikleri sebebiyle bir Doğu, Güney ve Orta Asya ülkesi, Batılı ülkelerin tanımladığı demokratik gelişime daha ziyade hukuk düzeyinde sahiptir.

ŞİÖ çerçevesinde oluşturulan yeni güvenlik kavramı, katılımcılarının mevcut siyasal rejimlerini yasallaştırmaya olanak sağlamıştır. Aynı zamanda ŞİÖ’yle etkileşim için çok düzeyli bir planlama da sağlamaktadır. Kavramın ilkeleri ŞİÖ’nün kurucu belgeleri için zemin hazırlamıştır.

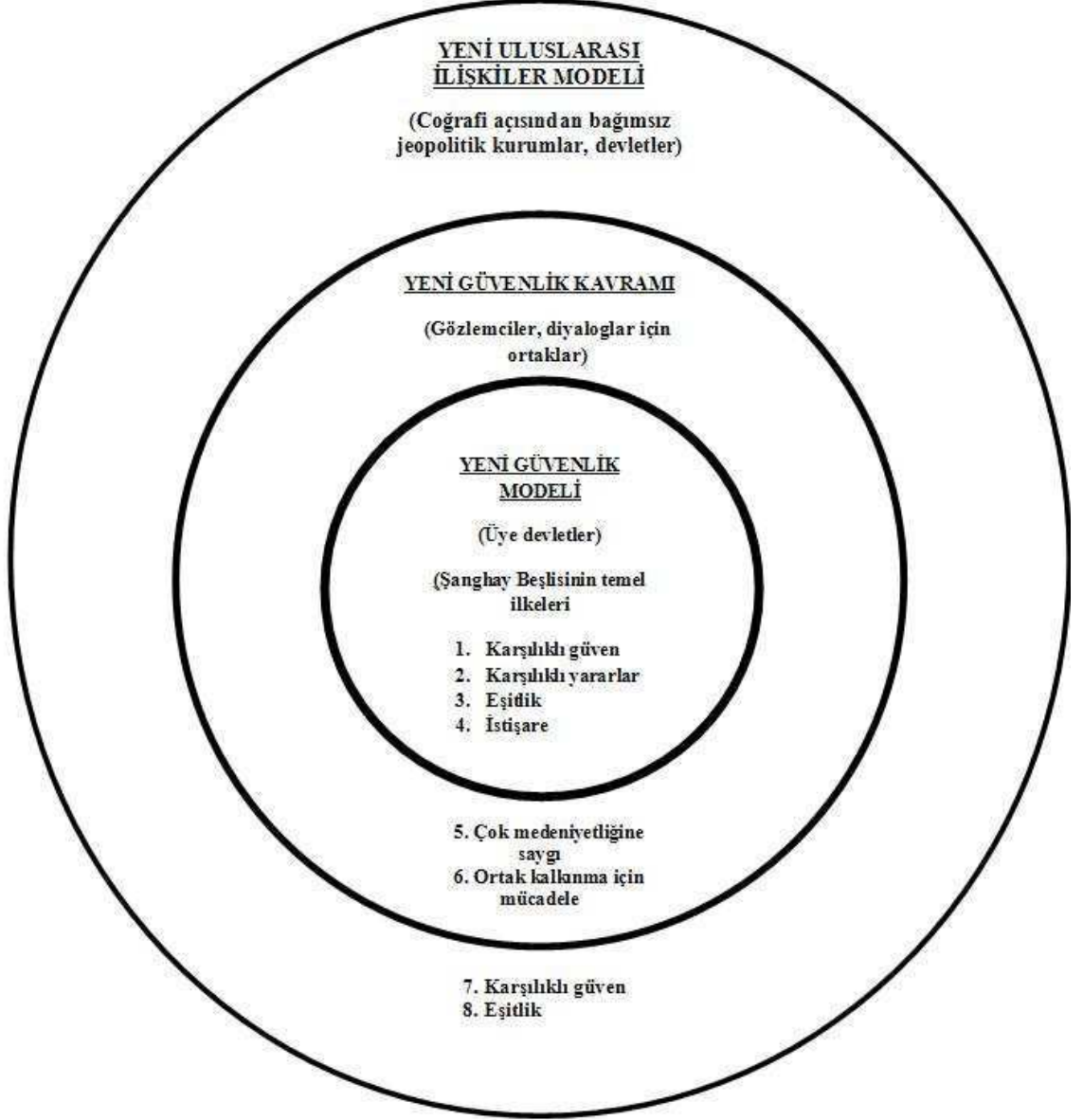
Bu bağlamda, ŞİÖ’yü bölgesel bir rejim olarak açıklayacak olursak bu rejim aşağıdaki kalıplara göre şekillendirilebilir. Bazı uzmanlar “Şanghay Ruhu” kavramını “Şanghay Beşlisi” mekanizmasının başarılı bir tecrübesi olarak özetlemektedir.¹¹

⁹ŞİÖ Kuruluş Bildirgesi’nden alınmıştır. Erişim: <http://www.sectesco.org/html/00088.html> (erişim tarihi: 4 Ekim 2008).

¹⁰ ŞİÖ Merkez Araştırmaları Müdürü Pan Guang’ın söylediklerine göre “Şanghay ruhu”; uluslararası ilişkiler, Den Shaoping’in “uluslararası stratejik düşünme” ve Zhang Zheming’in “üç temsilcinin teorisi” ortamında Çin Otoriteleri’nin üç kuşağının bilinçli detaylandırmalarıdır.

¹¹ “Shanghai Spirit”: New Banner of International Cooperation, 18 Haziran 2001, erişim: <http://english.peopledaily.com.cn> (erişim tarihi: 12 Şubat 2009).

Şekil-1: “Şanghay Ruhü” Kavramı¹²



Yukarıda gösterilen şekle göre ‘Şanghay Ruhü’ bölgesel güvenlik rejimi olarak iç içe geçen halkalar oluşturmaktadır. Bu şekil, bir işbirliği eğilimi olan “Şanghay

¹²Yukarıda geçen şekil belirtilen kaynaklara dayanarak tamamlanmıştır: ŞİÖ Tuzluğu, ŞİÖ Ana Anlaşması, Pan Guang, “Chto takoe Shanhaitskiy Duh?”, *ŞİÖ Forum Resmi Sitesi*, erişim: <http://infoshos.ru/ru/?them=1> (erişim tarihi: 05 Nisan 2009).

Ruhu” kavramının en merkezinde ‘Şanghay Beşlisi’ni içermektedir. “*Karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik ve istişare*” olan ilk dört görüş “yeni güvenlik modelinin” temellerini atmıştır.¹³ Pan Guang “Şanghay Ruhu” kuramının bir devletin güvenliğinin bölgesel, hatta küresel güvenlikten ayrılamaz olduğu *yeni güvenlik kavramını* ifade ettiğini belirtmektedir.¹⁴ “*Karşılıklı güven*” ilkesi karşılıklı anlayışa, uluslararası anlaşmalar ve yükümlülükler uyulmasına, uluslararası hukuğun ilkelerine, bağlılığa dayanan dürüst ilişkilerin kurulması anlamına gelmektedir. “*Karşılıklı yarar*” ilkesi tüm tarafların çıkarını sağlama ve göz önüne alma ihtiyacına dayanmaktadır. “*Eşitlik*” kavramı da toprak genişliği, refah seviyesi veya devletin zenginliği refahı göz önüne alınmaksızın her üye için eşit şartlar sağlamaktır. Bu, üyelerin her birinin uluslararası barış, uluslararası camiada eşit konuma sahip olma, ulusal çıkarlarını savunma ve “diğer güçlerin hegemonyacı isteklerine direnme” hakkına sahiptir.¹⁵ “İşbirliği ruhuna” sahip devletler üçüncü bir tarafa karşı bir ittifak oluşturabilir; fakat gizli tehditleri aza indirerek, silahlı çatışmaları önleyerek, anlaşmazlıkları barışçıl yöntemlerle çözerek ve çok yönlü işbirliğini güçlendirerek istişare ve barışçıl diyalogla sorunları çözmektedirler.

“*Çok medeniyetliliğe saygı*” kavramı “Şanghay Ruhu”nun bir sonraki (*alt bölgeler arasındaki*) içe geçen halkasıdır. Bu ilke her devletin tarih ve kültürüne, her milletin bağımsız kendi gelişim modeline ve sosyal sistem seçimine saygı göstererek çağdaş dünyada kültür farklılıklarını tanımaktadır. “*Ortak gelişim için mücadele*” ilkesi diğer ulus devletlerin tüm olumlu yönlerini kendine uygulama, Kuzey ve Güney arasındaki eşitsizliği azaltma; böylece sınıflar arası sorunları çözerek işbirliği süreciyle karşılıklı refah sağlama ifadesini ortaya koymaktadır. Üçüncü halkası (*küresel*) ise *coğrafi açıdan bağımsız jeopolitik kurumlar, devlet aktörleri için ‘karşılıklı güven’ ve ‘eşitlik’ ilkeleri içermektedir.*

¹³ Pan Guang, “Chto takoe Shanhaiski Duh?”, (1 Haziran 2008), *ŞİÖ Formu Resmi Sitesi*, <http://infoshos.ru/ru/?them=1> adresinden ulaşılabilir. (erişim tarihi:15 Haziran 2009).

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Sun Guankay, “Comprehensive Conception of China’s National Security”, *Institute of International Strategic Studies*, 19 Mart 2009, s.15.

Birçok batılı gözlemci karşılaştırmalı analizlerle Batılı örgütlerin (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, NATO, Dünya Bankası gibi) hem uluslararası hem de yurt içi boyutlara sahip olduğunu savunmaktadırlar; uluslararası düzeyde, devletleri dönüştürmeye ve uluslararası toplumu genişletmeye çalışmaktadırlar. Eş zamanlı bir şekilde, birtakım yurt içi kurumsal reformlarla hedef devletlerde demokrasiyi ve kurumsal şeffaflığı desteklemektedirler.

Bu yüzden bu gözlemciler alınan önlemlerin sıklıkla ŞİÖ üye devletlerinin yurt içi gereklilikleriyle çakıştığını belirtmektedir.¹⁶ “Şanghay Ruhu” ilkeleri genel olarak üye devletlerin yurt içi özellikleri göz önüne alınarak belirlenmiştir. Aslında ŞİÖ ülkeleri demokratik ülkeler olarak adlandırılmaz. Politik rejimlerin bu homojenliğinin kökeni “Sovyet Mirası” olarak adlandırılan tarihsel geçmişe dayanmaktadır.¹⁷

Bölgesel entegrasyonun kuramsal yaklaşımları genel olarak daha ileri bir ekonomik ve politik entegrasyon sağlayan bir demokratik modelli gelişim ve evrim anlamına gelmektedir.¹⁸ Demokrasi yoluyla başarılı bir devletin modernizasyonu, ancak devlet politika sisteminin daha önceden çoğulculuk temeline dayanarak kurulmuş olması kaydıyla gerçekleştirilebilir.

Bu yüzden “Şanghay Ruhu” kavramı otoriter rejimlerin “demokrasisiz çok yanlılık” sağlayan bir bütünleştirici olarak algılandığı bölgesel entegrasyonun alternatif kavramı olarak algılanabilir.¹⁹ Bir uzman bu yaklaşımı aşağıdaki gibi tanımlamıştır:

*“Demokratikleşme çağında otoritecilik sadece karşılıklılık şartı sayesinde artmaz; aynı zamanda bu süreçte kurumsallaşır. Aynı zamanda da bölgesel çerçevenin ayrılmaz bir kısmı olarak bu şart, arzulanan yasallığı sağlayarak otorite yanlısı yöneticileri demokratik benzerlerinden ayırmıştır.”*²⁰

¹⁶ Thomas Ambrosio, “Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia”, *Europe-Asia Studies*, Cilt 60 (8), 1 Ekim 2008, s. 321.

¹⁷ Imtiaz Hussain, “The SCO Framework as Security Actor”, *European Union Studies Association*, 23 Nisan 2009, s. 8.

¹⁸ Imtiaz Hussain, s. 10-13.

¹⁹ Ambrosio, s. 326.

²⁰ Hussain, s.13.

Pakistan bölgesel uzmanı Jan Arno Hessbruegge ise ŞİÖ'yü “Kutsal İttifak'ın içe dönük görünümlü kopyası” olarak betimlemiştir.²¹ Yazar aynı zamanda kötümser bir yorum yapmıştır:

“...Şanghay Örgütü'nün gelecek yolu başarısızlıkla sona erdi (çünkü) üye devletler iflah olmaz aşırıcılık yanlılarıyla, yalnızca kişisel özgürlükler ve bazı durumlarda da etnik grupların, azınlık statülerin tanınması için mücadele eden ılımlıları birbirinden ayırt etmeyi öğrenemiyor.”²²

Aslında değişmekte olan mevcut rejimler; hatta “egemenliğe saygı”, “müdahil olmamak”, “istikrarlı olmak” olarak adlandırılan ŞİÖ temel ilkeleri üzerindeki baskıdan kaçınarak, ŞİÖ Birleşmiş Milletlerin kurucu belgelerinde bölgesel konulara önemli bir dikkat çekmiştir.

3.1.4. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kurumsal Yapısı

ŞİÖ Beyannamesi (Madde 4 -10) örgütün organlarının kurumsal düzenine yasal bir dayanak oluşturmaktadır²³. Örgütün kurumsal yapısı, daha önce belirtilen “egemenliğe saygı” ilkesine ihtiyaç duymaktadır. Böylece uluslararası olarak kabul edilmektedir. ŞİÖ'nün iki temel dayanağı bulunmaktadır: Kalıcı organlar ve Birleştirici mekanizmalar:²⁴

1. *Devlet Başkanları Konseyi*: ŞİÖ'nün en yüksek karar verme organıdır. Konsey yıllık olarak toplanır ve örgütün problemleriyle ilgili konuları çözer ve genel bilgileri uygular. .

2. *Hükümet Başkanları Konseyi*: ŞİÖ bütçesini, ekonomi alanında işbirliği ilkelerini geliştirme ve belirleme konularında karar verme yetkisine sahiptir. Konsey yıllık olarak toplanır.

3. *Dışişleri Bakanları Konseyi* mevcut ŞİÖ faaliyetlerinin ana konularını inceler ve bu konulara çözüm getirmeyi hedefler. Buna; Devlet Başkanları Konseyi toplantıları

²¹ Adı geçen eserde yazarın tarafından ŞİÖ devlet dışı güçlere karşı Avusturya, Prusya ve Rusya tarafından 1815'de kurulmuş olan Kutsal İttifak'la karşılaştırmaktadır. Jan Arno Hessbruegge, “The Shanghai Cooperation Organisation: Holy Alliance for Central Asia?”, The Fletcher School Journal, Spring 2004, s.6.

²² Hessbruegge, s. 9.

²³ Belirtilen tanımlamalar ŞİÖ Ana Anlaşmasından alınmıştır, erişim: www.scosec.org (erişim tarihi:12 Şubat 2009).

²⁴ Ek-5 Bkz.

için hazırlanmak, ŞİÖ kararlarını uygulamak ve uluslararası konularda istişare yapmak da dahildir. Dışişleri Bakanları Konseyi, Devlet Başkanları Konseyi toplantılarından bir ay önce toplanır.

4. *Ulusal Koordinatörler Konseyi*, 2001 yılında bakanlıklar ve ŞİÖ'ye üye devletlerin ilgili mercileri arasındaki etkileşimi sağlamak amacıyla kurulmuştur.

5. *Bölgesel Antiterörizm Yapısı* ŞİÖ'nün bir diğer kalıcı bölümüdür. Bu yapı kendi Konsey ve Yürütme Komitesi tarafından yönetilir. Bölgesel Antiterörizm Yapısı aşağıdaki görevleri yerine getirir²⁵:

- suçluların teslim edilmesi ve bilgi alışverişi gibi terör karşıtı faaliyetlerde bulunmak,
- terörist grupların finansman kaynaklarını çökertmek,
- üyeler tarafından sağlanan güvenlik gücü faaliyetleri ve ortak işlem bilgisini düzenlemek,
- ortak terör karşıtı faaliyetleri denetlemek ve değerlendirmek,

6. 2004 yılında Pekin'de çeşitli birimlerin faaliyetlerini düzenlemek için ŞİÖ Sekreterliği kurulmuştur. Sekreter üç yılda bir seçilmekte ve ikinci defa görev yapamamaktadır. İlk Genel Sekreter bir Rus dilbilimci olan Zhang Deguang'dır. ŞİÖ'nün yeni Genel Sekreteri ise Bolat Nurgaliev Ocak 2007'de göreve gelmiştir. Nurgaliev daha önce Japonya'da Kazakistan Elçisi olarak görev yapmıştır. ŞİÖ Genel Sekreterliği'nin 30 kalıcı personeli vardır ve görevleri sınırlıdır. Çünkü politika yapma işi üye devletlerin elindedir ve Sekreterlik'in mali desteği yetersizdir. İlk bütçesi 2.6 milyon \$ (2001)²⁶, daha sonraki bütçeleri ise 3.7 milyon \$ (2003 ve 2007)²⁷, 3.5 milyon \$ (2008)²⁸, ve 4 milyon \$ (2009)'dur²⁹. Diğer uluslararası yapıların tersine (BM, Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve NATO) ŞİÖ Genel Sekreterliği örgütsel

²⁵ *Bölgesel Anti-Terör Mücadele Yapısı'nın Resmi Web Sitesi*, erişim: <http://www.ecrats.com/en> (erişim tarihi:12.02.2009).

²⁶ “*Budjet ShOS na Tekuivy God*”, 17 Ocak 2004, Zheming Zhebao On-line Gazetesi, erişim: <http://russian.people.com.cn> (erişim tarihi: 2 Şubat 2009).

²⁷ “*Strani Shos Prinali Programmu Torgovo-Ekonomicheskogo Sotrudnichestva*”, *Central Asia News*, 23 Eylül 2008, erişim: <http://www.centrasia.ru/news> (erişim tarihi:2 Şubat 2009).

²⁸ Info-Shos Sitesi, Erişim: <http://infoshos.ru/ru/?idr=1> (erişim tarihi: 13 Nisan 2009).

²⁹ *Ibid.*, *Info-Shos Web Sitesi*.

görevlerden ve gündemin hazırlanmasından sorumlu değildir, Öncelikli olarak, örgütsel rutin kısmı Ulusal Koordinatörler Konseyi'nin alt kuruluşunun sorumluluğundadır.

ŞİÖ üyelik ücretleri yüzdesi şöyledir: Çin %69,7, Rusya %27,43, Kazakistan %2,24, Özbekistan %0,47, Kırgızistan ve Tacikistan %0,08.³⁰ Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye devletler toplantıların düzenli olarak yapılabilmesi için bir altyapı oluşturmuştur. Bu altyapıyı; Parlamento Başkanları, Ulusal Güvenlik Konseyi, Dışişleri Bakanları (Dışişleri Bakanları Konseyi), Savunma Bakanları, Emniyet Teşkilatı, Ekonomi Ulaştırma, Acil Durum, Kültür, Eğitim ve Sağlık Bakanları, Sınır Hizmetleri Başkanları, Baş Savcılar, Anayasa ve Tahkim Mahkemeleri, Ulusal Koordinatörleri (Ulusal Koordinatörlerdir Konseyi) oluşturmaktadır.³¹

ŞİÖ'nün potansiyel enerjisinin, ekonomik ve diğer işlevsel faaliyetlerinin artması ve önem kazanması devlet dışında üç kurumun oluşmasına yol açmıştır: ŞİÖ İş Konseyi, ŞİÖ Interbank Konsorsiyumu ve ŞİÖ Forumu.³² ŞİÖ'nün resmi dilleri Rusça ve İngilizce'dir. 2003'de kurumsallaşma sürecinin son aşamasında ŞİÖ amblemi yaratılmıştır.³³ 2006'daki ŞİÖ Zirvesin'de Çin Cumhurbaşkanı Hu Zhintao ifade eder ki:

“...ŞİÖ'nün üye devletleri arasındaki ideolojik, kültürel ve ekonomik gelişim düzeyinde çok büyük bir fark olmasına rağmen örgütün hızlı ilerlemesinin ve büyük başarının bizim ‘Şanghay Ruhu’na sebatlarımızdan kaynaklanmaktadır.”³⁴

³⁰ Henry Plater-Zyberk, “Who’s Afraid of the SCO?”, *Conflict Studies Research Centre*, Mart 2007, s.15.

³¹ Bkz. Ek-5.

³² Inter-Bank İşbirliği Anlaşması 26 Ekim 2005 tarihinde Moskova’da imzalanmıştır. Ortak anlaşmasında, 2006 yılında ŞİÖ İş Konseyi ve ŞİÖ Forumu’nu kurma isteği dile getirilmiştir. Ayrıntı bilgi için bkz.: www.sectsc.org/html/00648.html (erişim tarihi: 4 Mart 2009).

³³ ŞİÖ amblemi altı üye devletin haritasıyla birlikte zeytin dalları ve iki kurdeleyle sol ve sağdan çepeçevre sarılan daire biçimindeki bir semboldür. Üye devletlerin bölge ve dünya barışıyla gelişime verdiği desteği ve de kurumsal işbirliğiyle büyüme potansiyelinin gücünü sembolize etmektedir. Amblemin üst ve alt bölümünde sırasıyla Çince ve Rusça olarak “Şanghay İşbirliği Örgütü” yazmaktadır. Yeşil ve mavi renkler barış, dostluk, gelişim ve büyümeyi temsil etmek için seçilmiştir.

³⁴ Hu Zhintao’nun Resmi Konuşması, ŞİÖ Resmi Web Sitesi’nden alınmıştır. Erişim:

<http://www.sco.sec.org/html/ru/120606> (erişim: 12 Nisan 2009).

3.1.5. Karar-Alma Prosedürleri

Uluslararası rejim teorisi çerçevesinde, karar-alma prosedürleri, aktörlerin ortak tercihlerinden ve hakim olan uygulamalardan oluşur.³⁵ Başka bir ifadeyle, bir rejimin kapsamında karar-alma prosedürleri, aktörlerin davranışlarını düzenleyen bir işlev taşımaktadır.³⁶ ŞİÖ Tüzüğü'nün 16. Maddesinde karar-alma prosedürleri ortaya koynmuştur:³⁷

“ŞİÖ yapılarında, kararları, oylama olmaksızın fikir birliği ile alınır; ve üyeliğin dondurulması ya da üyelikten çıkarılma konuları dışında eğer hiçbir üye devlet oylama süresince itiraz bildirmezse uygulamaya geçilir,” itiraz olmaması fikir birliği olduğunu gösterir. Herhangi bir üye devlet, belirli bir konuda veya karar alınmasında engel teşkil etmeyecek bir konuda kendi fikrini belirtebilir. Bu fikir kaydedilmelidir. Katılımı olmayan üye ülkeler bu tür işbirliği projelerinin ilgili devletlerce uygulanmasına engel olmamalıdır; aynı zamanda devletlerin ilerleyen aşamalarda bu tür projelerine katılmasına karşı çıkmamalıdır.”

Kısaca ŞİÖ'nün kuruluşların içerisinde karar-alma mekanizması devletlerarasında oy olmadan koordinasyon ve “ fikir birliği” ile sağlanmaktadır.

Ulusal Koordinatörler Konseyi, anlaşmaları hazırlamak ve dokümantasyon hizmeti yapmak yetkisine sahip bir kurumdur. Bu kurumun koordinatörleri ŞİÖ'ye üye devletlerin Dışişleri Bakanlıklarına ait personelden oluşmaktadır. Koordinatörlerle iletişim elektronik posta yolu ile kurulmaktadır. Ancak; Rus uzmanı Lukin'nin ifadesine göre, bu durum örgütün kurumsal sisteminin etkili çalışmasına engel olmaktadır.

Ayrıca ŞİÖ'nün, Sekreterliğin çalışma mekanizmalarını sınırlandırmasından dolayı örgütünün daha verimli olmasına engel olduğunu ifade etmiştir. Sekreterliğin görevi sınırlı olduğundan dolayı yetkili memur kendi ülkesindeki Devlet Koordinatörüne danışmakta ve onun onayladığı konuları tatbik etmektedir. Devlet Koordinatörü ise diğer ŞİÖ üyesi ülkelerin Devlet Koordinatörlerinin onaylarına göre

³⁵ Krasner, s.186.

³⁶ Krasner, s. 187.

³⁷ ŞİÖ Kuruluş Bildirgesi, erişim: <http://www.sectesco.org/html/00088.html> (erişim tarihi: 4 Kasım 2008).

karar vermektedir. Bu bağlamda, Lukin ise ŞİÖ'nün Sekreterliğini Devlet Koordinatörlerin bir *konglometatı* olarak görmektedir.³⁸

3.1.6. Yeni Üye Kabul Mekanizması

ŞİÖ Anlaşması'na göre; örgüte üyelik başvurusu yapmak için “Şanghay alanıyla” ilgili açık bir tanımlama yoktur. Anlaşma'nın hükümlerinde yalnızca bölgesel devletlerin üye olabileceği yazmaktadır (Madde 13). Haziran 2004'de ŞİÖ, Gözlemci Statüsü Düzenlemelerini kabul etmiştir.

5 Temmuz 2005'de gerçekleştirilen Astana Zirvesi'nde Moğolistan, İran, Pakistan ve Hindistan gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. Gözlemci devletler ile birlikte coğrafi alan 37 km²'yi kapsamakta ve bu alan Avrasya'nın %74'ünü teşkil etmektedir. Ayrıca, ŞİÖ'nün 2,7 milyarlık nüfusu, dünya nüfusunun %40'ını oluşturmaktadır.³⁹ Diğer bölgesel kurumların aksine ŞİÖ, yeni üye olarak kabul edilebilmek için katı sosyal uygulamalı standartlar koymamıştır. ŞİÖ bünyesindeki karar verme mekanizması üye devletler arasındaki koordinasyon ve fikir birliği ilkelerine dayanmaktadır. Anlaşma'nın yeni üye devlet kabulü için sadece iki ana şartı bulunmaktadır:

- (1) örgüte üye olacak devletin coğrafi olarak Avrasya kıtasında bulunması,
- (2) herhangi bir sınır iddiası veya sorunu olmaması

Anlaşma'nın hükümlerine göre örgüt, diyalog ortağının statüsünü garanti altına alarak diğer devletlerle, bölgesel ve küresel yapılarla yapılan işbirliğinin belirli alanlarıyla ilgili etkileşime açıktır (27–28 Eylül 2007 “İşbirliğin avantajları ve olasılıkları” ile ilgili Yuvarlak Masayı Ukrayna-ŞİÖ, Afganistan, Ukrayna-Çin Konfüçyüs Enstitüsü, Güvenlik ve Terörle Mücadele Ofisi, ASEAN (Güney Doğu Asya Devletleri Birliği), EurAsEC (Avrasya Ekonomi Topluluğu) oluşturmaktadır. Fakat

³⁸ Aleksander Lukin, ‘ShOS ot Stanovleniya k Vsectoronnemu Razvitiyu’, SİÖ Konferans Kitabı, MGIMO, Moskova, (2005), ss. 83-84.

³⁹ Gökçen Oğan, “Şanghay Örgütü'nde Gündem ve Çok Kutupluk ve Genişlenme”, *Stratejil Analizi*, Sayı 89, Ağustos 2007, s.14.

2006’da yeni üye devletlerin kabulü için bir moratoryum (borçların ertelenmesi) uygulanmıştır. ŞİÖ’ye üye devletler eş zamanlı olarak farklı uluslararası yapılara (Barış İçin Ortaklık, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü, vb.) da üye olmaktadır. Oysaki ŞİÖ’nün belirli küresel ve bölgesel yapılarla etkileşime geçmesi için genel bir çerçevesi vardır. (BM, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, BRIC ülkeleri, Dünya Bankası tarafından onaylı olan yapılar).⁴⁰

3.2. ŞİÖ’ndeki İşbirliği

Neoliberal kurumsalcılar bir alandaki işbirliğinden başka bir alandaki işbirliğine geçilebileceği görüşünü savunmaktadır. Bir rejimin kabul edilmiş normları ve ilkeleri yeni bir işbirliği kurmakla işlem maliyetlerini azaltmayı sağlamaktadır.⁴¹ Yukarıda gördüğümüz gibi “Şanghay Beşlisi” sınır sorunlarından ve güven artırıcı önlemlerden yeni ulusal ötesi güvenlik konusuna geçmektedir. “Şanghay Beşlisi”nin mekanizması üye devletler için başka konularda işbirliği kurabilmek için bir platform sağlamıştır. ŞİÖ’ nün kurulmasıyla ekonomik ve insani işbirliği gelişmektedir.

3.2.1. Güvenlik Alanında İşbirliği

3.2.1.1. Sınır Güvenliği

“Şanghay Beşlisi”nin ve ŞİÖ’nün faaliyetleri temelinde sınır sorunu çözümleri için belirli bir “Şanghay yaklaşımı” oluşturulmuştur. “Şanghay Beşlisi” mekanizması, sınır sorunları yönetiminin yöntemine önemli katkılar sağlamıştır. Bölgesel araştırmacı Akihiro Iwashita sınır sorunlarının çözüm yöntemlerini ŞİÖ bünyesinde aşağıda belirtilen yaklaşımlarla sınıflandırmıştır:⁴²

1. Üçlü Yaklaşım:

- Öncelikle, feda edilebilir konumdaki sınır sorunu teşkil eden topraklar, ilgili görüşmelerle belirlenmelidir,

⁴⁰ Lukin, ss.111-113.

⁴¹ Stephan Haggard ve Beth A. Simmons, “Theories of International Regimes”, *International Organization*, Cilt 41(3) (1987), s.501.

⁴² Akihiro Iwasita, “Opyt SHOS v Rassmotrenii Regionalnih Pogranichnih Sporov”, *Üçüncü ŞİÖ Uluslararası Seminer notları*, “SHOS I Soveremennyi Mir”, *MGIMO Yayınları*, 26-25 Nisan 2006, s.52.

- Tartışma arz eden topraklar dışında bir sınır anlaşması imzalanmalı ve uygulanmalıdır,
- Tartışma arz eden toprakla veya sınırla alakalı olarak ilgili taraflar iyi niyet çerçevesinde müzakerelere devam etmelidir.

Bu yöntem Sino-Sovyet sınır sorunu çözümünüyle ilgili tarihsel uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Daha önce bu yaklaşım Damansk Adası'ndaki askeri çatışmaya çözüm bulmak için uygulanmıştır. Bu olay Khabarovsk yakınlarındaki Heixiazi Adaları'nın kime ait olduğuyla ilgili hararetli tartışmalardan ortaya çıkmıştır. Böylece iki taraf da çözümü çok zor olan bir bölgeyle ilgili açmazdan kaçınmak için bu üç basamaklı yaklaşımı uygulama konusunda anlaşmaya varmıştır.

2. “Yarı Yarıya” Yaklaşımı

Bu yaklaşım toprak sorununu çözümlemeye yönelik politik bir görüş olarak tanımlanabilir ve tartışmalı bölgeyi yarı yarıya bölme ilkesine dayanmaktadır. Fakat bu ilke tartışma arz eden toprağın eşit şekilde bölünmesi anlamına gelmemektedir. Uygulamada 1997 yılında Sino-Rus sınırındaki bir uyuşmazlıkta kullanılmıştır. Primor'e Krai (Uzak Doğu Rusya), 1991 anlaşmasında Çin'e verilmesi kararlaştırılan 300 hektar toprağın Khasan bölgesine (Sino-Rus-Kore sınır noktasına kapalı olan) verilmesi konusunda ısrar etmiştir.⁴³ 1991 anlaşmasını geçersiz kılma olasılığı 1990'ların ortalarında belirilmiş, hem Rusya hem de Çin için sınır istikrarı konusunda endişe yaratmıştır. Çin ve Rusya hiç beklenmedik şekilde tartışmalı toprakları uluslararası hukuk kurallarına hiç aldırmadan bölme kararı almıştır.⁴⁴

140 hektarlık bir kısım Rusya'nın, geri kalan ise Çin'in hakimiyeti altına girecekti. Ardından, Rus şehitliğini de içeren Rusya için önemli bazı yerler Rusya'nın elinde kaldı. Sadece Moskova ve Pekin değil, aynı zamanda Uzak Doğu Rusya, Pekin'de başkan Jiang Zemin'le 1991 Anlaşmasının tamamlanmasının ardından Başkan Yeltsin'in “kazan-kazan” açıklaması yaptığı dönemde, 1997 Kasım'ında zafer ilan

⁴³ Akhiro Ivasita, s.56.

⁴⁴ Akhiro Ivasita, s.58.

etmiştir. Bu yaklaşım daha sonra tartışmalı Sino-Çin adalarının tamamına uygulanmıştır. 2004 yılında iki Heixiazi ve Abagaitui adası neredeyse yarı yarıya bölünmüştür: Heixiazi'nin 171 km²'si Çin'e verilirken, 164 km²'si Rusya'da kaldı. Abagaitui'nin de 38 km²'si Çin'e, geri kalan 24 km²'si de Rusya'ya verildi.⁴⁵

Ekim 2004' te Vladimir Putin ve Hu Jintao sınırlarla ilgili tüm tartışmaların sona erdiğini açıkladı.⁴⁶ Bu durum gösteriyor ki; bu formül yalnızca Sino-Rus ilişkileriyle sınırlı değil, aynı zamanda ŞİÖ çerçevesinde geliştirilmiştir. Özellikle bu formül Sino-Orta Asya sınır düzenlemelerinde de uygulanmıştır. Çin ve üç Orta Asya cumhuriyeti bir sınır anlaşması imzalamayı başarmışlardır. Sino-Kırgız sınır müzakereleri 1992'de 5 tartışmalı konuyla başlamıştır ve bu konulardan dördü 1996 anlaşmasında çözülmüştür⁴⁷. 1994'de Sino-Kazak⁴⁸ sınırı üzerinde anlaşmaya varılmış ve yalnızca iki konu, Shagan-Oba ve Saryshilde, çözümsüz kalmıştır. Sino-Tacikistan sınırı müzakereleri de uzunca bir süre yerinde saymıştır.

Yetkililer tüm Tacikistan topraklarının 1/7'sini içeren 20 bin km²'lik alandan ödün vererek Çin tarafından üzerinde hak iddia edilen Pamir konusunda uzlaşmaya yanaşmamıştır. 1998'de anlaşmanın içerdiği tek alan görünüşte, Kırgız-Sino-Tacikistan ortak sınırı yakınlarındaki Karazak ve Markansu'ydu. Bedel bölgesiyle ilgili Kırgız-Çin toprak anlaşmazlıkları toprakların %70'inin Kırgızistan'da kalması, %30'unun da (950km²'si) Çin'e verilmesiyle sonuçlandırılmıştır. 1998'de Almatı'daki üçüncü "Şanghay Beşlisi" Zirvesi esnasında yarı yarıya yaklaşımına dayalı çift taraflı bir Sino-Kazak ek anlaşması imzalanmıştır. Sonuç olarak 940 km²'lik tartışmalı toprak (Shagan-Oba ve Saryshilde) "yarı yarıya" formülüyle şu şekilde bölünmüştür: tartışmalı toprakların %56'sı Kazakistan'a verilirken, geri kalanı Çin'e verilmiştir. Böylece

⁴⁵ Ajdar Kurtov, "Shos: Stanovlenie Novyh Realnostey", 1 Ocak 2006, *The Central Asian News*, <http://www.centrasia.ru/news> (erişim tarihi: 9 Şubat 2009).

⁴⁶ Akhiro Ivasita, s.61.

⁴⁷ Çin Kırgızistan Sınır Anlaşması 1996. Daha sonra 1999'da iki taraf da Ek Anlaşma'yı imzalamıştır. 2004'de de tüm sınır sorunlarına çözüm getiren Sınır Protokolü imzalanmıştır. (Anna Matveeva'nın Zhao Huasheng'le röportajından, Mart 2008).

⁴⁸ Akhiro Ivasita, s.61.

Tacikistan ve Çin Cumhurbaşkanları 17 Mayıs 2002’de iki devlet arasında sınır konusuyla ilgili ek bir anlaşma imzalamıştır.⁴⁹

Sınırlar arası bölgesel güvenlik tehditlerine karşı mücadeleyle ilgili ana belge Şanghay Terörizm, Bölücülük ve Aşırılıkla Mücadele Anlaşması’nda (Ulusal Bölücülük, Dini Aşırılık ve Sınırlar Arası Suçla Mücadele’yle ilgili Şanghay Beşlisi Deklerasyonu’nda dayanarak hazırlanmış ve kabul edilmiştir) yer almıştır ve Temmuz 2001’de resmi olarak imzalanmıştır. Bu anlaşma ŞİÖ’nün uluslararası hukuka yaptığı katkı olarak da bilinmektedir; çünkü bu anlaşma “üç bela” olarak adlandırılan tehditleri açıkça tanımlayan ilk belgedir.⁵⁰

- Terörizm: “sivil bir vatandaşın ölümüne sebebiyet verme niyetiyle yapılan eylem ... aynı zamanda da halkı korkutma, sosyal güvenliği bozma ve yetkilileri veya uluslararası örgütleri eyleme geçirme veya sindirme amacıyla bir eylemi planlamak, eyleme yardım ve yataklık yapmak...”
- Bölücülük: “bir devletin toprağının bir parçasını bölmek, şiddet kullanarak toprak bütünlüğünü bozmak ve bu gibi bir eyleme yardım ve yataklık yapmak da dahil, devletin toprak bütünlüğünü bozma niyeti içeren eylem...”
- Aşırıılık: “yasa dışı silahlı bir oluşum kurmak ve bu oluşuma katılmak da dahil iktidara zorla el koyma, iktidarı zorla kullanma ve anayasal düzeni zorla değiştirme niyeti içeren eylem.”

Bu üç aşamalı “üç şeytan formülü”nün bozulmakta olan tehdit seviyesi düzenini ortaya çıkarmış olduğu unutulmamalıdır.⁵¹ 1999’un sonlarında meydana gelen aşırı tehditlere cevap olarak “Şanghay Beşlisi” temel alınarak Bışkek’te Bölgesel Antiterörizm Merkezi kurulmuştur. Daha sonraki 11 Eylül güvenlik gündemi, güvenlik alanında işbirliği için yeni şartlar belirlemiştir. Haziran 2002’de Taşkent’teki ŞİÖ Zirvesi esnasında Bölgesel Antiterörizm Yapısı resmi olarak kurulmuştur. Daha önceki Bölgesel Antiterörizm Merkezi’nin Bışkek’ten (Kırgızistan) Taşkent’e (Özbekistan) taşınmasına karar verilmiştir. Brzezinski, Özbekistan’ı ‘milli uyanışın ülkesi’ olarak

⁴⁹ ICG, Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential, s.48.

⁵⁰ Şanghay Terörizm, Bölücülük ve Aşırılıkla Mücadele Anlaşması’ndan alınmıştır. Erişim: <http://www.sectesco.org/html/23230.html> (erişim tarihi: 4 Kasım 2008).

⁵¹ Dzhenn Zhunyuy, “Tendencii, Puti i napravleniya sotrudnichestva Rossi i Kitaya v Borbe s Mezhdunarodnim Terrorizmom”, *Jurnal Nauchnyy Ekspert*, Moskovskiy Centr Problemnogo Analiza, Cilt 5, 2008, s.93.

tanımlamaktadır.⁵² Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı (BTMY) Özbekistan’da (Brzezinski’nin ifadesine göre) - Orta Asya’nın stratejik merkezinde bulunmaktadır. BATMY’nin yıllık bütçesi 14 milyon dolardır.⁵³

2006’daki BTMY Toplantısı’nda teröristlerin, aşırılık yanlılarının ve bölücü örgütlerin listesi onaylanmış ve “Şanghay” alanında faaliyetleri yasaklanmıştır. Böylece terörist örgütlerin bir veri bankası oluşturulmuştur. 30 kişilik BTMY personelinin yedisi Rusya ve Çin’den, altısı Kazakistan’dan, beşi Özbekistan’dan, üçü Kırgızistan’dan ve ikisi Tacikistan’dandır. BTMY, ŞİÖ’nün terörle mücadelesini ve üye devletler tarafından sağlanan süreçle ilgili bilgileri koordine etmektedir. BTMY’nin İdari Komitesi 5 bölüme ayrılmıştır:⁵⁴

- 1) Koordinasyon ve işlevsel faaliyetler,
- 2) Bilgi ve analitik faaliyetler,
- 3) Uluslararası yasal destek,
- 4) Yönetim ve mali faaliyetler
- 5) Güvenlik ve personel konuları.

3.2.1.2. Askeri Faaliyetler:

“Sorumluluk Bölgesi” Güvenliğinin Artırması

Ortak askeri faaliyetlerin resmi yetkililerce açıklanan amaçları, terörle mücadele eden güçlerinin ŞİÖ’ye üye devletlerce desteklenmesi, savunma konularında aralarındaki ortaklık ve işbirliğinin geliştirilmesi, bölge güvenliğinin ve istikrarının sağlanmasıdır. ŞİÖ’nün kuruluşunun ilk aşamalarında Çin, ŞİÖ içinde tatbikat amaçlı askeri faaliyetlerin düzenlenmesi konusunda inisiyatifi elinde bulundurur. Rus uzmanı Anna Mateeva bu tip askeri tatbikatların düzenlenmesinin yabancı askeri güçlere karşı

⁵² Zbigniew Brzezinski, s.97.

⁵³ Yekaterinburg 2009 ŞİÖ Zirvesi Resmi Sitesi, erişim: www.shos2009welcome.ru (erişim tarihi:28 Haziran 2009).

⁵⁴ Yekaterinburg 2009 ŞİÖ Zirvesi Resmi Sitesi. Erişim: www.shos2009welcome.ru (erişim tarihi: 28 Haziran 2009).

oluşturulacak güvenlik ortaklıklarında yeni yetiler kazanılması için bir araç vazifesi gördüğünün altını çizmiştir.⁵⁵

2002–2007 yılları arasında ŞİÖ üyeleri terörle mücadelede bir dizi ortak askeri tatbikat gerçekleştirmişlerdir. Dış faktörlerin etkileri (Rusya’nın sorumluluk sahasında bulunan “Renkli Devrimleri”, Afganistan ve Pakistan gibi sıcak bölgelerdeki istikrarsızlık) ve hızlanan enerji yarışı ŞİÖ’nün askeri kapasitesinin artırılmasına bir zemin hazırlamıştır. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken nokta ŞİÖ’nün ana belgeleri NATO ya da Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’nde (KGAÖ) olduğu gibi “engellenmiş” güvenlik hükümleri içermez (NATO’nun (5.Madde) ve KGAÖ’nün 4.madde’si bu askeri savunma hükümlerini içinde barındırır). ŞİÖ’nün sorumluluk alanı sadece ŞİÖ ülkelerinin bulunduğu alanların sınırları içerisine odaklanmıştır.

Rusya’nın önde gelen gözlemcilerinden biri ABD’nin kendi katılımının olmadığı herhangi bir kurumsal düzeni kendi ulusal çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak algıladığını belirtmiştir.⁵⁶ 2007 yılında, askeri tatbikatlardan sonra bir röpotajda ŞİÖ Genel Sekreteri Bulat Nugaliev, ŞİÖ askeri güçlerinin sadece kendi sorumluluk sahasında askeri operasyonlar gerçekleştirdiğini ve ŞİÖ ordusunun herhangi bir ulusal askeri operasyona katılma zorunluluğunun olmadığını belirtmiştir.⁵⁷ Ancak birçok batılı politikacı ŞİÖ’nün askeri tatbikatlarına şüphe ile yaklaşmakta ve birçok çalışmada onu “Batının NATO’su” olarak tanımlamaktadır.⁵⁸ Sekiz yıl içerisinde ŞİÖ çerçevesinde gerçekleştirilen askeri tatbikatlar aşama aşama büyüyerek: iki taraflıdan çok taraflıya ve en sonunda ŞİÖ seviyesinde tüm üyelerin katılımına ulaşmıştır.⁵⁹

⁵⁵ Anna Matveeva ve Antonio Gurzotti, “The SCO: a regional Organisation in the Making”, *Crisis State Research Centre*, Eylül 2008, p.14.

⁵⁶ Sergei Luzyanin, “Shanghai Six strengthen their roots. Russia and Kazakhstan lure Turkmenistan into SCO” (in Russian), *The Central Asian News*, 22 Haziran 2007, erişim: <http://www.centrasia.ru/news> (erişim tarihi: 26 Ocak 2009).

⁵⁷ Bulat Nyrgaliev ile röportaj, “Ocenka Mirnoy Missii-2007”, 30 Temmuz 2007, Info-Shos Sitesi, Erişim: <http://infoshos.ru/ru/?idr=1> (erişim tarihi: 16 Nisan 2009).

⁵⁸ Konstantin Siroyezhkin, “The SCO: generator of a new Asian space”, MGIMO, *ŞİÖ Uluslararası Seminer Notları*, 2007, s.19.

⁵⁹ ŞİÖ’nün Askeri Tatbikatları kronolojik şeklinde sıralanmıştır. Bkz.: Ek-6.

2006 yılında gerçekleştirilen yıllık zirvede askeri tatbikatların düzenli bir şekilde ortaya konmasına karar verilmiştir.⁶⁰ Bu karar 2005’de ABD askeri üslerinin Özbekistan’dan çekilmesini öngören “Astana Deklarasyonunun” ardından alınmıştır. 40 yılın ardından ilk kez Rus ve Çin silahlı kuvvetleri “Barış Görevi – 2005” isimli ortak bir tatbikat gerçekleştirmiştir. Alexander Nikitin’e göre “Barış Görevi -2005” dahilinde gerçekleştirilen askeri manevralarda stratejik uçuşların kullanılmasının, terörizm ve aşırılıklarla mücadeleden farklı olarak, rakip devletlere karşı uygulanacak karşı eylemlerin eğitimini amaçlayan gizli niyetleri vardır.⁶¹ Yabancı gözlemciler bunu “Batıya karşı güç gösterisi” amaçlı bir politik işaret olarak yorumladılar.⁶²

2007 yılında ŞİÖ ve KGAÖ arasında karşılıklı mutabakat bildirisi üzerinde anlaşıldı. Sadece işbirliğine yönelik bir niyetle gerçekleştirilen bu anlaşma üye devletleri herhangi bir eylem konusunda mecbur etmese de karar 2007 yılında işbirliği için benzersiz bir adıma dönüşerek iki örgüt arasında Ortak Eylem Planının kabulüne kadar uzandı. Tatbikatlara davet edilmeyen yabancı gözlemciler için en ilginç durum Askeri Güvenlik ve Terörle Mücadele Ofisi ile ekonomik ve siyasal alanda faaliyet gösteren ŞİÖ’nün ortak Askeri tatbikatlarda bulunmasıydı.⁶³ Çin Halk Cumhuriyetinin Ordusu da askeri tatbikatlara katılmıştır.

En geniş kapsamlı ve en yüksek rütbeli yetkililerin katıldığı askeri tatbikat olma özelliği ile Güvenlik ve Terörle Mücadele- ŞİÖ ortak askeri “Barış Görevi 2007” terörizme karşı işbirliğinin güçlendirilmesi amacı ile ortaya konmuştur. Bir çok batılı gözlemci ŞİÖ’nün tatbikatlarını askeri gücünün bir gösterisi olarak nitelendirmişlerdir ve yine onlara göre amaç, dış güçlerin bölge üzerindeki amaçlarına karşı onları uyarmaktır. Birçok sayıda yabancı araştırma Orta Asya bölgesinde “Yeni Varşova

⁶⁰ Marcel de Haas, “The ‘Peace Mission 2007’ exercises: The Shanghai Cooperation Organisation” *Advances*, *Advanced Research and Assessment Group*, Eylül 2007, s.14.

⁶¹ Aleksander Nikitin, “Sotrudnichestvo SHOS s ODKB s Drugimi Mezhdunaodnimi Organizacijami”, Aleksander Lukin (Ed.), *ŞİÖ Forum’un Üçüncü Toplantı Belgeleri*, (Pekin, 19-21 Mayıs 2008), Moskova: MGIMO Yayınları, 2008, s.69.

⁶² Marcel de Haas, s.28.

⁶³ Vladimir Kondratyev (Yönetmen), ‘Mirnaya Missya’-Razgromila Terroristov, (11 Augustos 2007), *NTV Novosti* [Televizyon Programı], Moskova: NTV.

Paktının” oluşturulduğunu kaleme almışlardır.⁶⁴ Rus siyaset bilimci Ajdar Kurtov, ŞİÖ’nün asıl ilkeleri ile çelişen “NATO’yu dengeleme gündemine” sahip olmadığını belirtmektedir:

*“Askeri alan disiplin ve tekil bir yaklaşım gerektirir. ŞİÖ ve Güvenlik ve Terörle Mücadele Ofisi üyeleri güncel global konuların ele alınması konusunda birlik gösterebilirler. Ama bu askeri bir blokun oluşturulması için yeterli değildir.”*⁶⁵

2009 Yılında Sino-Rus “Barış Görevi 2009” Genel Planı konusunda anlaşmaya varılmıştır. 2009 Eylem Planına göre bütün Rus güçleri Çin tatbikat sahasına girmişlerdir. Çin-Rusya Ortak Anti-Terör Faaliyetleri Temmuz 22-26 arası gerçekleşmiştir. Önemli olan bir diğer nokta ise üye devletlerin bir çoğunun (Çin hariç) Rusya’da üretilen askeri ekipman ve silahları kullandığı gerçeğidir.

3.2.1.3. ŞİÖ’nün Afganistan Boyutu

“Sorumluluk Alanı’nın” Genişlemesi

Afganistan, Orta Asya Cumhuriyetleri ile (özellikle Tacikistan) tarihi ve kültürel bağlara sahiptir ve coğrafi yakınlığı bakımından ŞİÖ’nün sorumluluk sahasına komşudur. Devam eden iç istikrarsızlık nedeniyle haydut devlet olarak sınıflandırılır. 2004 yılında ŞİÖ’nün yıllık toplantısı sırasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Afganistan ve ŞİÖ arasında bir ilişki gurubunun oluşturulması yönünde çağrıda bulundu:

*“Bütün ŞİÖ üye devletleri Afganistan topraklarında yeşerecek barış, istikrar ve ekonomi ortamını desteklemektedir. [...] ŞİÖ üye devletleri Afganistan etrafında bir güvenlik çemberi oluşturarak uyuşturucu trafiğini önleme konusunda son derece önemli bir role sahiptir. ŞİÖ’nün kurulmasının nedenlerinden biri de Afganistandaki bu üzücü durumdur.”*⁶⁶

Afganistan Lideri Hamid Karzai, Taşkent Zirvesine katılmış ama kendisine resmi gözlemci statüsü teklif edilmemiştir. Afganistan ile ŞİÖ ve Afganistan İslam

⁶⁴ Ayrını bilgi için bkz.: R.McDermott, “Peace Mission-2007: Arising Dragon”, McDermott,2008, “Marcell de Haas “The ‘Peace Mission 2007’ Exercises: The Shanghai Cooperation Organisation Advances”.

⁶⁵ Ajdar Kurtov, “Russian perspective on the SCO”, *Russian Institut of Stategic Studies*, 11 Aralık 2001, s.64.

⁶⁶ “Putin calls for setting up SCO-Afghanistan Contact Group”, *Gateway to Russia News*, 17 Haziran 2004, erişim: www.gateway2russia.com (erişim tarihi: 13 Mart 2009).

Cumhuriyeti arasında “ŞİÖ – Afganistan İlişki gurubunun” 2005’de kurulmasına yönelik ortak protokol temelinde oluşturulan işbirliğinin ana amacı Afganistan etrafında “uyuşturucu karşıtı bir çember” oluşturmaktır.⁶⁷ Afganistan’a gerçekleştirilen Uluslararası Yardım Programı çerçevesinde, ŞİÖ üye devletleri, yol altyapısı, iletişim ağları, enerji tesisleri, hastaneler ve okullar kurulması gibi birçok önemli ekonomik ve insani yardım konusunda Afganistan’a önemli katkılarda bulunmaktadır. Afganistan’a bugüne kadar ŞİÖ devletlerince yapılan toplam hibenin tutarı 220 milyon dolar civarındadır.⁶⁸

27 Mart 2009’da ŞİÖ, ilk kez Afganistan konusunun ele alındığı ve NATO, AB ve ABD’den temsilcilerin bulunduğu Moskova Konferansına ev sahipliği yaptı. Bölgesel gözlemciler göre “Zirve tam da Kırgızistan’ın Amerika Birleşik Devletleri’ni, Manas Hava Üssü’nden (Afganistan’daki NATO ve ABD güçlerine ana destek hattında bulunan) tahliye etmesinin ardından gerçekleşmesi nedeniyle Rusya’nın akılcı bir diplomatik hamlesiydi”⁶⁹. Zirve Afganistan’ın ŞİÖ’nün bölgedeki terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçlara karşı oluşturduğu geniş kapsamlı dayanışmaya daha fazla katılımda bulunacağı manasına da gelen “ŞİÖ – Afganistan Ortak Eylem Planı” kabulü ile son buldu.⁷⁰ Bu doküman Afganistan’ı ŞİÖ ‘ailesine’ taşıyacak bir yol haritası niteliğinde gerek iki taraflı gerekse çok taraflı işbirliklerini içermektedir. Özellikle kabul edilen ‘Ortak Eylem Planı’nın çerçevesinde Afgan Ulusal görevlileri gönüllülük esasına dayanarak eğitilmişlerdir.

2004–2006 yılları arasında 160’dan fazla askeri personel, Rus askeri bölüklerinde eğitimden geçirildiler.⁷¹ 2006 yılında “Domodedovo” (Rus Havalimanı) Uluslararası Merkezinde Afgan polis personeline yönelik “Uyuşturucu Karşıtı Eğitim Programı” uygulanmıştır. Ağustos 2009’da merkezde 102 Afgan uzmanı için faaliyetler

⁶⁷ ŞİÖ Resmi Sitesi, erişim: www.scosec.org. (erişim tarihi:12.03.2009).

⁶⁸ ŞİÖ Genel Sekreterinin Resmi Konuşması, Bulat Nyrgaliev, 19 Mart 2009, erişim: www.sco.sec.org (erişim tarihi: 16 Nisan 2009).

⁶⁹ The Joint Action Plan the SCO-Afghanistan, *Gateway to Russia News*, 11 Mayıs 2008, erişim: www.gateway56russia.com (erişim tarihi:13 Haziran 2009).

⁷⁰ ŞİÖ Resmi Sitesi. www.scosec.org. (erişim tarihi:12.03.2009).

⁷¹ Alexey Borodavkin, “Aktualnoy ostaetsya Programma po sozdaniyu poyasov bezopasnosti v Afghanistan”, 1 Mayıs 2009, erişim: <http://infoshos.ru/ru/?idr=1> (12 Mayıs 2009).

gerçekleştirilmiştir. Afgan yetkililere göre 2009 yılında afyon üretimi %30 düşürülecektir.⁷² Çin, Afgan ekonomisinde yatırımcı konumuna gelmiştir. 2007 yılında Çin Metabilimsel grubu *Aynak* bakır madeninin geliştirilmesi için 3 milyar dolarlık bir anlaşmaya imza attı.⁷³ Bu yatırım ayrıca ülkeye bugüne kadar yapılan en büyük doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak tarihe geçti. Kazakistan da bu bölgeye önemli yatırımlarda bulunmuştur.

3.2.2. Ekonomi Alanında İşbirliği

Güvenlik konusundaki işbirliğinin yanında ŞİÖ ayrıca bölgesel ekonomik işbirliği açısından da gündemini genişletmiştir. ŞİÖ coğrafyasının Avrupa ve Asya kıtalarını içine alan önemli doğal kaynaklara ve geniş pazar potansiyeline sahip olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Öncelikle örgütün üyelik düzeni enerji sağlayıcı devletler: (Rusya-Kazakistan-Özbekistan-İran ve (Doğal Gaz zengini Türkmenistan)) ile enerji ihtiyacı olan ülkeri (Çin, Tacikistan, Kırgızistan, Hindistan ve Pakistan) “dengeli bir şekilde içermesiyle”⁷⁴ oluşmuştur. Hem enerji ihtiyacı olan hem de enerji sağlayıcısı bir grup ülkeyi bünyesinde bulundurur.

Tüzük hükümleri üye devletler arası ekonomik ilişkilere yasal bir dayanak ve altyapı sağlamaktadır. Nisan 2003’ de üye devletlerin hükümetleri Bölgesel Ekonomik İşbirliği, Ticaret ve Yatırım Alanındaki Elverişli Koşulların Geliştirilmesi ile ilgili protokole imza atmışlardır.⁷⁵ Eylül 2003’te gerçekleşen üçüncü ŞİÖ Zirvesi sırasında Çin Başbakanı Wen Jiabao “Serbest Ticaret Alanı” oluşturulması fikrini ortaya atmıştır.⁷⁶

⁷² Memorandum mejdu Pravitelstvomi Chlenov Shos o Regionalnom Ekonomicheskom Sotrudnichestve, (14 Nisan 2001), erişim: www.sco-ec.gov.cn (erişim tarihi:2 Şubat 2009).

⁷³ “The Shanghai Cooperation Organisation Background”, *Asian Foreign Policy Journal*, Ekim 2008, Erişim: <http://www.afp.org/index.html> (erişim tarihi:19 Haziran 2009).

⁷⁴ Suat Öksüz, “An Emerging Powerhouse in Eurasian Geopolitics:The Shanghai Six+”,*Ege Akademik Bakış*, Cilt 9(2), 2009, s.715.

⁷⁵ ŞİÖ Bölgesel ve Ekonomik İşbirliği Resmi Web Sitesi, erişim: www.sco-ec.gov.cn (erişim tarihi:13 Mart 2009).

⁷⁶ Lukin,s.69.

3.2.2.1. Ekonomik İşbirliğinin Temel Öğeleri

Çok boyutlu Ekonomi ve Ticari İşbirliği Programı (ETİP) 2020 yılına kadar ŞİÖ içindeki ekonomik işbirliğine bir temel oluşturacaktır. Bu belge ekonomik işbirliğinin öncelikle alanlarını bünyesinde bulundurulur. Program ŞİÖ’de bulunan üç ekonomik gelişim aşamasını içerir. 2004’de gerçekleştirilen ŞİÖ Bışkek Zirvesinde ETİP’in 127’den çok eylem projesi içeren Düzenleme (Tanzim) Planı onaylanmış ve 2005 yılında ETİP’in gerçekleştirebileceği somut bir düzen detaylandırılmıştır. Öncelikle ETİP çerçevesinde ekonomik projelerin gerçekleşmesi üç aşamalı bir temele dayanır:⁷⁷

- 1) İlk aşama, uygun bir yatırım ve ticaret ortamının yaratılmasının karşısında bulunan engellerin kaldırılmasına odaklanmıştır.
- 2) İkincisi, örgütün ticaret ve yatırım alanlarındaki önceliklerini belirleyen “Derinleşme” aşamasıdır. (Temel olarak enerji, ulaşım, iletişim ve tarım alanlarında)
- 3) Üçüncü aşama “Serbest Ticaret Alanları” ve Ortak Pazarın oluşturulmasıdır.

Ekonomik bağların gelişimi üye devletler arasında bulunan sosyo-ekonomik sıkıntıların giderilmesinde etkilidir ve bu yolla güvenlik tehditleri ve risklerinin (terörizm, aşırılık ve ayrılıkçılık gibi) azaltılmasında rol oynar. Rus siyaset bilimci Sergei Luzyanin’e göre “serbest ticaret bölgesi” fikri “kökler ve dallar” tezini ifade eder. Bu tezde “üç bela” dallar olarak nitelenirken sosyo-ekonomik problemler kökler olarak tarif edilir.⁷⁸ ŞİÖ ele alındığında, bu sembol, köklerin sosyo-ekonomik ve transprasyon projeleri formunda daha fazla dikkat çekmesi gerekliliği anlamına geliyor. Ekonomik işbirliğini güçlendirmeyi amaçlayan bakış açısı ŞİÖ içinde resmi olmayan üç yapıyı ortaya çıkarmıştır.

⁷⁷ *Programme Multidimensional Trade and Economic Cooperation* , ayrıntı bilgi için bkz. ŞİÖ Bölgesel ve Ekonomik İşbirliği Sitesi, erişim: www.sco-ec.gov.cn. (erişim tarihi:13.03.2009).

⁷⁸ Sergei Luzyanin, “Chinese ‘Roots’ and Russian ‘Branches’ in Central Asia on the Correlation of Chinese and Russian Policy in the Region”, *Central Asia and Caucasus Journal*, Cilt 3(14), Eylül 2006, s.14.

26 Ekim 2005 tarihinde ŞİÖ Başbakanlık Konseyi resmi olarak ŞİÖ İnterbank Konsorsiyumu'nun kurulduğunu açıklamış ve İnterbank Konsorsiyum Anlaşmasını imzalamıştır. TIBK üye devletlerin üye banka yapılarını barındırır: Çin Devlet Kalkınma Bankası, Kalkınma ve Dış Ekonomik ilişkiler Bankası (Vnesheconombank, Rusya), Kazakistan Kalkınma Bankası, Özbekistan Ulusal Dış Ekonomik Faaliyet Bankası (İkinci ŞİÖ IBK toplantısı sırasında kabul edildi), Tacikistan Ulusal Bankası.⁷⁹

Haziran 2006'da Şanghay Zirvesi sırasında ETİP'in ikinci aşamasının gerçekleştirilmesi esnasında ŞİÖ Ticaret Konseyi kurulmuştur. Bu özerk kurumun yapısının amacı bir yandan ŞİÖ üye devletlerin ticari ve finansal çevreleri arasında bir köprü oluşturup, diyalog ortamı oluşturmak iken diğer yandan üye devletlerin ekonomik alanlarındaki projelerin gerçekleşmesi, tavsiyelerin ele alınması ve bilgi alışverişinin geliştirilmesini sağlamaktır. Ticaret kurulu etkileşimin hem ekonomik hem de sosyal konularını içerir.

2007 yılında Bişkek Zirvesi çerçevesinde Interbank ve Ticaret Kurumu arasında bağ oluşturan bir anlaşmaya imza atılmıştır. 2006 yılında ise Şanghay zirvesinde ortak yatırım projelerine 742 milyon dolarlık bir kaynak yaratacak kredi alımı ve fon anlaşması imzalanmıştı.⁸⁰ ŞİÖ'nün ekonomik ve ticari faaliyetlerden sorumlu Bakanlık seviyesindeki Düzenli Toplantı Mekanizması (ikinci sütun) 6 çalışma grubu ortaya koydu:⁸¹

- gümrük iş birliği (Rusya yol gösterecek);
- teknik düzenlemelerin, standartların ve prosedürlerin kullanım ve kontrol alanı (Kazakistan tarafından sağlanacak);
- yatırım yardımı alanı (Tacikistan);
- transit(geçiş) potansiyelini geliştirme alanı (Özbekistan);
- yakıt ve güç tesisleri alanı (Rusya);

⁷⁹ ŞİÖ İş Konseyi Resmi Sitesi, erişim <http://bc-sco.org/?level=4&lng=ru> (erişim tarihi: 4.04.2009).

⁷⁹ ŞİÖ İş Konseyi Resmi Sitesi, Erişim: <http://bc-sco.org/?level=4&lng=ru> (erişim tarihi: 4.04.2009).

⁸⁰ ŞİÖ İş Konseyi Resmi Sitesi

⁸¹ ŞİÖ Bölgesel Ekonomik İşbirliği Resmi Sitesi, erişim: <http://www.sco-ec.gov.cn/> (erişim tarihi: 12 Mart 2009).

- Ortak iletişim ve bilgi alanı (Kırgızistan);

3.2.2.2. Ulaşım ve İletişim Rotalarını Geliştirilmesi

ETİP Düzenleme Planları ayrıca “Pilot Projelerin” gerçekleşeceği bölgeleri de içine alır. Şu an itibariyle gerçekleşme aşamasında olan iki ‘pilot proje’ mevcuttur: kara yolları-“Volgograd-Astrahan-Atyrau-Beyneu-Kungrad” (Rusya-Kazakistan-Özbekistan-Çin) ve “Aktau-Beyneu-Kungrad” (Kazakistan-Özbekistan-Çin); ve ulaşım rotası –“Oş-SarıKamış-Irkeshtam-Kaşgar”.⁸² 2008 yılında gerçekleşen ŞİÖ’nün Yekaterinburg Zirvesinde “ŞİÖ bilgi anahattının” geliştirilmesi kabul edilmiş ve “Sanal Hükümet” projelerinin geliştirilmesi üzerine fikir alışverişinde bulunulmuştur.⁸³ Ayrıca ekonomik işbirliği Avrupa ile Güney-Doğu Asya’ya, Orta Asya yoluyla birbirine bağlayan hava ulaşımının güçlendirilmesini ve en büyük uzay platformu olan “Baynour”daki uluslararası uzay projelerinin gelişimini içerir.

3.2.2.3. Petrol ve Enerji Sektörü

Üye devletler arasında sağlıklı bir ekonomik ilişki kurmak için öncelikle sınır bölgelerinin uluslararası risklere karşı güvenliğinin sağlanması gerekir. Böylelikle son dönemlerde artan teröre karşı mücadele gerekliliği kısa sürede sağlanır. Örgüte üye devletlerin üzerinde bulunan “İpek Yolu”nda mevcut etkili kaynak potansiyeli ve stratejik coğrafi yerleşim sayesinde enerji işbirliği,⁸⁴ ulaşım ve diğer alanlar aşağıda adı geçecek alanlardaki proje fırsatlarına zemin hazırlamıştır:

- Boru hattı rotalarının inşası “Kenkyak-Kumkol-Atasu-Alashankou”;
- Doğal gaz boru hatlarının inşası “Orta Asya- Batı Çin”;
- Uranyum cevherinin araştırılması ile ilgili Rusya, Çin ve Japonya arasında ortak girişimlerin ortaya konulması;

⁸² ŞİÖ Bölgesel Ekonomik İşbirliği Resmi Sitesi, erişim: <http://www.sco-ec.gov.cn/> (erişim tarihi: 12 Mart 2009).

⁸³ ŞİÖ Forum Resmi Sitesi, erişim: <http://www.sco-info.form.org/> (erişim tarihi: 2 Ağustos 2009).

⁸⁴ Bkz.: Ek-7.

Hidrokarbon alanındaki büyük enerji potansiyeli ve geniş perspektifle paralel bir doğrultuda Rusya Başbakanı Vladimir Putin örgüt içinde bir çok batılı gözlemcinin “Asya’nın OPEC’i (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)”⁸⁵ olarak adlandırabileceği “Enerji Klübü’nün” kurulmasını teklif etti. Öncelikli olarak, “Enerji Klübü” gibi bir danışma organının kurulması, içinde bir çok ithalatçı ve ihracatçı ülke bulunan ŞİÖ’nün bütün üye devletlerinin çıkarına olacaktı. 2006 yılında yıllık toplantı sırasında Rus tarafı, örgüt içerisinde enerji projelerinin gerçekleşmesi ile enerji güvenliğini kuvvetlendirecek ve üye devletler arası enerji stratejilerinde uyumu sağlayacak “Enerji Klübü’nün” kurulmasına yönelik taslak belgelerini sunmuşlardır.⁸⁶

3.2.3. İnsani İşbirliği

Şanghay İşbirliği Örgütü kendini dört dünya uygarlığının ve farklı kültürlerin benzersiz bir birleşimi olarak tanımlar. Bu yüzden işbirliğinin insani yönünün gelişimi güvenlik ve ekonomi alanlarındaki etkileşimler kadar önem arz eder. Samuel Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması” tezi göz önüne alınırsa, ŞİÖ’nün kültürel alanı içindeki ülkeler coğrafi olarak muhtemel medeniyet çatışması alanlarından birinde yer alır. Bu yüzden insani zemini “medeniyetler arası diyalog”u güçlendirmeye ve geliştirmeye hizmet etmelidir. Tüzük aşağıda belirlenen alanlarda öncelikli insani işbirliğinin altını çizen bir hüküm içermektedir:

“Bölgedeki su kaynaklarının yönetimini de ele alan bir çevre yönetimi ve özel ortak çevre program ve projelerinin uygulanması, doğal nedenler y ada insan eliyle ortaya çıkan felaketlere karşı karşılıklı yardım ve bu felaketlerin nedenlerinin ortadan kaldırılması, bilim, teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm konularda etkileşimin geliştirilmesi.”⁸⁷

İnsani işbirliği konusundaki başarının sağlanmasıyla 2006 Mayıs ayında aynı zamanda “ikinci yol” olarak da bilinen bilimsel ŞİÖ Forumu gerçekleştirildi. Vladimir Putin toplantıda:

⁸⁵ Richard Weitz, “Kazakhstan and the New International Politics of Eurasia”, *Silk Road Publications (Central Asia-Caucasus Institute)*, Cilt 3(5), Temmuz 2008, s. 97.

⁸⁶ *Polozhenie ob Energeticheskom Klube Gosudarstv Chlenov SHOS*, (12 Mart 2006).

⁸⁷ ŞİÖ Ana Anlaşması (Madde 3), erişim: <http://www.scosec.org> (erişim tarihi: 3 Mart 2009).

“Üye ve gözlemci ülkelerin toplam nüfusları 3 milyardan fazla kişiye dayandı. Bu da demek oluyor ki bu devletlerin liderleri, bu ülkelerin hükümetlerinin liderleri Dünya üzerindeki en geniş çaplı insan topluluğunun sosyal ve ekonomik refahının üzerinde etkisi olan kararlar vermektedir. Kendi içinde bu durum uluslararası politikada son derece önemli bir faktördür.”⁸⁸

Bu yapı ŞİÖ’ne akademik destek sağlayan, ŞİÖ’ye üye devletlerin politik çalışmalarda bulunan araştırma merkezleri ve düşünürleri arası etkileşimi kuvvetlendiren, örgütün uzmanlığı arasında bulunan sıcak konular üzerine ortak araştırmalar düzenlenmesine yardımcı olan çok taraflı, özerk, kamusal bir danışma mekanizmasıdır. 2007 yılında Bişkek Zirvesinde Vladimir Putin ŞİÖ Üniversitesinin kurulmasını teklif etmiştir. Şubat 2008’de Rus tarafı “ŞİÖ Üniversitesi”ne ilişkin bir taslak fikri sundu. Bu belgeye göre ŞİÖ Üniversitesi üye devletlerin Yüksek Okul Kurumları ile beraber bir tekrar platformu görevi görmeliydi. Şu an itibariyle bu fikir ŞİÖ üye devletlerince kabul görmemiştir.⁸⁹ Ayrıca Orta Asya devletleri Çince’ye dilbilimsel bir büyüme sunmaktadır.

2007’deki yıllık ŞİÖ Zirvesi sırasında Hu Zjintau diplomatik bir isabetle her ülkeden dilbilim eğitimi geliştirmelerini teklif etmiş ve Çin tarafından Çince dilinin öğrenilmesi için gerekli olan gereçlerin dışarıya tedarik edilmesi gerekliliğini ifade etmiştir.⁹⁰ Örneğin sadece Kazakistan’da 2004-2007 yılları arası Çince dilini öğrenmek isteyen nüfus (genellikle öğrenciler arasından) dikkat çekici bir şekilde artmıştır (2004’de %23 iken 2007’nin sonlarında %36’ya yükseldi).⁹¹

⁸⁸ Vladimir Putin, Introductory Remarks at Meeting with the Participants in the Council of Heads of Government of the Shanghai Cooperation Organisation Member States, 26 Ekim 2005, erişim: <http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2005/10/26/shtml> (erişim tarihi: 3 Mart 2009).

⁸⁹ Li Hay, “Vzaimodeistvie v Sfere Gumanitarnogo Sotrudnichestva v Ramkah Shos”, *Uluslararası Seminer Notları “SHOS I Soveremennyi Mir”, MGIMO Yayınları*, (26-25 Nisan 2006), s.123.

⁹⁰ Hu Zjintau ile resmi röportaj, *The Central Asian News*, (12 Haziran 2008).

⁹¹ ‘Gumanitarnoe Sotrudnichestvo v ShOS’, 12 Mayıs 2009, *Kazakhstan Today*, erişim: <http://www.kaztoday.kz/analytics/html120608> (erişim tarihi: 3 Nisan 2009).

SONUÇ

Bu bölümde, ŞİÖ'nü rejim teorisi uygulanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kuramsal yaklaşım ise ŞİÖ'nü kuruluşu ve tarihsel gelişiminin incelenmesini sağlamıştır. Araştırmamız süresince örgütün güçlü ve zayıf tarafları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Birinci olarak, ŞİÖ'nün öncesinde “Şanghay Beşlisi”, 1990'ların başında oluşan bölgesel güvenlik sorunlarıyla mücadele etmiştir. Beş adımlı “Şanghay Beşlisi” mekanizması, ŞİÖ'nün oluşması için bir platform sağlamıştır. “Şanghai Ruhı” “Şanghay Beşlisi”nin işleyişi süresince şekillenmiş ve bölgesel işbirliği için yeni bir model oluşturmuştur. Bu, ŞİÖ'nün yeni işbirliği modelini diğer örgütlerden ayıran özellik olmuştur. “Şanghay Ruhı” bütün üyeler arasında, karşılıklı altı prensibi sağlasa da araştırma süresince “Şanghay Ruhı” kavramının, üye ülkeler, izleyici üyeler ve üye olmayanlar arasında üstü kapalı bir hiyerarşi oluşturduğu çalışmamızda tespit edilmiştir.

İkincisi, “Şanghay Ruhı”nın prensiplerine bağlı olarak, ŞİÖ içerisindeki karar alma mekanizması, küçük Orta Asya üyelerinin Rusya ve Çin gibi bölgesel devler arasında eşit söz söyleme hakkına sahip olmasına olanak vermektedir.

Üçüncü olarak, güvenlik alanındaki işbirliği, üye ülkeler arasında güvenlikle ilgili sistemli bilgi değişimi olan BTMY oluşumunu sağlamıştır. ŞİÖ'nün askeri tatbikatlarının eğitimleri sadece ŞİÖ'nün ‘alanın içinde’ gerçekleştirilmektedir. ŞİÖ'nün içerisinde herhangi bir konudaki başarılı işbirliği, üyeler arasında aktarım maliyetini düşüren diğer konularda işbirliği oluşmasını sağlamıştır.

Bölgesel güvenlik rejimi olarak kurulan ‘Şanghay Beşlisi’, işbirliğini ekonomik ve insani boyutlara taşımıştır. ŞİÖ'nün ekonomik çerçevede (uzun vadeli bakış açısıyla) nakliye, ticaret ve enerji alanlarında alt yapı gelişimleri oluşturan MTEK programıyla yeni bir aşama kaydetmesi sağlanmıştır. Son olarak, ŞİÖ formatı dolayısıyla, üye devletler arasında esnek bir işbirliği formu oluşturarak hem çok taraflı hem de tek taraflı bir işbirliği sağlamaktadır. İnsani işbirliğini sağlama açısından, üye devletler arasında kültürel ilişkileri geliştirmek, “medeniyetler arası diyalog”u güçlendirmek amacıyla

kültür ve eēitim programları geliştirilmesi diēer faaliyetleri izlemiştir. Eēitim alanında Rusya’da, Moskova Uluslararası İlişkiler Devlet niversitesi platformunda ‘şİ niversitesi’ açılmıştır.

Grdēēmz gibi, kısa bir zaman içinde şİ bölgesel güvenlik rejiminden (tek boyutlu mekanizmasından) ok boyutlu ve kapsamlı kurumsallaşmış bir örgüt haline gelmiştir. Tezimizin dördüncü bölümünde Orta Asya devletleri perspektifinden şİ’nn iřbirliēi alanları içerikli konu incelenmektedir.

IV. BÖLÜM

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ' NÜN ORTA ASYA'DA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ İÇİN ÖNEMİ

*“ Soğuk Savaşın Bitişiyle Orta Asya
Yeniden Birleşiyor.”*

Peter Hopkirk

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ural'lardan Güney Çin Denizi'ne kadar uzanan geniş bir alana yayılmış coğrafyası alanı olmasına rağmen; örgütün coğrafi merkezi Orta Asya'dır. Bu bölüm, Orta Asya'daki etkileşimin resmi kurumsal yönü olarak ŞİÖ'nün güvenlik ve ekonomik alanlarındaki sağladığı işbirliğinin eleştirel bir analizidir. Öncelikle ŞİÖ bünyesindeki güvenlik işbirliği, ardından ekonomik işbirliği ve bu işbirliğinin bölge düzeni üzerindeki etkisi incelenecektir.

ŞİÖ'nün işbirliği yeni modeli Orta Asya'da güvenlik ve istikrarlığa ekonomik alanlarda önemli bir katkı sağlamaktadır. ŞİÖ'nün devletlerin gelişimi çok büyük bir farklılık olmasına rağmen bu örgütün içinde devletler arasında 'ortak kimliği', uyumu ve egemenliği sağlamakta önemli bir katkı bulunmaktadır.

Kuruluşunun ilk aşamasında bir bölge uzmanı, ŞİÖ'nün kurumunun katılımcıları arasındaki politik, ekonomik, askeri ve sosyal alanlardaki potansiyel asimetri sebebiyle örgütün altı üyeli bir yapı olmadığını ileri sürmüştür. Bilakis; örgüt “iki artı dört” , veya “ bir artı bir artı dört” şeklinde bileşimsel formüller kullanılarak algılanabilir.¹ Ayrıca, ilerde yaşanacak politik dengesizliklerin önüne geçmek amacıyla son bileşen “Orta Asya Dörtlüsü” ayrılmaz bir önem taşır.

¹ Farhad Tolipov, “On the Role of the Central Asian Cooperation within the SCO”, Central Asia and Caucasus Journal, Vol.16, Bahar 2002, www.ca-c.org/online/journale.shtml 02.02.2009 tarihinde sitesinde bulunmaktadır.

Rusya ise bölgenin Çin'e olan artan bağımlılığı konusunda endişeli. Son zamanlarda Rus siyaset yorumcuları, ŞİÖ bünyesindeki işbirliğinin “üç katmanlı” çerçevesi içerisinde çalışıyorlar. Bahsedilen “ 2+2+2” modeline göre, yorumcular özellikle ŞİÖ'ye üye devletlerin yeniden bir iç yapılanmaya gitmesini öneriyorlar: Çin ve Rusya en üstte, Kazakistan ve Özbekistan ortada, bölgesel düzeyde; Kırgızistan ve Tacikistan en altta, alt-bölgesel düzeyde.² Bu modelin hiyerarşik yapısına rağmen, tüm üye devletler için eşit haklar sunan ŞİÖ Bildirgesine göre, tüm katılımcılar örgüt içerisinde “eşit” bir konuma sahiptir.

4.1. ŞİÖ'nün İşlevsel Açıklaması

4.1.1. Güvenlikte İşbirliği

Şüphesiz ki, ŞİÖ Orta Asya Devletleri'nin güvenliğini sağlayan bölgesel bir yapıdır. Çünkü esas olarak bu sürecin garantörleri olan ve öncelikle bölgenin istikrarıyla ilgilenen Rusya ve Çin bölgesel güçler olarak görünmektedir. Aynı zamanda, ŞİÖ genellikle Sovyet sisteminden kalan belirli bölgesel tehditlere karşı mücadele etmeyi amaçlar. Bunun yanı sıra bütün yeni üyeler siyasal sistem açısından benzerlikler gösterir.

Üçüncü bölümünde belirttiğimiz gibi ‘Şanghay Beşlisi’nin devletler arasında oluşturulmuş formu, yeni bağımsızlığı kazanmış olan Orta Asya devletlerinin sınır sorunları yönetiminin yöntemine çok önemli katkı sağlamıştır. Aynı zamanda ŞİÖ'nün çok taraflı formatı Orta Asya devletlerin arasında sınır sorunlarında iki taraflı sınır anlaşmazlıklarını gidermek için önemli bir platform sağlamaktadır. Fergana Vadisi'ndeki Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında çözülmemiş sınır sorunları var. Bu sınır sorunları çözülmesinde ‘Şanghay yöntemleri’ çok yararlı olduğunu düşünüyoruz.

BTMY devletler arasında bölgesel güvenlik sorunlarına dair bilgi alışverişi ve koordinasyonu sağlayan bir yapıdır. BTMY'nın kuruluşu ve “üç bela” ile karşı

² Murat Laumulin, ‘The Shanghai Cooperation Organization as "Geopolitical Bluff?" A View from Astana’, *Institut Français des Relations Internationales (IFRI) Publications*, Temmuz 2006, s.12, www.ifri.org (erişim tarihi: 15.09.08).

mücadele yönündeki temel düşüncenin oluşması üye devletlerin yasama metinlerinde oluşacak normatif değişikliklere önemli ölçüde temel teşkil etmiştir. Ancak, iki üye devlet arasındaki rekabet Orta Asya Cumhuriyetleri için bir tehdide dönüşebilir. 2005 Zirvesi sırasında, Kırgızistan ve Özbekistan'daki olaylar silsilesinde ŞİÖ'ye üye devletler, 'Şanghay Ruhu'nun prensiplerine uygun olarak işbirliğine destek sağlama yönündeki ortak niyetlerini dile getirdiler. "Üç bela" ile mücadele yönündeki önlemler nihayet görüşülmüştür.

Afganistan'ın sınır komşusu olan Tacikistan Orta Asya'nın en zayıf devletidir. Tacik Sınır Hizmetleri'nin tahminlerine göre, ABD'nin bölgeye askeri konuşlanmasından beri, Tacik-Afgan sınırında haşhaş yetiştirilmesi artmıştır. Bazı uzmanlara göre, batı askeri güçlerinin yarattığı Afganistan'daki "kontrollü" istikrarsızlık, batının askeri varlığını sürdürmesine neden olmuştur.³ ŞİÖ ülkelerinin çoğu Afganistan ile sınır komşusudur ve dolayısıyla Afganistan'ın iç istikrarsızlığından etkilenmektedir. 2007 ŞİÖ Zirvesi'nden sonra güvenlik konu alanı geliştirilmiştir. ŞİÖ'nün içinde güvenlik alanındaki işbirliği uyuşturucu maddelerin akımı ve yasadışı göç sorunları kapsamaktadır. ŞİÖ üyeler arasında bu sorunlarına karşı koordinasyon mekanizması oluşturmaya kararlaştırılmış.

2009 Yekaterinburg Zirve'si "Afganistan Boyutu" adı altında düzenlenmiştir. Zirve boyunca birçok belge imzalanmıştır.⁴ Bu da, Afganistan'ın istikrarı konusunda Ortak Eylem Plan'ının benimsenmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Böylece ŞİÖ belirli bölgesel sorunlarında odaklanan bölgesel bir perspektif ortaya koymuştur.

Nihayetinde üye devletlerin tümü, benzer güvenlik tehditleri ile karşı karşıyadır. Son zamanlarda, Afganistan ve Pakistan'daki çatışmalar güvensizlik ve siyasal istikrarsızlık ortamı, bölge devletlerinde ekonomik kriz, Fergana Vadisi'ndeki sınırların çatışmalara sahne olması belli başlı güncel tehditler arasındadır. Bu sınır çatışması 2008 yılı Mayıs ayında Savunma bakanlıklarının Kırgızistan'ın güneyindeki Kant'ta iki yerel

³ Nikitin, s.108.

⁴ŞİÖ Yekaterinburg Zirvesi'nin Resmi Web Sitesi, erişim: <http://en.sco2009.ru/docs/documents/index.html> (erişim tarihi: 26 Ekim 2009)

BTMY'in ve iki Rus askeri üssünün kurulması konusunda mutabık kaldıkları bir zamanda gerçekleşmiştir.

2002-2007 yılları boyunca “üç bela” ile karşı mücadele kapsamında askeri tatbikatlar düzenlenmiş; öncelikle Andican Olayları senaryosuna göre 2005 Barış Misyonu eğitimleri düzenlenmiştir. Rus askeri üssü'nün Kırgızistan'ın Kant Havalimanı'nda yerleşmesinin üç temel sebebi vardır: Öncelikle Manas Havalimanı'ndaki Amerikan Hava Üssü'ne karşı bir ağırlık oluşturmuştur, sonra Rusya, Kırgız Cumhuriyeti'ndeki Manas Askeri Üssü'nün çekilmesi için Kırgızistan'a 2,8 milyon dolarlık kredi sağlamıştır; sonuç olarak Kırgızistan Hükümeti yalnızca üssün statüsünü “askeri”den, “geçici” ye çevirmeye kabul etmiştir. İkinci olarak, Kırgızistan'ın güney bölgelerinin bütünlüğü bağımsızlık için güvenlik önlemi hizmeti görmektedir. Üçüncü ise Özbekistan'ın baskıcı eylemlerde bulunmasıdır. Kırgızistan gibi küçük bir devletin ana silahı su rezervleri ve bölgesindeki askeri konuşlanmanın güdümlemesidir. Manas Hava Üssü'ndeki Batılı askerlerin konuşlandığı bulunduğu yeri terk etmemesi için Batılı yetkililerin üs için yapılan ödemeyi artırdıkları açıktır. Sonuçta, ŞİÖ bünyesindeki Orta Asya devletlerindeki istikrar Sino-Rusya bölgesel sorumluluğu kapsamındadır.

ŞİÖ üyeler benzer güvenlik tehditleri ile karşı karşılaşmaktadır, Orta Asya devletler bu güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek için Rus ve Çin katılımı çok önemli bir katkı sağlamaktadır. ŞİÖ güvenlik alanında işbirliği sınır güvenlik sorunlarından ulusal ötesi güvenlik sorunlara (terörizm, bölücülük, aşırı cılık sorunlarından yasadışı göç ve uyuşturucu madde akımları gibi) gelişmektedir.

Gördüğümüz gibi, ŞİÖ güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla koordinasyon ve bilgi paylaşımının formu sağlamakta belirsizliği azaltmaktadır. Bu bağlamda Orta Asya devletlerin çatışma potansiyeli azalmaya katkı sağlamaktadır. Böylece ŞİÖ'nün güvenlik alanında ulusal ötesi sorunlarının geliştirilme sürecinde bu sorunları geçirmek için SSCB döneminde inşa edilmiş Orta Asya'nın ekonomik altyapısının geliştirmeye gerektiğini ortaya çıkmıştır.

4.2. ŞİÖ Bünyesinde Ekonomik İşbirliği

4.2.1. Enerji Alanında İşbirliği

Üçüncü bölümde belirtildiği gibi Orta Asya, bölgesel ekonomik entegrasyon için tüm ön koşulların taslağını çıkarır. Tek yetki altında yürütülen alt yapı sisteminin bağımsızlığı engellendi. Kara ile çevrili zengin kaynaklı Orta Asya devletlerinin öncelikle bölgesel alt yapının modernleştirilmesi gibi ekonomik gelişmeler için bir çıkış noktasına ihtiyacı vardır. Bölgesel işbirliği teşebbüsünün o kadar da başarılı olmadığı açıkça görünmektedir. Kazakistan ve Özbekistan arasındaki bölgede baskın hâkimiyet kurmak için sürdürülen bölgesel rekabet devletler arasındaki güvensizlik sınırlarını çizmiştir.

ŞİÖ bünyesindeki üye devlet oluşumu tedarikçi ülkeler grubu ve tüketici ülkeler grubu olarak ikiye ayrılmıştır: Enerji tedarikçisi üye devletler Rusya, Kazakistan, İran ve petrol zengini Türkmenistan; enerji ihtiyacı olan tüketici devletler Çin, Tacikistan, Kırgızistan, Hindistan, Pakistan.⁵ Daha spesifik bir bakışı Kazak Stratejik Araştırma Enstitüsü'nün uzmanı Konstantin Sıroyezhkin belirtmiştir. Sıroyezhkin'e göre ŞİÖ üyeler iki birbirine etkileşen eksine ayrılması mümkündür: Rusya, Kazakistan ve Özbekistan enerji üretici eksine ait ülkeler, Çin, Kırgızistan, Tacikistan ise enerji tüketici aksine ait olan ülkeler.⁶ Bu bağlamda Kazak uzmanı ŞİÖ 'Enerji Kulübü'nü kurulması bölgesel su ve enerji çatışmalarını özellikle Özbekistan ve Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan devletlerin arasında bir çözüm yöntemi olarak görmektedir.⁷

ŞİÖ gündemini son zamanlarda güvenlikte işbirliği boyutu dışında bölgesel, ekonomik işbirliği yönünde geliştirmiştir. İlk olarak, 2001 Şanghay Toplantısı'nda yalnızca “üç bela”nin bölgesel ticaret için tehdit oluşturduğundan söz edilmiştir:

⁵ İran, Moğolistan, Pakistan, Hindistan ŞİÖ'nün gözlemci ülkelerdir, Türkmenistan ise ŞİÖ'nün üye devleti değildir (1991 yılından beri Türkmenistan tafrasızlık bir dış politikasına sahiptir).

⁶ K.Sıroyezhkin, 'Chto Mojet Shos v Usloviyah Finansivigi Krizisa', *İMEP*, 18 Kasım 2008, erişim: www.imep.kz (erişim tarihi: 12 Nisan 2009).

⁷ Sıroyezhkin.

“Terörizm tarafların, politik, ekonomik, sosyal istikrarını tehdit altına almasının yansıması; tarafların toprak bütünlüğü ve güvenliğini de ciddi ölçüde tehdit etmektedir.”⁸

ŞİÖ Bildirgesinin birinci maddesi ticaret ve ekonomik işbirliğin önemine atıfta bulunmaktadır. Birinci madde ŞİÖ’nün dördüncü görevini “*ekonomi gibi alanlarda etkin bölgesel işbirliğine teşvik etmek ve küresel ekonomiye entegrasyonu açısından yaklaşımlar geliştirerek; kapsayıcı ve dengeli ekonomik büyümeyi hızlandırmak*” olarak belirtmektedir.

Bunun gibi, daha geniş ŞİÖ işbirliğinin dördüncü alanı ekonomi ile daha çok ilişkilidir. Buna göre ŞİÖ, “eşyanın, sermayenin, hizmetin ve teknolojinin giderek serbest dolaşımını giderek gerçekleştiren bir bakışçısı ile ticaret ve yatırımların oluşumuna elverişli bir ortam hazırlayarak bölgesel ekonomik işbirliğine birçok açıdan destek sağlamak zorundadır.”⁹

Gelişim ve bölgesel gelişmelere yapılan yeterli yatırım, sosyal eşitsizliğin giderilmesine ve dolayısıyla bölgedeki istikrarın güçlenmesine temel teşkil etmiştir. Orta Asya iki önemli ülke arasında konumlanmıştır. Coğrafi yakınlık hidrokarbonların güvenlik ve ekonomik yeterlilik gerektiren karayolu ile taşınması için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Çin’in hızla büyüyen ekonomik enerji açlığı, Orta Asya bölgesine gittikçe artan bir yatırım sağlamaktadır ve ekonomik olarak zayıf olan ülkeler için bu önemli bir fırsat niteliğindedir. Hâlbuki; endüstriyel sektörler enerjisine artarak yapılan yabancı yatırımlar milli ekonomi üzerindeki yabancı kontrol riskini de artırır.

Bu yüzden, Orta Asya devletleri ekonomik gelişmeleri dikkatle takip etmektedir. Çin’in bölgedeki ticaret ve enerji alanındaki büyümesi büyük ölçüde Çin bağımlılığı yaratmıştır. Ne de olsa ekonomik projelerin çoğu ve ulaşım rotaları doğuya yani Çin’e doğru yönelmektedir. Petrol sektöründe ise; ekonomik güçleri sayesinde birçok Çin petrol şirketi yeterli hacimde petrol transferine sahip lojistik altyapı inşa etmiştir. Aynı

⁸ ŞİÖ Terörizm, Bölücülük ve Aşırılık Karşıtı Mücadele Anlaşması, Erişim: <http://www.sectesco.org/EN/show.asp?id=68> (erişim tarihi:12.07.2009).

⁹ Lukin, ss.148-149.

zamanda, Çin şirketleri Orta Asya'daki endüstriyel sektörlere yatırım yapmamaktadır. Bazı uzmanlar, Çin kumaşlarının Orta Asya Devletleri'nde imal edilmesinin çevreyle ilgili standartlara uygun olmadığını ileri sürmüştür. (Kırgızistan ve Kazakistan).

ŞİÖ üzerine yapılan birçok çalışma, özellikle de Astana Zirvesi sırasında Çin tarafından yapılan büyük finansal desteğe dikkat çekmektedir. Çin otoritesi 900 bin Çin Yen'i meblağında bir finansal destek sağlamayı teklif etmiştir. Fakat Orta Asya'daki uzmanlar, bu finansal desteğin Çin mallarının ŞİÖ'nün diğer üyeleri için bir takas vaziyeti oluşturma düşüncesiyle sunulduğunu ileri sürmüştür. Çin'in, ürettiği mallar için Orta Asya'yı ekonomik bir pazar olarak gördüğü Orta Asya Devletlerince anlaşılmıştır. Bu yüzden Rusya gibi Orta Asya Devletleri, ŞİÖ içerisinde serbest ticaret bölgesi oluşturmaya yanaşmamaktadır. Kazakistan'ın bu konudaki farklı yerini ele alabiliriz. Kazakistan Çin ile "küçük bir ticaret bölgesi" oluşturmaya yanaşan tek Orta Asya devletidir. Bu durum ancak Kazakistan ve Çin'in XUAR alt-bölgesi üzerindeki ortak çıkarlarının olması ile açıklanabilir.

Dünya Ekonomik Krizi Orta Asya'daki durumu ekonomi ve insan güvenliği açısından kötüleştirmiş ve enerji güvenliğini en ayrıcalıklı konuma getirmiştir. Yekaterinburg Zirvesi sırasında üye devlet ayrıca örgüt içerisinde mali güvenliğin kurulumu ve krize karşı bir önlem olarak ŞİÖ bünyesinde gerçekleştirilen uluslararası ödeme işlemlerini kolaylaştırmayı önlemeye yarayacak ŞİÖ para birimi çıkarma ihtimalini görüşmüştür.¹⁰ Rus Cumhurbaşkanı Medvedev, ŞİÖ bünyesinde Çin Yen'ini uluslararası para birimi olarak kullanmayı teklif ettiyse de Çin böyle bir projenin gerçekleştirilmesine sıcak bakmamıştır.

2009 Zirvesinde Yekaterinburg Bildirgesi imzalanmıştır. Beşinci madde aşağıdaki hükmü içermektedir:

“Başarılı bir ekonomik gelişme ve insanların yaşam standartlarını yükseltecek verimli önkoşullar yaratmak için gerekli olan enerji sektörünün önemine dikkat çeken ŞİÖ üye devletleri, etkin, güvenilir ve çevre dostu enerji kaynakları

¹⁰ Konstantin Syroyezhkin, “Chto MOjet ShOS v Usloviyah Mirovogo Finansovogo Krizisa”, <http://www.iwep.kz> (16.04.2009).

temin etmek amacı ile eşitlik temeline dayanarak bu alanda müşterek fayda sağlayacak işbirliği yolunda ilerlemek hususundaki kararlılıklarını dile getirmişlerdir.”¹¹

Çin, bölgedeki ekonomik büyümeyi temel alan bir beyanda bulunmuştur. Son zamanlarda Çin Kazakistan’ın stratejik ortağı haline gelmiştir. 2008 yılında en büyük Çin Milli Boru Hattı Kuruluşu (CNPC) Kazakistan’da petrol sektöründe en önemli yere sahip “ Mangistau Munaygaz”¹² adlı şirket ile bir anlaşma imzalamıştır. Söz konusu akit CNPC, varlıkların %50’sine sahip hale gelmiştir. 2000-2008 yılları arasında Çin’in Kırgızistan’ın enerji sektöründeki hissesi petrol araştırmalarında % 25; gaz araştırmalarında ise % 12 artmıştır.¹³ Bu boru hattı Kazakistan’dan başlayıp SUÖB’den geçmektedir. 1990’ların başında Batılı petrol şirketleri öncelikle Kazakistan’a ayrıcalık vermiştir. Bu dönemde güçsüz bir pozisyonda olan Kazakistan, çeşitlilik gösteren bir petrol politikası izlemeye başlamıştır. Batılı şirketler daima karsız şartlar sunmuş ve Kazakistan için çevreyle ilgili normlar sağlamamıştır. İç istikrarı ile Kazakistan bir dizi akit revize etmiş ve ülkedeki gaz ve petrol sektörü üzerindeki milli kontrolü güçlendirmiştir. Ayrıca, Kazak tarafı petrol konsorsiyumlarının merkezini bulmadaki payını artırmıştır ve bu değişiklikleri 144 akde işlemiştir.¹⁴

Petrol sektöründe milli çıkarlar gözetilerek “KazMangistauGaz” Şirketi yetkilendirildi (petrol araştırmalarının %18’inden fazlası ve ulaştırmasının %80’ni bu şirketin kontrolü altındaydı).¹⁵ Ülkedeki petrol kaynaklarının büyük bir kısmını kontrolü altında tutan devlet yetkilileri varlıkların yükselmesi ile ilgilenmektedir. Bu

¹¹ Yekaterinburg Bildirgesi, Erişim tarihi: <http://www.sectesco.org/RU/show.asp?id> (erişim tarihi: 12 Temmuz 2009).

¹² Sergei Zhilcov, “Kitayski Extrim na Kaspıi”, *Nezavisimaya Gazeta*, 13 Mayıs 2009, <http://www.ng.ru/> (erişim tarihi: 12.05.2009).

¹³ “Ustavnoy Kapital s neftyannom Sektore Kazahstana”, *Kazakh Energy*, Mayıs 2009, www.kazenergy.kz (erişim tarihi: 12.08.2009).

¹⁴ Sergei Zhilcov

¹⁵ ‘Kazakhsko –Kitayskoe Sotrudnichestvo v Energeticheskoy Sektore’, *Kazakh Energy*, Cilt 2 (2), (2007) ,erişim: www.kazenergy.kz

sebeple, 2008 yılında CNCP, “KazMangistauGaz”nin %50 oranında ortağı olmuştur. Bu müzakerenin öncesinde Çin yetkilisi Kazakistan’a 10 milyar Dolar borçlanmıştır.¹⁶

Uzmanlara göre bu durum, varlıkların büyük bir kısmının “Gazprom” yerine CNCP’ ye satılmasına yol açmıştır. Böylece Çin yetkilisinin Kazakistan’daki yani Çin’in Hazar Bölgesi’ndeki mevcudiyeti artmıştır.¹¹ 2008 yılında Kazakistan ve Çin arasındaki ticari ciro 17.55 milyar Dolara ulaşmış; yani 2007 yılına göre %26,7 oranında bir yükselme gerçekleşmiştir. Çin şirketleri Aral Denizi yatağındaki ve Özbekistan’da yer alan Fergana Vadisi’ndeki petrol rezervlerinin araştırılmasına yönelik projeleri desteklenmiştir. 2007 yılında Özbek Milli Gaz ve Petrol Şirketi “Uzbekneftegaz” ve CNPC “Özbekistan- Çin” gaz-boru hattının işletilmesine yönelik bir anlaşma imzalamıştır. 2008 yılında iki ülke arasındaki ticari ciro 1.296 milyar dolara çıkmış, iki ülke 2010 yılına dek bu oranı 1,5 milyar Dolara yükseltme hususunda mutabakata varmışlardır.

2009 yılında ise Rus Başbakanı Vladimir Putin’in Özbekistan ziyareti sırasında gaz geçişi ve hızlı ihracat sağlayacak yeni boruların inşaatı üzerine bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁷ Bu anlaşmaya göre Türkmenistan üzerinden Özbekistan Hazar Bölgesine ulaşabilecekti. Türkmenistan liderinin değişmesinin ardından iki ülke arasındaki ilişkiler daha sıcak bir hal almıştır.

4.2.1.1. ŞİÖ ve Orta Asya’daki Hidro-Enerji Sektörü

Bölgedeki su ikileminin çözülmesinin, enerji konusu üzerindeki çok taraflı işbirliğinin gelişimiyle sağlandığı düşünülebilir. 2006 ŞİÖ Zirvesi’nin ilk gündem maddesinde, bölgenin su sorunları yer almıştır. Toplantı boyunca Tacikistan ve Özbekistan arasında çeşitli münakaşalar yaşanmıştır. Zirve’den sonra Özbek

¹⁶ Adjar Kurtov, “Energeticheskoe Nastuplenie Kitaya v Kaspiy”, *Russian Institute for Strategic Studies*, 19.06.2009. Erişim: <http://www.fondsk.ru/articlelist.php> (erişim tarihi: 23.06.2009).

¹⁷ K. Sıroyezhkın “Uzbek - Russian Gas Deal”, *Eurasianet Inform*, Available www.eurasianet.org adlı siteden alınmıştır (erişim tarihi: 12.06.2009).

Büyükelçisi'nin, Tacikistan Dış İşleri bakanına, bölge içi meselelere üçüncü tarafları karıştırmaması yönündeki sözlü bir uyarıda bulunması ilginç bir olaydır.¹⁸

Yukarıda bahsettiğimiz gibi bölgedeki su ve enerji sorunlarının ilişkisi ve “Enerji Kulübü”nün kurulması Orta Asya devletleri arasındaki sürmekte olan ihtilafların çözülmesi için bir araç olabilirdi. ŞİÖ Forum Toplantısı boyunca bölgedeki su-enerji ikileminin çözümü için enerji projeleri tartışılmıştır.

Özbek gazı ile Kazakistan petrolünü değiş tokuş mekanizmasının oluşturulmasıyla “Özbekistan-Tacikistan” ya da “Özbekistan-Kırgızistan” arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi meselesi üzerine “Enerji Kulübü”nün muhtemel yoğunlaşması belirtilmiştir. Ayrıca ihracatçı-tedarikçiler grubu, Rusya-Kazakistan-Özbekistan ve İthalatçı Çin-Kırgızistan-Tacikistan arasındaki enerji işbirliğinin sağlanması konusu tartışılmıştır.¹⁹ Ancak, bu projelerin hayata geçirilmesi siyasi irade ve uzlaşma gerektirmektedir. Son dönemlerde, Tacikistan’da totalde 164 MBlik bir kapasiteyle Satundinskoy HS’nin yapımı tamamlanmıştır.²⁰

Ekonomik konuda ŞİÖ hem çok taraflı hem de iki taraflı işbirliği sağlamaktadır. Orta Asya devletleri ŞİÖ ekonomik platformunda iki taraflı işbirliği geliştirmeyi tercih etmektedir. ŞİÖ, devletler arasında ekonomik gelişimde çok büyük fark olduğundan ticari alanda Orta Asya devletleri Çin mallarına tüketici bir pazar haline dönüşme riskinin olduğunu görmektedir. Bu açıdan MTEK programı çerçevesinde ‘Serbest Ticari Alan’ın kurulması hem Rusya hem de Orta Asya ülkelerin tarafından ertelenmektedir.

4.3. ŞİÖ Bünyesinde Devlet-İçî Uyum

ŞİÖ, üye devletler arasında bağların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Liderlerinin düzenli bir şekilde etkileşim halinde olduğu ve rekabet ile çelişen fikirler

¹⁸ A. Kurtov, “Energeticheskoe Nastuplenie Kitaya v Kaspiy”, *Russian Institute for Strategic Studies*, 19.06.2009. Erişim: <http://www.fondsk.ru/articlelist.php> (erişim tarihi: 23.06.2009).

¹⁹ A. Kurtov “Energeticheskoe Nastuplenie Kitaya v Kaspiy”, *Russian Institute for Strategic Studies*, 19.06.2009. Erişim: <http://www.fondsk.ru/articlelist.php> (erişim tarihi: 23.06.2009).

²⁰ K. Sıroyezhkin, “Uzbek - Russian Gas Deal”, *Eurasianet Inform*, Available www.eurasianet.org adlı siteden alınmıştır (erişim tarihi: 12.06.2009).

konusunda bir uzlaşmaya vardıkları önemli bir platform haline gelmiştir. Kısacası, soğuk savaş süresince anlaşmazlıklar yaşayan Rusya ve Çin gibi önemli devletler dahi bölgesel ortaklıklar kurmuştur.

ŞİÖ ayrıca, üye devletler arasında dış politika birliği için bir mekanizma geliştirilmesine yardım etmiştir. ŞİÖ Beyannamesi karşılıklı çıkarların, dış politika meselelerinde, ortak noktalarını öngörmüştür. 2002 St. Petersburg Bildirgesi ve Nisan 2006 Moskova Bildirgesi, Orta Asya'daki sorunlu bölgeler için üye devletlerin dış politikalarının düzenlenmesi gereğini vurgulamıştır. 32 ŞİÖ düzeyinde kurum, Orta Asya Devletleri arasında bir iletişim havası yaratmıştır ŞİÖ liderlerinin Yıllık Zirveleri ve üye devletleriyle olan düzenli başkanlık düzeyindeki etkileşimler hem bölgede istikrarı sağlamış, hem de bir güven ortamı yaratmıştır.

Orta Asya ülkelerinin önde gelen otokratik kişileri tarafından takdir topladı. Bölgesel siyasette önde gelen kişiler dar anlamda güvenliği, kendi statü ve kuruluşlarının korunması ve kendilerini ulusların beden bulmuş hali olarak görmüşlerdir. “Ulusal güvenlik” dar anlamda kendi rejimlerinin²¹ kısa dönem güvenliği anlamına gelmektedir.

Aslında, “seçimleri gözlemleyen ŞİÖ komisyonu”, müştereklik ve uzlaşımçı esaslara dayanan yasal seçimlerin benimsenmesine katkıda bulunmuştur. Bu katkı, otoriter cumhuriyetçilerin yerelleşmesini sağlamıştır ve ŞİÖ işbirliğinin yararına olacak siyasi önceliklerin belli ölçüde yeniden şekillendirilmesine katkıda bulunmuştur. Uluslararası Batı kuruluşlarıyla yapılan işbirliği, Orta Asya Devletleri ve Çin-Rusya arasında belirli bir denge sağlamıştır. Ancak, Orta Asya Devletleri, iki ülkenin ekonomik ve siyasi yönlerden baskısına maruz kalmıştır. Bu, son zamanlarda vuku bulan iki olayla örneklendirilebilir: Rus siyasi baskısı ve Ağustos 2008’de Gürcistan ile yaptığı beş günlük savaş ile Kosova’nın Statüsü’nün tanınması ve Manas’tan hava üssünü çekmesi için Kırgızistan’a yapılan baskı...

²¹ Erika Marat, "National Ideology and State-building in Kyrgyzstan and Tajikistan", *Central Asia-Caucasus Analyst*, Ocak 2008, s. 51.

Genel olarak, Orta Asya'nın, Şanghay İşbirliği Örgütüyle yaptığı ortak çalışma önemli ölçüde mali destek sağlamakta ve "az da olsa" işbirliğini artırarak altyapı gelişimine katkıda bulunmaktadır. Ancak, çok taraflı işbirliği ve ŞİÖ bünyesindeki enerji güvenliği için kurumsal bir çerçeve olan "Enerji kulübü", Orta Asya devletlerinde doğudaki ekonomik işbirliği sağlamak için yeni kurulmuştur. ŞİÖ, başta Orta Asya Devletleri olmak üzere üye devletlere, ortak meselelerin etkili bir şekilde halledilebilmesi için genel bir platform hazırladı. Karşılaştıkları problemlerin ancak ortak bir faydalı bölgesel işbirliği ile çözülebileceği fikrini aşılayarak, üye devletler arasındaki karşılıklı anlayış seviyesini yükseltmiştir. Bu yüzden, çok kısa bir zamanda ŞİÖ'nün bölgesel işbirliği için temel yapısal ve yasal kuruluşlarını kurması; terörle mücadele konusunda güvenlik ve savunma ağlarını güçlendirmesi; ekonomi, ticaret, iletişim ve ulaşım bağlarını kuvvetlendirip; üye devletlerle arasındaki bağları sıkılaştırması ve örgütün ulusal imajı ile duruşunu sağlamlaştırması bir tesadüf değildir.

1996 yılında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra doğan sınır meselelerinin halledilmesi Çin; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya'yı "Şanghay Beşlisi"ne katılmaları için davet etti. Bu işbirliğinin verimli geçmesiyle taraflar; politika, diplomasi, ekonomi, enerji, ticaret, turizm, çevre koruma, bölgesel güvenlik ve istikrar gibi diğer alanlarda işbirliğini geliştirme konusunda anlaştılar. Amerika'nın desteğini alma çabaları başarısız olduktan sonra Özbekistan 2001 yılında gruba katıldı ve grubun adı ŞİÖ olarak değişmiştir.

ŞİÖ'nün hedefleri ile Orta Asya devletlerinin çıkarları örtüşür gibi gözükmemekte ve örgüt hedeflerini gerçekleştirebilmek için çaba sarf etmektedir. Siyasi açıdan ŞİÖ bağımsız devletlerin içişlerine yabancı milletler tarafından karışılmaması gerektiğini ve her devletin kendi gelişme yolunu belirleme hakkına sahip olması fikrini desteklemiştir. Ayrıca, Kırgızistan'da Lale Devriminin ortaya çıkışı ve Özbekistan'da 2005 yılında yaygın isyanların yaşandığı sırada, Orta Asya liderleri Pekin ve Moskova'nın rejimlerini desteklemeleri ve demokratik veya İslamcı her türlü muhalefet hareketini sindirme ihtiyacı duymalarını takdir etmiştir.

ŞİÖ, enerji ve turizmin yanı sıra; bölgede ticaret, geçiş ve ulaştırma sistemlerini kurma yönünde bir forum oluşturarak Orta Asya devletlerinin ekonomik çıkarlarına hitap etmiştir. Üye devletler bir “ enerji kulübü” ve serbest ticaret bölgesi kurmaktan söz etmiştir. Yerli ekonomistler, şu sıralar Orta Asya ürünlerinin Çin malları ile rekabet etmeye hazır olmamasına rağmen bu fikrin Orta Asya’daki tüketicilerin yararına olacağını düşünmüştür. ŞİÖ’ nün kurulduğu günden beri, 1997 yılından 2005 yılına kadar, sekiz yılda üye devletler arasındaki ekonomik ilişki yaklaşık on kat artmıştır.²²

Güvenlik endişelerine yönelik ŞİÖ, BTMY’yi oluşturmuştur ve yıllık müşterek tatbikatlar düzenlemiştir. Ayrıca, Orta Asya devletlerinin oluşturduğu veya katıldığı, tüm işbirliği örgütleri arasında ŞİÖ özellikle geçiş ve ulaştırma hususunda bölgedeki işbirliğini artıran en başarılı örgüt olmuştur. ŞİÖ forum 2006 yılında çevresel koruma, kültür, eğitim ve spor alanlarında çok yönlü işbirliğini artırma amacıyla faaliyet göstermeye başlamış ve bu alanlar problemli olmadığından nispeten daha başarılı olmuştur. Fakat; hala birçok sorun vardı. Büyük ölçüde Orta Asya devletlerinin askeri ve sivil örgütlenme hususundaki yetersiz kapasitesi ve genel anlamda ŞİÖ’ nün kaynak eksikliği nedeniyle ŞİÖ, uyuşturucu ve silah ticareti konusunda henüz önemli veya somut sonuçlar elde edememiştir. Aslında üye devletlerin katkıları yetersiz kalmaktadır; öyle ki ŞİÖ yapısında gerçekleştirilen her iş için toplam bütçe yalnızca 4 milyon dolardır. Bunun yerine; uyuşturucu ticareti ile savaşmak için asıl fonlar ve personel eğitimi Amerika ve Avrupa Birliği tarafından sağlanmıştır.

Ayrıca, analistlere göre ŞİÖ kehaneti altında düzenlenen müşterek askeri faaliyetler daha çok Çin’in ve Rusya’nın askeri gücünü göstermeye ayarlanmıştır. Su dağılımı veya çevre problemlerine yönelik yok denecek kadar az çaba sarf edilmiştir. Ayrıca, ŞİÖ’nün gelişimi üye devletler arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden engellenmiştir. Örneğin, Rusya yararına olacağı halde ŞİÖ Gelişme Fonu’na katkıda bulunmaya yanaşmamıştır.

²² Kazak Stratejik Araştırma Enstitüsü’nün Raporu 2008, erişim: www.kisi.kz

Rusya, ŞİÖ kehaneti altında gerçekleştirilen ekonomik işbirliğinin sınırlı kalması gerektiğine inanmaktaydı. Çünkü Çin'in bölgede baskın bir rol oynadığı görüşündedir. Aslında Çin ekonomik işbirliği ve serbest ticaret bölgesi oluşturulmasının en büyük destekçisidir; çünkü Çin Orta Asya'da öncelikli olarak ekonomik bir çıkar gütmektedir. ŞİÖ' nün tüm üyelere hitap etmesi özelliği, başka milletler ile çift taraflı anlaşmalar yaparak üyelerin çıkarlarını bertaraf etmeyip bilakis bu çıkarlara hitap etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu da Orta Asya devletlerinin Sino-Rusya baskınlığını veya ona karşı oluşacak dengesiz bir bağımlılığı dengelemek amacıyla, Batı ve Amerika ile güçlü ilişkiler içerisinde olmasına olanak sağlamıştır.

'Renkli Devrimler' ve Andican olayları Amerika ve Orta Asya ilişkilerini kötüleştirmesine rağmen, özellikle Amerika-Özbek ilişkilerini, iki taraf da yeniden ilişki kurmaya çabalamaktadır. Amerika Büyük Orta Asya Politikası ile karşılık vermiş, Özbekistan da Batı ile ilişkilerini Almanya üzerinden yeniden canlandırmaya çabalamaktadır. Ayrıca, Tacikistan ve Kazakistan donör bağımlıdır ve Avrupa Birliği'nin doğrudan veya uluslararası finans kuruluşları kanalıyla yaptığı finansal desteğine muhtaçken; Kırgızistan daha kapsamlı siyasi emellerini gerçekleştirmek çabasıdadır ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) başkanlığını ele geçirme dolayısıyla uluslararası arenada itibar kazanmayı arzulamaktadır.

SONUÇ

ŞİÖ çok taraflı yönlerden ele alındığında, diğer bölgesel örgüt türlerinden farklı olarak ŞİÖ kuralları, üye devletlerin yerel otoriter rejimlerini yükseltme odaklıdır. "Şanghay Ruhı" kavramı, Orta Asya Devletleri bünyesindeki rejimin ayakta kalmasını destekleyen "bağımsızlığa saygı ve devletin iç işlerine karışmama" esaslı kuralların taslağını çizmektedir. 'Şanghay Ruhı' kavramı ülkeler arasında yeni bir işbirliği modelini kapsamaktadır.

ŞİÖ'nün üyeler arasında gelişme açısından çok büyük bir fark olmasına rağmen bu kavram örgütün içinde 'ortak bir kimliği' sağlamaktadır. ŞİÖ'nün çok taraflı ve eşitliği sağlayan modeli Orta Asya'da Kazakistan ve Özbekistan devletleri arasında

rekabet potansiyelini azaltmakta, ayrıca küçük Kırgızistan ve Tacikistan devletlerin gelişmelerine çok önemli katkı sağlamaktadır. Ayrıca ŞİÖ çok düzeyde işbirliği geliştirmeye amaçlayan bir örgüttür. Siyasi açıdan devletlerin bağımsızlığını sağlamaktadır. Bu bağlamda Orta Asya devletleri açısından ŞİÖ çok büyük bir önem taşımaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu tezimiz bölgesel işbirliğini, kurumsallaşma potansiyelinin düşük olduğu, bölgede - Orta Asya’da incelemeyi hedeflemiştir. Bölgesel işbirliğinde ve kurumsallaşmaya en somut kanıt ŞİÖ’dür. Çalışmamız ŞİÖ’nün Orta Asya’da bölgesel işbirliği için önemini açıklamaya çalışmıştır. Bu amaçla tezimizin anlatım planı dört bölümden oluşmuştur.

İlk bölümde tezimizin teorik çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. ŞİÖ’yü Neoliberal Kurumsalcılık yaklaşımı çerçevesinden açıklamak için özellikle liberal Rejim teorisine vurgu yapılmıştır. İkinci bölümde ise, Orta Asya’nın Soğuk Savaş sonrası yükselen jeopolitik önemi ortaya konmuştur; ayrıca, ortaya çıkan bölgesel sorunların çözümüne dair çabalar analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise rejim teorisi uygulanarak ŞİÖ’nün kuruluşu, tarihsel gelişimi, yapısı, işleyişi ve hedefleri kısa bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ŞİÖ’nün Orta Asya’da işbirliği için önemi ve oynadığı rol analiz edilmiştir.

Birinci bölümde gördüğümüz gibi, Orta Asya bölgesi, Neoliberal kurumsalcılık teorisi yaklaşımdan açıklamak için ‘*hard case*’ olarak görünmektedir. Soğuk Savaş sonrası değişen bölgesel dinamikler Orta Asya’nın jeopolitik önemini ortaya çıkartmıştır. Orta Asya’nın yükselen stratejik önemi hem ekonomik hem güvenlik açısından açıklanmıştır. Öncelikle Orta Asya’da devletlerarası çatışma potansiyelinin ne kadar yüksek olduğunu anlamak için tarihsel boyutuna başvurmuştuk. Gördüğümüz gibi, Soğuk Savaş döneminde, Orta Asya, merkezi Sovyet rejimi ile yönetilen homojen ve dış dünyaya sınırları kapatılmış bir bölge olarak gözükmekteydi. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri sınır sorunları, etnik çatışmaları, radikal dini akımlar, silahlı su paylaşımı gibi sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu bölgesel istikrarsızlık faktörlerinin ortaya çıkışında eski Sovyet rejiminin önemli bir rolü vardır. Yukarıda söz edilen bölgesel sorunların varlığı egemenliklerini yeni kazanan Orta Asya devletleri arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasını güçleştirmiştir. Gördüğümüz gibi, bugüne kadar Orta Asya

Cumhuriyetlerin arasında belli konularda oluşturulmaya çalışılan işbirliği gelişmemektedir.

Diğer taraftan, söz konusu istikrarsızlık faktörlerinin varlığı nedeniyle Orta Asya uluslararası güvenlik açısından bölge dışı devletler tarafından bir ‘tampon bölge’ olarak algılanmaya başlanmıştır. Sözü edilen bölgesel sorunlar ve çatışmalar Orta Asya ülkelerinin gerek bölge gerekse dünya sorunlarına yönelik ortak ve tutarlı bir siyaset geliştirememelerine yol açmaktadır. Bu bölümde gösterdiğimiz gibi ekonomik açıdan, zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve yaygın ulaşım ve iletişim rotalarının kesişiminde yer alması Orta Asya bölgesinin jeo-stratejik önemini ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda, Soğuk Savaş döneminden sonra zengin enerji kaynaklarının ve yaygın ulaşım ve iletişim rotalarının sahibi olan Orta Asya, dünyanın önde gelen ekonomileri için çok önemli bir kaynağa dönüşmüştür. Bu, büyük güçlerin bölgeye yönelik siyasetini giderek etkilemeye başlamıştır. Yukarıda söz edilen faktörler, Orta Asya bölgesini neorealist perspektiften açıklanabilecek bir ‘*easy case*’ olarak göstermesine rağmen, bu çalışmamızda Orta Asya’da bölgesel işbirliğinin ve bölgesel bir rejimin ortaya çıkmasını Neoliberal kurumsalcılık teorisi açısından açıklamak ‘*hard case*’ olarak oluşturmuştur.

Bu nedenle çalışmamızın birinci bölümü tezimize uygun bir teorik çerçeve oluşturmayı amaçlamıştır. Bu bölümde uluslararası (bölgesel) işbirliğine ve örgütlere yönelik kuramsal yaklaşımlar incelenmiştir. Neoliberal kurumsalcılık teorisi birçok yaklaşımı kapsamaktadır. Genelde, Neoliberal kurumsalcılık teorileri devletlerarası çatışmaları ve sorunları olmayan Batı Avrupa ülkeleri arasındaki kurumsallaşmayı açıklamaktadır. Yaptığımız incelemelere göre, ŞİÖ’nün Orta Asya’da bölgesel işbirliği için önemini Rejim Teorisi açıklama gücü yüksek bir yaklaşım olarak görünmüştür. Bu teoriye göre, uluslararası işbirliğini gerçekleştirmede ve bu işbirliğinin süreklilik kazanmasında uluslararası/bölgesel örgütlerin ve kurumsallaşmanın önemli roller oynadığını iddia edebiliriz.

Üçüncü bölümde bu rejim teorisi uygulanarak ŞİÖ'nün kuruluşu ve tarihsel gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır. Gördüğümüz gibi, 1996 yılında “Şanghay Beşlisi” bir rejim oluşturmuştur; Rusya, Çin ve üç Orta Asya ülkesi (Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) arasında güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak ve çözmek amacıyla bir işbirliği kurulmuştur. Bu süreçte, “Şanghay Beşlisi” bölgesel güvenlik mimarisinin taslağı olmuştur.

“Şanghay Beşlisi” şöyle bir gelişim içermektedir: İlk adım olarak, güven oluşturma önlemlerine dayalı bir zemin oluşturulmuş; ikinci olarak, sınır bölgelerindeki faaliyetlerin kapsam ve sıklığı sınırlandırılmış; üçüncü olarak, sınır boyunca ve 100km²'lik alan içinde konvansiyonel silahların sayısını azaltmış; dördüncü olarak da, yeni bölgesel güvenlik tehditleri tespit etmiştir. 1999'da yüzlerce aşırı İslamcı Özbekistan'a saldırı başlatmak için gerekli operasyonların temellerini atmak üzere Afganistan'dan güney Kırgızistan'a girmiştir. Bunun ardından Bişkek'te Bölgesel Terörizm ile Mücadele Merkezi kurulmasına karar verilmiştir. Beşinci olarak, güvenlik ve istikrarla ilgili bölgesel sorunların tartışılması, “Şanghay Beşlisi” mekanizmasının düzenli ve John Ruggie'nin ifadesiyle ‘çok taraflı’ bir işbirliğine dönüşmesi için önemli bir itici güç görevi görmüştür. 2000 yılında Çin’le sınırı bulunmayan Özbekistan Cumhuriyeti beşinci ve son “Şanghay Beşlisi” Zirvesi’ne katılmıştır.

11 Eylül 2001 sonrasında “Şanghay Beşlisi” üye devletler arasında “ŞİÖ”nün kurulmasına karar vermiştir. ŞİÖ Kuruluş Zirvesi’nde imzalanan ŞİÖ Antlaşması örgütün amaç ve ilkelerini netleştirmiş; örgütsel yapılanma, işbirliği süreçleri ve dış ilişkiler gibi konular açıklığa kavuşturulmuştur. Bu zirve yeni bir kavram olan “Şanghay Ruhu”nu ortaya koymuştur. Bir vecize niteliğindeki bu kavram her biri çok derin anlama sahip altı öğeyi içermekteydi: *“karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik ve istişare, çok medeniyetliliğe saygı, ortak kalkınma için mücadele.”* Bu bölümde incelediğimiz üzere, “Şanghay Ruhu” kavramı üyeler arasında eşitlik sağlamasına rağmen gizli bir hiyerarşi de içermektedir ve “Şanghay Beşlisi” bu kavramın işaret ettiği yapının merkezinde yer almaktadır.

Üye devletler terörizmle mücadelede aralarında enformasyon alışverişini sağlamak için Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı'nı kurmuşlardır. BTMY'nın kuruluşu ve "üç belay"la mücadele yönünde ana düşüncenin oluşması üye devletlerin yasama metinlerinde oluşacak *normatif* değişikliklere önemli ölçüde temel teşkil etmiştir. Ancak, iki üye devlet arasındaki rekabet Orta Asya Cumhuriyetleri için bir tehdide dönüşebilir. 2005 Zirvesi sırasında, Kırgızistan ve Özbekistan'daki olaylar silsilesinde ŞİÖ'ye üye devletler, Şanghay Ruhü'nün prensiplerine uygun olarak işbirliğine destek sağlama yönündeki ortak niyetlerini dile getirdiler. "Üç belay"la mücadele yönündeki önlemler nihayet görüşülmüştür.

Gördüğümüz gibi, "Şanghay Beşlisi"nden sonra kurulan ŞİÖ çerçevesinde üye devletler güvenlik, ekonomik ve insani alanlarda işbirliği geliştirmektedir. Güvenlik işbirliği çerçevesinde enformasyon alışverişini sağlayan BTMY kurulmuştur. ŞİÖ çerçevesinde çok taraflı ve iki taraflı ortak terörle mücadele askeri tatbikatları gerçekleştirilmiştir. ŞİÖ'nün sorumluluk alanı sadece üye ülkelerin bulunduğu coğrafyayla sınırlıdır.

ŞİÖ'nün Kuruluş Zirvesi'nde (2001) 'ikinci yol' ('second track') olarak ekonomik alanda işbirliğinin sağlanması öngörülmüştür. ŞİÖ'nün ekonomik işbirliği üç aşamayı içermektedir: birinci olarak, uygun bir yatırım ve ticaret ortamının yaratılmasının karşısında bulunan engellerin kaldırılmasına odaklanmıştır; ikincisi, 'derinleşme' aşaması enerji, ulaşım, iletişim ve tarım alanlarını kapsamaktadır; üçüncü aşaması, "Serbest Ticaret Alanları"nın ve "Ortak Pazar"ın oluşturulmasıdır.

2004 yılı ŞİÖ'nün önemli bir gelişme gösterdiği bir yıl olarak tanımlanmaktadır. Astana Zirvesi'nde İran, Hindistan, Moğolistan ve Pakistan örgüte gözlemci ülkeler statüsünde alınmıştır. Haziran 2004'de ŞİÖ "Gözlemci Statüsü Düzenlemelerini" kabul etmesine rağmen ŞİÖ Anlaşması'nda örgüte üyelik başvurusu yapmak için "Şanghay alanıyla" ilgili açık bir tanımlama yoktur. Anlaşma'nın hükümlerinde yalnızca bölgesel devletlerin üye olabileceği yazılıdır (Madde 13). Diğer bölgesel kurumların aksine ŞİÖ

yeni üye kabul edebilmek için katı kurallar standartlar koymamıştır. Bu bağlamda, belirtmek gerekiyor ki, ŞİÖ bünyesinde karar verme mekanizması üye devletler arasında oy birliği ilkesine dayanmaktadır.

ŞİÖ gözlemci ülkelerle Avrasya’da geniş bir coğrafi alanı almaktadır. ŞİÖ kendini dört dünya uygarlığının ve farklı kültürlerin benzersiz bir birleşimi olarak tanımlar. Bu yüzden işbirliğinin insani yönünün gelişimi güvenlik ve ekonomi alanlarındaki işbirliği kadar önem arz eder. Bu bağlamda, İnsani işbirliği zemini “medeniyetler arası diyalog”u güçlendirmeye ve geliştirmeye hizmet etmelidir. Gördüğümüz gibi, ŞİÖ devletler arasında hem çok taraflı, hem iki taraflı ilişkiler kurulmasına bir zemin sağlamaktadır. Bu zemin entegrasyon formatlardan uzaklaşmak isteyen Orta Asya ülkeleri için çok önemlidir. Bu bağlamda, ŞİÖ’nün kurumsal yapısında Sekreterliğin çalışmalarının sınırlı olduğunu bulmuştur.

Tezimizin dördüncü bölümünde ŞİÖ’nün Orta Asya’da bölgesel işbirliği açısından önemi açıklanmıştır. Bu bağlamda, ŞİÖ bünyesindeki güvenlik işbirliği, ardından ekonomi işbirliği ve bu işbirliğinin bölgesel düzen üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi sırasıyla ŞİÖ’nün işbirliğinin etkisi Orta Asya ülkeleri perspektifinden belirlenmesi gerekiyor. ŞİÖ’nün güvenlikte işbirliği Orta Asya Devletleri’nin güvenliğini sağlayan bölgesel bir yapıyı oluşturur. Çünkü esas olarak bu sürecin garantörleri olan ve öncelikle bölgenin istikrarıyla ilgilenen Rusya ve Çin bölgesel güçler olarak görünmektedir. Aynı zamanda, ŞİÖ genellikle Sovyet sisteminden kalan belirli bölgesel tehditlere karşı mücadele etmeyi amaçlamıştır. Bütün yeni üyeler siyasal sistem açısından benzerlikler gösterir. Genelde, güvenlik alanında ŞİÖ üye devletlere yönelen belirtilen bölgesel tehditlere karşı bir mücadelede işbirliği sağlamaktadır. Orta Asya’da devletlerarası tüm çatışmalara çözüm getirmese de bu çatışmaları daha yumuşak haline getirebilmektedir.

Çin, Rusya ve Orta Asya ülkeleri arasındaki sınır çatışmalarını çözmek amacıyla kurulmuş ŞİÖ’nün içinde böyle bir mekanizma kurulmuştur. ‘Fergana Vadisi’ndeki üç Orta Asya ülkesi arasındaki sınır çatışmaları ŞİÖ mekanizması ile ilerde çözüme

kavuşabilir. Gördüğümüz gibi, 2009 Haziran ayında ‘Fergana Vadisi’nde Kırgız ve Özbek sınır bölgesel çatışma olaylardan sonra Yekaterinburg Zirvesi’nde üye devletlerarasında ‘Ferghana Vadisi’nde Kırgız ve Özbek sınır bölgesinde BATMY yapısı kurması kararlaştırılmıştır.

Afganistan, Orta Asya devletleri ile tarihi ve kültürel bağlara sahiptir ve coğrafi yakınlığı bakımından ŞİÖ’nün sorumluluk sahasına komşudur. Devam eden iç istikrarsızlık nedeniyle “haydut devlet” olarak sınıflandırılır. 2004 yılında ŞİÖ’nün yıllık toplantısında Afganistan ve ŞİÖ arasında bir ilişki grubunun oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Dünya Ekonomik Krizi’nden olumsuz etkilenen Orta Asya devletleri ŞİÖ çerçevesinde ekonomik işbirliği oluşturmayı amaçlamışlardır. Ayrıca bunda 2008’de Rusya’nın Gürcistan’a yaklaşımı etkili yöntemler oldu. Orta Asya devletleri ŞİÖ’de ekonomik işbirliğini derinleştirmeye hedeflemektedir. ŞİÖ’nün sunduğu ekonomik platformda Orta Asya ülkeleri daha çok iki taraflı işbirliğine yönelmektedir. Çünkü ŞİÖ’nün ekonomik işbirliğinde Serbest Ticari Pazarı Orta Asya’yı Çin malları için bir Pazar yapmaktadır. İki gelişmiş ekonomiye sahip olan üye devletler - Rusya ve Çin - bu alanda Orta Asya’nın bölgesel gelişimine önemli bir etki sağlanmaktadır. Ekonomik işbirliğinde, özellikle enerji alanında zengin petrol ve gaz kaynaklarına sahip Orta Asya devletleri ile bu kaynaklara ihtiyacı olan Çin iki taraflı ilişkiler kurmaktadır. Bunlar Orta Asya ülkelerinin ekonomik gelişimini sağlamaktadır.

Sonuç olarak, istikrarlı bir Orta Asya bölgesi için ŞİÖ bölgesel işbirliği önemli bir rol oynamaktadır. Orta Asya devletleri arasında barış ve işbirliği için uygun bir platform sağlamaktadır.

EK-1

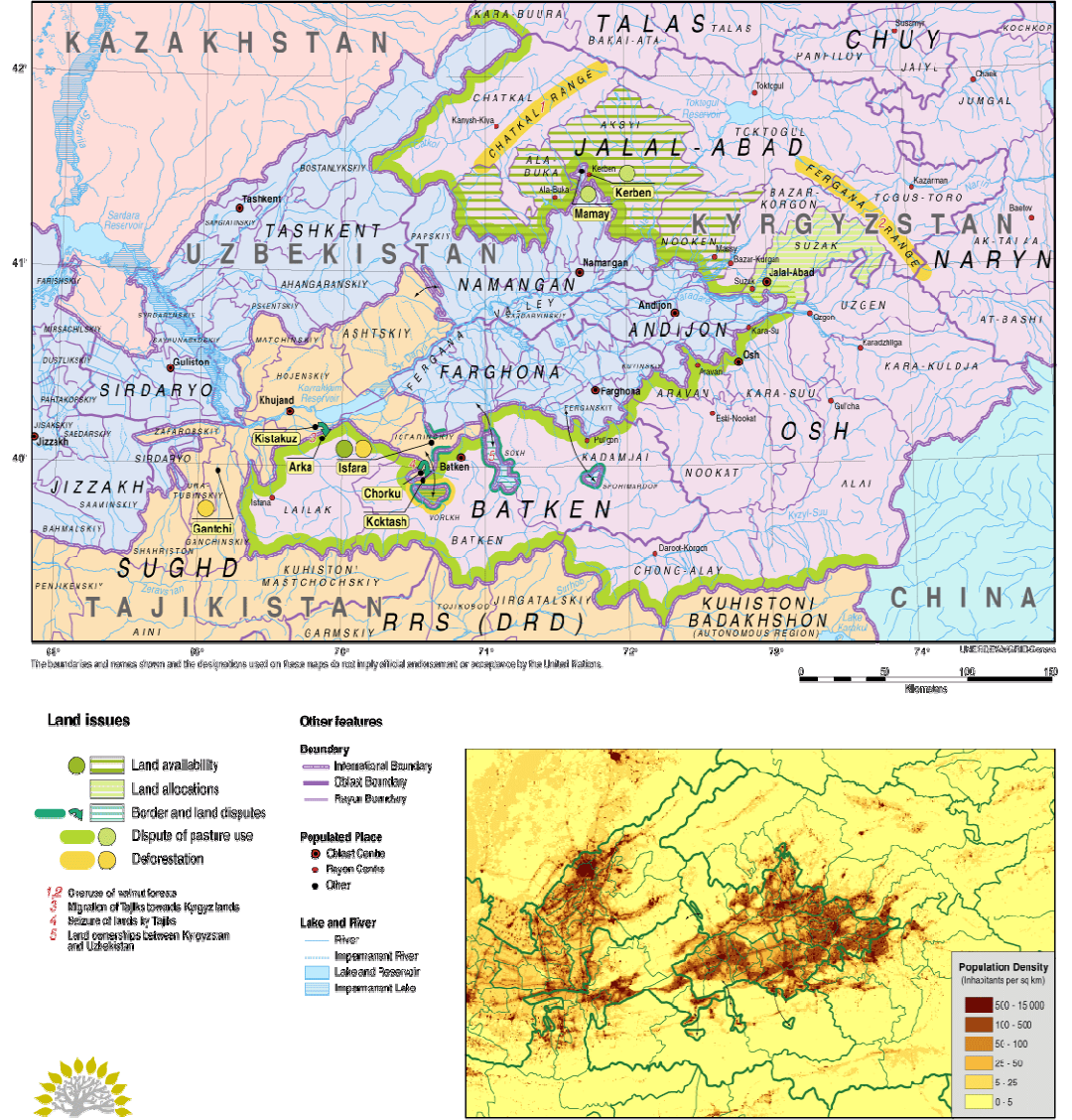
ŞEKİL 2: Orta Asya Haritası *



* Orta Asya Haritası. International Crisis Group. “Central Asia: Border Disputes Conflict Potential”, (4 Nisan 2002), s.4; erişim: http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A40066840042002.pdf (erişim tarihi: 19 Ekim 2008).

EK - 2

ŞEKİL 3: Fergana Vadisi Haritası*



* Fergana Vadisi'nin Haritası, Official Site of the United Nations Environment Programme (UNEP), http://maps.grida.no/go/graphic/the_fergana_valley (erişim tarihi: 12 Şubat 2009).

EK -2 (A)

ŞEKİL 3: Fergana Vadisi: Toprak ve Sınır Çatışmaları*
(Büyütülmüş Fragmanı)

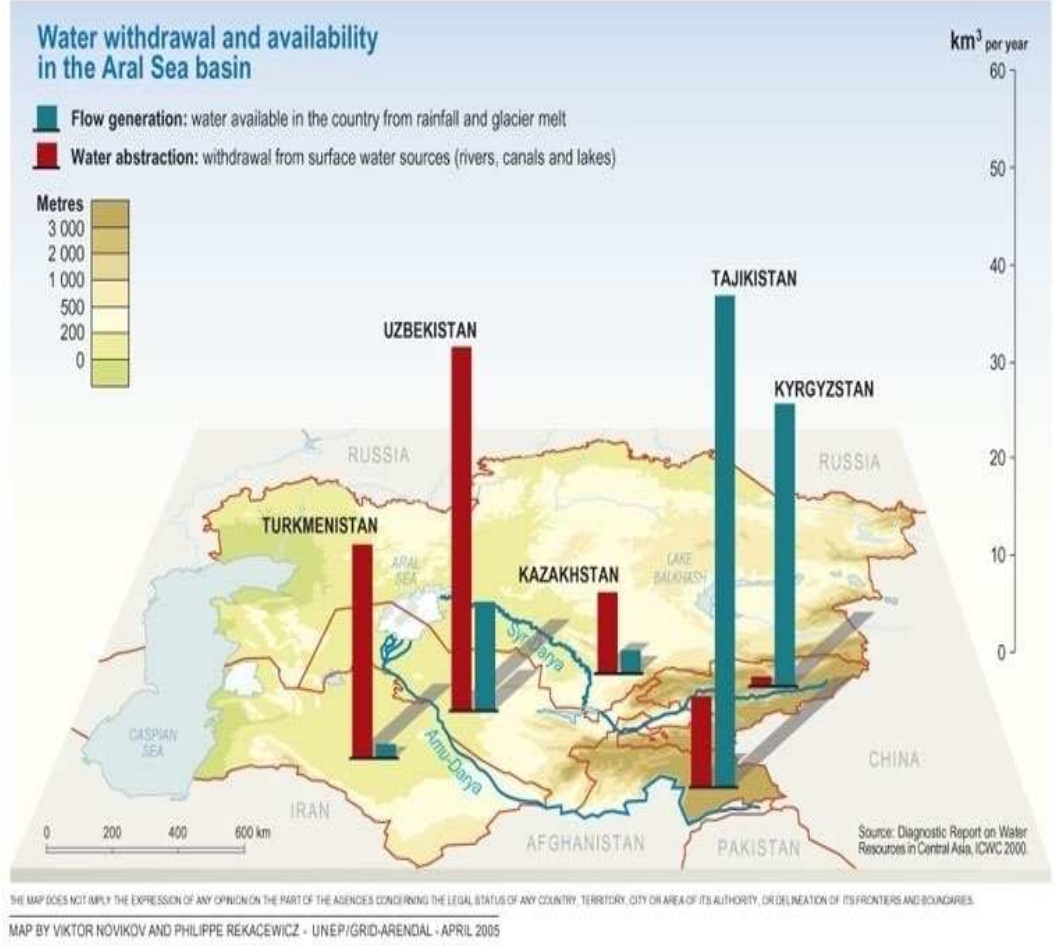


■ - Sınır ve toprak çatışmaları

* Ibid., Fergana Vadisi Haritası, Büyütülmüş Fragmanı.

EK-3

ŞEKİL 4: Aral Gölü'nün Su Kaynakların Tüketimi*



* Water Withdrawal and Availability in the Aral Sea Basin, *Official Site of the United Nations Environment Programme (UNEP)* Erişim: http://maps.grida.no/go/graphic/water_withdrawal_and_availability_in_the_aral_sea (erişim tarihi: 9 Mart 2009).

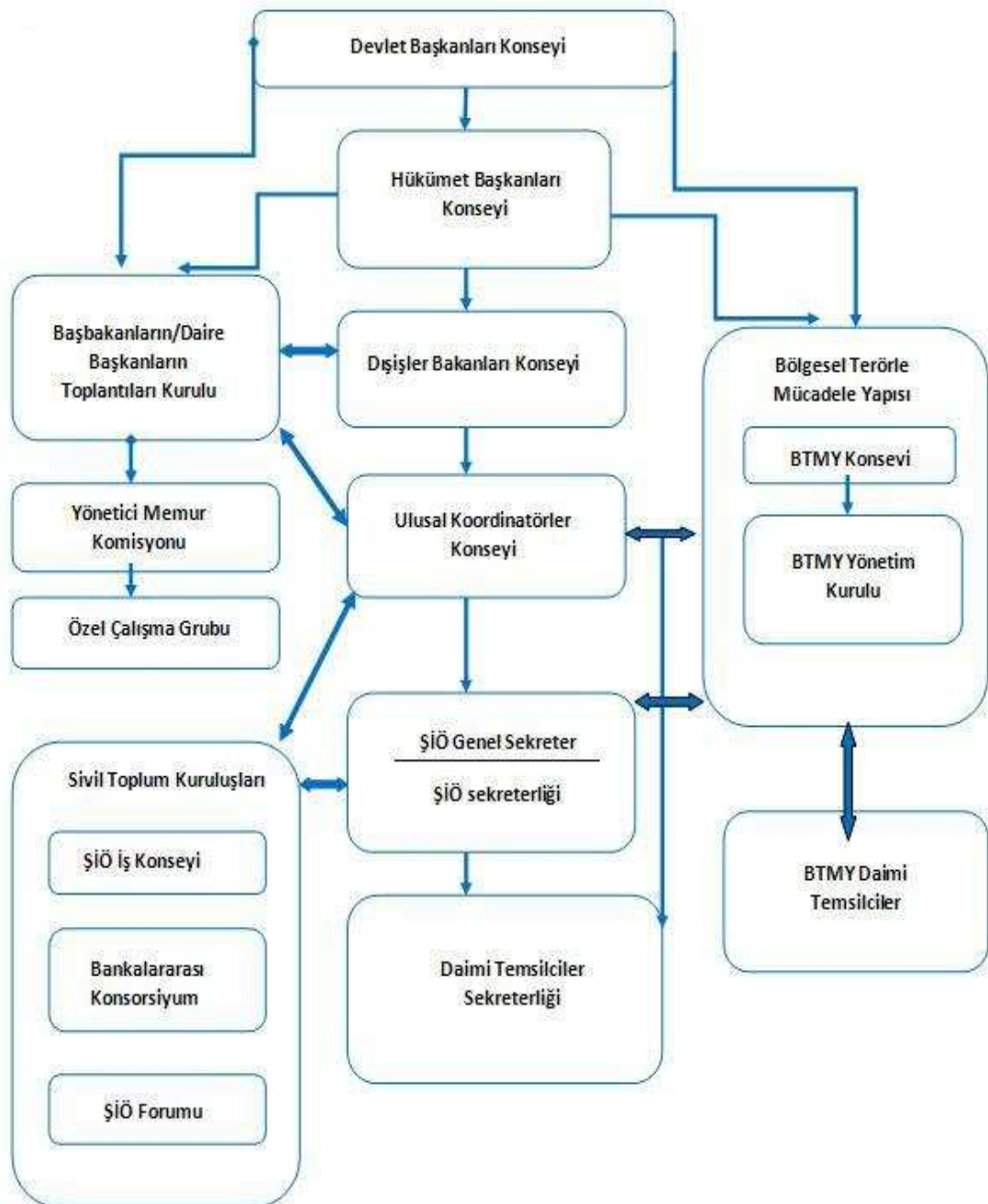
EK-4

ŞEKİL 4: Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Sınırları*



* A. J. K. Bailes, P. Dunay, P. Guang and M. Troitskiy, The Shanghai Cooperation Organization, *SIPRI Policy Paper No.17* (Stockholm International Peace Research Institute, Mayıs 2007. Erişim: <http://books.sipri.org> (erişim tarihi: 12 Şubat 2009).

EK-5
ŞEKİL 5: ŞİÖ'nün Kurumsal Yapısı *



*ŞİÖ'nün Kurumsal Yapısı, ŞİÖ Resmi Web Sitesi, erişim: <http://www.sectesco.org> (erişim tarihi: 19 Haziran 2009).

EK-6

TABLO 1: ŞİÖ'nün Terörle Mücadelede Ortak Askeri Tatbikatları*

Askeri Tatbikatlar'ın Adı ve Tarihi	Askeri Tatbikatların gerçekleşen yeri	Katılımcılar	Statüs	Askeri Gereçler
İşbirliği-2002	Tan-Shan (Sino-Kırgız sınır bölgesi)	Çin Kırgızistan	İki taraflı	Anti-Terör Askeri tatbikatları
Birlik-2003	Sincan (Sino-Kazak sınır bölgesi)	ŞİÖ üye devletleri	Çok taraflı	1000 asker
“Barış Görevi – 2005”	Çin (Ksindao), Rusya	Vladivostok (Rusya), Shandong Peninsula and the adjacent Yellow Sea (Çin)	İki taraflı	10000 askerlik personeli (Rus:1800 Çin:8000) 70 savaş gemi
İşbirliği-2006	Holton İlçesi, (Tacikistan)	Tacikistan, Çin	İki taraflı	Özeş personel ve kolluk kuvvetleri
Vostok-Antiterror-2006	Taşkent, Özbekistan	Rusya,Özbekistan, Tacikistan,Kazakistan, and Kırgızistan	Çok taraflı	-
Tian-Şan -2006	Jarkent (Kazakistan) ve İnin (Çin)	Kazakistan ve Çin	İki taraflı	-
Issyk-Kul Antiterror -2007	Kırgızistan	ŞİÖ Üye devletleri	Çok taraflı	Anti-Terör Askeri tatbikatları
Barış Görevi – 2007 (Ortak KGAÖ-ŞİÖ)	Chebarkul Çelabinsk Ural Urumçi	ŞİÖ Üye devletleri (KGAÖ'nün iki üye devleti)	İki taraflı	6400 asker: Rus (4700) Çin (1700) ve 80 asker uçağı

* Kaynaklar: İgor Gribcov, Mirnaya Missiya-2007: Evraziyskoe Preduprezhdenie Mirovomu Terrorizmu. *Jurnal Rossiyskoe Voennoe Obozrenie*, 8(43), ss.6-9. Erişim: [http://www.mil.ru/files/RMR_08`07\\_rus.pdf](http://www.mil.ru/files/RMR_08`07_rus.pdf) Erişim Tarihi: 12 Haziran 2009. Bailes, Alyson J. K. and Cottey, A. 2006. Regional security cooperation in the early 21st Century, *SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmaments and International Security*. Henry Plater-Zyberk. Who's Afraid of the SCO? *Defence Academy of the UK, Conflict Studies Research Centre*, March 2007. Claire Taylor, Russia's Military Posture, *International Affairs and Defense Section, House of Common Library UK*. Erişim:<http://hcl1.hclibrary.parliament.uk> Erişim tarihi:19 Mayıs 2009.

“Barış Görevi-2009”	Khabarovsk (Rusya), Baiçen (Çin)	Sino-Rus	İki taraflı	2,500 askerlik personeli, 40 askeri uçağı ve helikopter
“Norak-Antiterör- 2009”	Doğu Tacikistan	ŞİÖ’nün Üye devletler	Çok taraflı	-
Barış Görevi-2010	Şengyang (Çin) ve Kazakistan	ŞİÖ’nün Üye devletler	Çok taraflı	Rus:150 taşımacılığı,160 adet hardware ve 70 tank

EK-7

Şekil 7: Orta Asya Boru Hatları*



* Orta Asya'nın Boru Hatları, "Central Asia: A Shifting Regional Dynamic", Stratfor Global Intelligence, Nisan 14, 2009. Erişim: www.stratfor.com (erişim tarihi: 21 Nisan 2009).

EK -8

**Tablo 2: ŞİÖ'nün Enerji Alan'ında İşbirliği
(Boru Hatları)***

ÜLKE	BORU HATI	TEKNİK AÇIKLAMA	TOPLAM MALİYET	EVRE
Çin-Kazakistan	“Atasu-Alashankou” (üç evreli projesi) 2,228 km 20 milyon (yıllık)	<u>Birinci kısmı:</u> Aktöbe–Atyrau (2003'te tamamlanmıştır), (uzunluk: 449 km,günlük kapasitesi : 120.000 bbl); <u>İkinci Kısım:</u> Atasu-Alaşankou (2004'te başlanmıştır ve 2005'te tamamlanmıştır), (uzunluk:987 km, günlük kapasitesi: 200.000 bbl(400.000 bbl); <u>Çüncü Kısım:</u> Kenkyak-Kumkol (2007'de başlanmıştır, 2009'da tamamlanmıştır),(uzunluk:792 km), (yıllık kapasitesi: 10/20 mln. ton bbl);	İkinci Kısım: 800 milyon dolar	tamamlanmıştır
Çin-Kazakistan	“Üzen- Aktübinsk-Kumkol- Sincan”	<u>Uzunluk:</u> 3,000 km	3.5 milyon dolar	2006'da tamamlanmıştır
Rusya-Çin	“The Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu” (ESPO) (süre: 2011-2030)	<u>Yön:</u> Rusya (Uzak Doğu)-Çin (Mohe/Heilongjiang İçesi) <u>Ortak Firmalar:</u> “Rosneft”, “Transneft”, China Development Bank <u>Uzunluk:</u> 960 km <u>Günlük Kapasitesi:</u> 300.000 barrel toplam 2.2 milyar barrel	\$25 milyar dolar	2010'da tamamlanmak üzere
Çin-Kazakistan	Çin-Kazakistan Gaz Boru Hatı (iki evreli projesi) 2007 'de kararlaştırmıştır	Gaz boru hattının <u>birinci Kısım</u> Kazak-Özbek sınırlardan Kazak-Çin sınırlara kadar uzanmaktadır (uzunluk:1333km,yıllık kapasitesi: 40 milyar metre küp); <u>İkinci Kısım</u> “Beyney-Şımkent” (uzunluk:1480 km, yıllık kapasitesi: 10 milyar metre küp);	-	planlanmış halinde (2010-2012)
Çin-Özbekistan	Çin-Özbek Gaz Boru Hatı	<u>Çap:</u> 1067 mm; <u>Uzunluk:</u> 490 km; <u>Kapasitesi:</u> 30 milyar m ²	26 milyar dolar	2010'da tamamlanmak üzere

* Kaynaklar: KazEnergy Dergisi, Cilt 2 (16), 2008 <http://kazenergy.com> (erişim tarihi:12 Mayıs 2009), KazMunayGaz Resmi Web Sitesi, <http://www.kmg.kz/page.php> (erişim tarihi:6 Haziran 2009), Uzinfoinvest Resmi Web Sitesi, <http://www.investuzbekistan.uz/banner17/mgr> (erişim tarihi:8 Haziran 2009), ŞİÖ İş Konseyi Sitesi, <http://infoshos.ru/?idn=15> (erişim tarihi: 19 Temmuz 2009).

KAYNAKLAR

Kitaplar:

Baldwin, David., A. (Ed.). (1993). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate (İkinci Baskısı)*. New York: Columbia University Press.

Brzezinski, Zbigniew. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.

Karimov, Islam. (1998). *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century: Challenges to Stability and Progress* New York: St. Martin's Press.

Keohane, Robert. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in The World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press.

Laumulin, Murat. (2007). *Geopolitics of XXI Century in Central Asia*, Almatı: KSAE Baskısı.

Ollcot, Marta, B. (2005). *Central Asia's Second Chance (Second Edition)*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.

Waltz, Kenneth, N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing.

Valentini, K. L., Orolbayev E.E. ve Abylgazieva, A.K. (2004). *Central Asian Water Problems*, Bishkek: Kyrgyz Institute of Strategic Studies.

Sürelî Yayınlar:

Abbott, K.W. ve Snidal, D. (1998). Why States Act through Formal International Organizations. *The Journal of Conflict Resolution*, 42(1), ss. 3-32.

Akgür, Y. ve Çakıroğlu, E. (Nisan 2008). Şanghay İş Birliği Örgütü. *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı E-Bülteni*, <http://www.koksav.org.tr> Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2009.

Allouche, J. (2007). The Governance of Central Asian Waters: National Interests Versus Regional Cooperation. *Central Asia at the Crossroads. Disarmament Forum* 1(16), ss.23-45.

Alyson, B. J., Dunay, K., Guang P. ve Troitskiy M., (Mayıs2007).The Shanghai Cooperation Organization. *SIPRI Yayınları*, (17).

Ambrosio, Thomas, (2008). Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 60 (8), ss. 1321 – 1344.

Aydın, Mustafa. (1999). New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus; Causes of Instability and Predicament, *Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Yayınları*, ss.17-38.

Baylis, Alyson J. K. ve Cottey, A. (2006). Regional Security Cooperation In The Early 21st Century, *SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmaments and International Security içinde* (ss.87-112).

Flikke, G. (2009). Balancing Acts: Russian–Chinese Relations and Developments in the SCO and CSTO, *Norwegian Institute of International Affairs*, <http://www.nupi.no> Erişim Tarihi: 12 Ekim 2009.

Gribcov, I. (Augustos 2007). Mirnaya Missiya-2007: Evraziyskoe Preduprezhdenie Mirovomu Terrorizmu. *Jurnal Rossiyskoe Voennoe Obozrenie*, 8(43), ss.6-9. Erişim: [http://www.mil.ru/files/RMR_08`07\\_rus.pdf](http://www.mil.ru/files/RMR_08`07_rus.pdf) Erişim Tarihi: 12 Haziran 2009.

Grieco, J. M. (1993). Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. D. A. Baldwin, (Ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* içinde (ss. 301-339). NY: Columbia University Press.

Guang, P., (1 Haziran 2008), “Chto takoe Shanhaiski Duh?”, *ŞİÖ Formu Resmi Sitesi*, <http://infoshos.ru/ru/?them=1> adresinden ulaşılabilir. (erişim tarihi:12.02.2008).

Guankay, S. (Mart 2009), “Comprehensive Conception of China’s National Security”, *Institute of International Strategic Studies*.

Haas, E. B. (1980), Why Collaborate? : Issue-Linkage and International Regimes. *World Politics*, 32 (3), ss. 357-405.

Haggard, S. ve Simmons Beth. A., (1987). Theories of International Regimes. *International Organisation*, 41(3),ss.491-517.

Hussain, I. (Nisan 2009). The SCO Framework as Security Actor. *European Union Studies Association*, <http://dx.doi.org/04.1121/09668133747499343> Erişim Tarihi:12 Mayıs 2009.

Hessbruegge, J., A., (2004), "The Shanghai Cooperation Organization: Holy Alliance For Central Asia?", *The Fletcher School Online Journal*, , 2(4).

Imanaliev, M., (2008). A Perspective for Central Asia to Become a Bridge Between Asia and Europe", *Institute for Public Policy*, 1(2), ss.35-54.

Iwashita, A. (2004). The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Eurasian Security: A New Dimension of 'Partnership' after the Post-Cold War Period. *21st Century COE Program Slavic Eurasian Studies*, 2(14), ss. 259-281.

Karaev, Z. (Mart 2005). Water Diplomacy in Central Asia. *The Middle East Review of International Relations*, 9(1), 8 Şubat 2009, Erişim: <http://meria.idc.ac.il>.

Keohane, R. (1993). Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War. D. A. Baldwin, (Ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* içinde (ss.276-295). NY: Columbia University Press.

Keohane, R., ve Martin L. (1995). The promise of Institutional Theory. *International Security*, 20 (1), ss. 39-51.

Krasner, S.D. (1982). Regimes and the Limits of Realism: Regimes as Autonomous Variables. *International Organization*, 36(2), ss. 497-510.

Krasner, S.D. (1982). Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization*, 3(2), ss. 186-198.

Levy, M. A., Young O. R., ve Zuern, M., (1995). The Study of International Regimes. *European Journal of International Relations*, 1 (3), ss. 267-330.

Lukin, A. (2007) "Russia and the SCO", *Uluslararası Seminer Notları* "The SCO and its Role in the Establishment of Alternative Security Architecture in Asia", *MGIMO Yayınları*.

Maksutov, R. (Augustos 2006). The Shanghai Cooperation Organization: A Central Asian perspective. *SIPRI Yayınlar*, <http://www.sipri.org/contents/worldsec/eurosec.html> Erişim Tarihi: 15 Nisan 2008.

Matveeva, A. (2006). Central Asia: A Strategic Framework for Peacebuilding. *International Alert*.<http://www.international-alert.org>. Erişim Tarihi: 8 Kasım 2008.

Mearsheimer, J. (1994). The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19, (3), ss. 5-49.

Mihalka, M. (Ocak 2007).Not Much of Game: Security Dynamics in Central Asia, *Silk Road Paper*, 3(5), ss.7-14. Erişim: www.silkroadstudies.org Erişim Tarihi:12.Ekim 2008.

Mozello, B. (2008). Water in Central Asia: A prospect of Conflict of Cooperation? *Journal of Public and International Affairs*, 3(1), ss.152-176. <http://www.princeton.edu/pdf08/MoselloChapter209.pdf> Erişim Tarihi: 9 şubat 2009.

Nye, J. S. Jr. ve Keohane, R. (1971). Transnational Relations and World Politics. *International Organization*, 25 (3) ,ss. 329-349.

Gökçen Oğın, “şanghay Örgütü’nde Gündem ve Çok Kutupluk ve Genişlenme”, *Stratejil Analizi*, Sayı 89, (Ağustos 2007), s.14.

Öksüz, Suat, (2009). An Emerging Powerhouse In Eurasian Geopolitics: The Shanghai Six +, *Ege Akademik Bakış*, 9 (2),ss.713–734.

Richard Little, “International Regimes”, John Baylis ve Steve Smith ed., *The Globalization of World Politics* içinde , (ss.373-391) 2001, Oxford: Oxford University Press.

Robert, J. (1982). Security Regimes Source. *International Organization*. Cilt 36, (2), ss. 357-378.

Rumer, E.B., (Kasım 2006). China, Russia and the Balance of Power in Central Asia *Strategic forum*, Institute for National Strategic Studies, A.B.D. NDU, Sayı 223. 10Aralık 2008, Erişim: <http://www.ndu.edu/inss/strforum/sf223/sf223.pdf>

Ruggie, J.G. (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, 36(2), ss. 379-415.

Ruggie, J.G. (1987). Multilateralism: The Anatomy of an Institution. *International Organization*, 46 (3), ss.565-567.

Peyrouse, Sebastyan. (Ocak 2009). Facing Challenges of Separatism: The EU, Central Asia and the Uygur Issue. *EUCAM Politikası Açıklaması* (4). 12 Şubat 2009, Erişim: <http://www.policypointers.org/Page/View/8800>.

Plater-Zyberk, H. (Mart 2007), Who's afraid of the SCO. *Conflict Studies Research Centre, Central Asian Series*, <http://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/caucasus-publications> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2008.

Star, Frederick. (2008). Istoricheskie Perspektivy Sotrudnichestva v Centralnoy Azii, *Kazakhstan in Global Processes (IWEP)*, 3(17), ss.23-41.

Stephen M. Walt. (1984). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4), ss. 3-43.

Vtorin,V. (2003). Transboundary Water Disputes in Central Asia: Using Indicators of Water Conflict in Identifying Water Conflict Potential, Vrije Academic Press, Brussels.

Young, O. R. (1980). International Regimes: Problems of Concept Formation. *World Politics*, 32(3), ss. 331-356.

Wegerich, K. (2006). Hydro-Hegemony In The Amu Darya Basin, *Irrigation and Water Engineering Group, Wageningen University*.

Görsel Kaynaklar:

Kondratyev,V (Yönetmen), 'Mirnaya Missya'-Razgromila Terroristov, (11 Augustos 2007), *NTV Novosti* [Televizyon Programı], Moskova: NTV Haberler. Erişim: <http://www.ntv.ru> (ziyaret tarihi: 2.05.2009).

İnternet Kaynakları:

International Crisis Group Site <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?l=3>

Kazakh Energy Oficial Site <http://www.kazakenergy.kz/>

Kazakh Risk Estimation Group <http://www.risk.kz/>

Kazakistan Stratejik Arartırmalar Enstitüsü <http://www.kisi.kz/>

Moskova Uluslararası İlişkiler Devlet Üniversitesi <http://www.mgimo.ru/sco/>

Official Site of the Central Asia Water Management Centre http://www.cawater-info.net/index_e.htm

Stratford Global Intelligence <http://www.stratfor.com>

Şanghay İşbirliği Örgütü Resmi Sitesi <http://www.sco-ec.gov.cn/crweb/scor/index.jsp>

ŞİÖ BATMY Sitesi <http://www.ecrats.com/ru/>

ŞİÖ Enformasyon Formu Sitesi <http://www.infoshos.ru/?idn=15>

ŞİÖ İş Konseyi <http://www.bc-sco.org>

ŞİÖ Yekaterinburg Zirvesi'nin Sitesi <http://sco2009.ru/>

Uzbekistan İnförmatıon Forum <http://www.investuzbekistan.uz/banner17/mgr>

İnternet Makaleler:

Adıdar Kurtov, "Realna li Ugroza geopoliticheskogo Razloma v Centralnoy Azii?", *Russian Institute of Strategic Studies*, Fall 1998, available from: http://nasledie.ru/oboz/N09_98/9_07.htm (visited:17.02.2009).

Akhrorov,F. (Mart 2006). Vodniy razdor, *Tcentralno-Aziatskiy Internet Jurnal*, 6 (26), 15 Şubat 2009, erişim: www.ca-oasis.info.

Andrey Gurkov, "The IMU expanding its Geography", Deutshce Welle Ananlytics, available from : www.deutshce-welle.de (visited:12.07.2009).

Anna Matveeva, "Central Asia: A Strategic Framework for Peace Building", *International Alert's Eurasian Programme*, February 2006, p.27.

Eugheniy Jovtis, "Democratisation and Human Rights in Central Asia: Problems, Development Prospects and the Role of the International Community", *Centre for European Policy Studies (CEPS)*, No.134, July 2007 p. 8.

Farkhod, T. (18 Şubat 2003) Thinking Beyond Borders: Security and nationalism in Central Asia. *Jamestown Foundation*, 2 (16). 1 Mart 2009, erişim: <http://www.jamestown.org>

Karaev, Z. (Mart 2005). Water Diplomacy in Central Asia. *The Middle East Review of International Relations*, 9(1), 8 Şubat 2009, Erişim: <http://meria.idc.ac.il>

Marat, E., Orta Asya Devletleri Su Yönetimi üzerinde İşbirliği Yapmada Başarılı Olamadılar”, *Orta Asya-Kafkas Analizi, İki Haftalık Açıklama*, , Cilt 10 No. 18, 17 Eylül 2008, sayfa.20.

Rafis Abazov, “Political Islam in Central Asia: Leaving Political Scene or Gathering Momentum”, *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 3, 1998, p. 18, David C.Isby, “The Terrorist Threat in Central Asia: Resurgence and Adaptation” , *Terrorism Monitor*, Volume 11, Issue 13, March 2004,p.4.

Sadia Sulaiman, Syed Adnan Ali Shah Bukhari, “The Swat Conflict: An Arc of Instability Spreading from Afghanistan to Central Asia and Xinjiang”, *Terrorism Monitor* ,Vol.7, Issue: 13, May 2009. Available from : www.jamestown.org
The Ferghana Valley: Current Challenges, UNIFEM, Bishkek, 2005, p.10.

Wegerich K,(2006), “Ceyhun Havzası içindeki Hidro-Hegomonya”, *Sulama ve Su Mühendisliği grubu*, Wageningen Üniversitesi.

Raporlar:

Central Asian Water Management Structure, *Diagnostic Report of Central Asian Water Resources* 2005, Erişim: www.cawater-info.net Erişim Tarihi:5 Mart 2009.

International Crisis Group, *Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential*, Asia Report, No. 33, Osh/Brussels, 4 April 2002.
http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400778_04042002.pdf
Erişim Tarihi: 15 Nisan 2009.

International Crisis Group, *Central Asia: Water and Conflict*, Asia Report, No. 34, Osh/Brussels, 2 May 2002.
http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400778_02052002.pdf

International Crisis Group, *Uzbekistan: The Andijon Uprising* [online], Asia Briefing No. 38, ICG, Bishkek/Brussels, 25 May 2005,
www.crisisgroup.org/library/documents/asia/central_asia/b038_uzbekistan_the_andijon_uprising_edited.pdf Erişim Tarihi: 18 Nisan 2009.

International Crisis Group, *Central Asia’s Energy Risks*, Asia Report No. 133,

ICG, Osh/Brussels, 24 May 2007,

www.crisisgroup.org/library/documents/asia/central_asia/b0133_central_asias_energy_risks_edited.pdf Erişim Tarihi: 15 Nisan 2009.

Leadership Group on Water Security in Asia, *Asia's Next Challenge: Securing the Region's Water Future Report*, April 2009.

Organization of the Petroleum Exporting Countries, *World Oil Outlook 2009*, www.opec.org/library/world_2009.pdf Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2009.

Transparency International Corruption Perception Index, Erişim: http://www.transparency.org/policy_research/gcb/2008 Erişim tarihi: 11 Mart 2009.

World Factbook 2008. Erişim: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/TX.html> Erişim tarihi: 2 Mayıs 2009.

UNIFEM, *The Ferghana Valley: Current Challenges*, Bishkek, April 2005.

Official Website of Central Asia Water Resources, available at: <http://www.cawater-info.net/bk/water/index.htm> (erişim tarihi: 29 Aralık 2008).

ÖZGEÇMİŞ

25.10.1983, Kazakistan (Almatı) doğumlu olan Nailya MİNEYEVA, ilk öğrenimini ve lise öğrenimini aynı şehirde tamamlamıştır. 2000 yılında girdiği Abılayhan Kazak Devlet Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi, Evrak İşlemleri ve Yönetimin Evrak İşlemleri Fakültesi, Uluslararası İlişkilerin ve Konsolosluk Hizmetlerinin Evrak İşlemleri Bölümü'nden 2004 yılında mezun olmuştur.

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası siyasette hızlı bir değişim gerçekleşmiştir. Bu değişim sürecinin önemli gelişmeleri bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerin ortaya çıkması ve artan bölgesel kurumsallaşmadır. SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'nın jeopolitik önemi açığa çıkmıştır. Bir yandan, zengin petrol ve enerji kaynaklarının varlığı, diğer yandan yaygın ulaşım ve iletişim rotaları Avrasya kıtasının jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemini ortaya koymaktadır. Ancak, yeni bağımsız Orta Asya devletler aynı coğrafyayı paylaşmalarından dolayı birçok sorunla karşılaşmışlardır. Söz konusu bölgesel sorunlar Orta Asya ülkeleri arasındaki sınır uyuşmazlıkları, etnik gerilimler, su ve enerji çatışmalarıdır. Orta Asya'nın istikrarsız bölgelere yakınlığı ve bölge içinde süregiden çatışmalar hem Orta Asya devletleri için hem de bölgeye komşu devletler için bir tehdit oluşturmaktadır.

Neoliberal Kurumsalcılık yaklaşımına göre uluslararası rejimler ve kurumlar devletlerarası işbirliğini gerçekleştirmede ve bu işbirliğinin süreklilik kazanmasında önemli rol oynarlar. Şanghay İşbirliği Örgütü Çin güçlü ülkeler, Rusya ve Çin, tarafından kurulmuş olabilir; ancak kurulduktan sonra bu örgüt bölgesel sorunların çözümünde etkili olmasından dolayı üye devletler bu örgüt içinde bu işbirliğini devam ettirmektedir.

ŞİÖ'nün "Şanghay Ruhu" ilkeleri üye devletler arasında hem ekonomik hem kültürel hem de ideolojik farkları gözeterek siyasal eşitlik temelinde zayıf Orta Asya ülkeleri ile daha gelişmiş üye devletler arasında bir diyalog zemini oluşturmakta ve "ortak bir kimlik" sunmaktadır. ŞİÖ çerçevesinde bölgesel güvenlik sorunları ile mücadele etmek amacıyla gerçekleştirilen ülkelerarası koordinasyon ve bilgi paylaşımı Orta Asya'da belirsizliği ve istikrarsızlığı azaltmaktadır. Bu açıdan ŞİÖ Orta Asya devletleri arasında barış ve işbirliği için uygun bir platform sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şanghay İşbirliği Örgütü, Orta Asya, Neoliberal Kurumsalcılık Yaklaşımı, Bölgesel Güvenlik Sorunları, Bölgesel İşbirliği.

ABSTRACT

The end of the Cold War has created new dynamics and rapid transformation in international politics. These dynamics are characterized by the emergence of newly independent states and the increasing role and significance of regional formations as new instruments of interstate cooperation. With the collapse and disintegration of the Soviet Union the geopolitical significance of Central Asia appeared. Due to its pivotal geographic location with large energy deposits and transport routes Central Asia possesses geo-strategic and geo-economic significance in the Eurasian continent. Sharing common borders in this area, these newly independent Central Asian states have been facing such common regional problems as border and ethnic conflicts, water and energy disputes. The ongoing regional problems and the geographic proximity of Central Asian states to percolating zones of instability pose grave threats not only to Central Asian states themselves but also to their neighbours.

According to the neoliberal institutionalist approach international regimes and institutions play significant roles in facilitating inter-state cooperation. Despite the fact that Shanghai Cooperation Organisation was originally established by regional powers, China and Russia, themselves, all member states continue to cooperate within the institutional context of SCO as this organisation has become a useful instrument for them to find common solutions to regional problems.

Though there are significant differences among the SCO members in cultural, economic and ideological terms, the principles of SCO known as “Shanghai Spirit” provide a basis for dialogue, based on the principle of political equality, between the weak Central Asian states and the strong members, China and Russia. Inter-state coordination and information sharing adopted within the SCO framework to fight against regional challenges reduces the instability and uncertainty in Central Asia. The SCO, therefore, provides an important platform for achieving peace and cooperation among Central Asian states.

Key Words: *Shanghai Cooperation Organisation, Central Asia, Neoliberal Institutionalism, Regional Security Problems, Regional Cooperation.*